

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Emre KURNAZ

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL REKABET GÜCÜNÜN ÖLÇÜMÜ VE
REKABETÇİLİĞİN GÖÇ ÜZERİNE ETKİSİ

İktisat Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2016

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Emre KURNAZ

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL REKABET GÜCÜNÜN ÖLÇÜMÜ VE
REKABETÇİLİĞİN GÖÇ ÜZERİNE ETKİSİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Ümit SEYFETTİNOĞLU

İktisat Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2016

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Emre KURNAZ'ın bu çalışması, jürimiz tarafından İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Prof. Dr. Selim ÇAĞATAY (İmza)

Üye (Danışmanı) :Yrd. Doç. Dr. Ümit SEYFETTİNOĞLU (İmza)

Üye :Yrd. Doç. Dr. Öznur ÖZDAMAR (İmza)

Tez Başlığı: Türkiye’de Bölgesel Rekabet Gücünün Ölçümü ve Rekabetçiliğin Göç Üzerine Etkisi

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi : 30/05/2016

Mezuniyet Tarihi : 16/06/2016

(İmza)

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum ‘‘Türkiye’de Bölgesel Rekabet Gücünün Ölçümü ve Rekabetçiliğin Göç Üzerine Etkisi’’ adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Emre KURNAZ

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	iii
TABLOLAR LİSTESİ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL REKABETÇİLİK KAVRAMI VE METODOLOJİK ÇERÇEVESİ

1.1 Rekabetçiliğin Tanımı.....	3
1.2 Bölgesel Rekabetçilik Kavramı	5
1.3 Bölgesel Rekabetçilik Modelleri.....	9
1.3.1 Elmas Modeli.....	9
1.3.2 Bölgesel Rekabetçilik Şapkası Modeli	11
1.3.3 Üç Faktör Modeli	11
1.3.4 Bölgesel Rekabetçilik Piramidi Modeli.....	12
1.3.5 Bölgesel Elmas Modeli.....	14
1.4 Bölgesel Rekabetçiliğin Ölçümü	17
1.4.1 Bölgesel Rekabetçilik Endeksleri.....	17
1.5 Bölgesel Rekabetçilik Ölçümüne İlişkin Çalışmalar	19

İKİNCİ BÖLÜM

GÖÇ VE BÖLGESEL REKABETÇİLİK

2.1 Göç Kavramı ve Türleri.....	24
2.2 Göç Nedenlerini Açıklayan Teoriler.....	25
2.2.1 Neoklasik Göç Teorisi	25
2.2.2 İtici ve Çekici Faktörler Teorisi.....	26
2.2.3 Emek Göçünün Yeni İktisadi Teorisi	28
2.2.4 Çift Emek Piyasası Teorisi	28
2.2.5 Göçmen Ağı (Network) Teorisi.....	29
2.2.6 Dünya Sistemleri Teorisi	29
2.3 Göç ve Bölgesel Rekabetçilik Arasındaki İlişki	30

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE DÜZEY 2 BÖLGELERİNİN REKABETÇİLİKLERİNİN BÖLGESEL REKABETÇİLİK ENDEKSİ İLE BELİRLENMESİ

3.1	Bölgesel Rekabetçilik Endeksinin Oluşturulmasında Kullanılan Yöntem	40
3.2	Bölgesel Rekabetçilik Endeksinin Oluşturulmasında Kullanılan Veriler.....	44
3.3	Türkiye Düzey 2 Bölgeleri İçin Bölgesel Rekabetçilik Endeksi Uygulaması.....	45

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE DÜZEY 2 BÖLGELERİNİN REKABETÇİLİKLERİ İLE BÖLGELERİN ALDIKLARI GÖÇ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK ANALİZİ

4.1	Araştırmanın Yöntemi	54
4.1.1	Panel Veri Analizi	54
4.1.2	Coğrafi Ağırlıklı Regresyon Analizi	57
4.2.	Veri Seti	60
4.3.	Bulgular ve Yorumlar	60
4.3.1.	Panel Veri Analizinden Elde Edilen Bulgular.....	60
4.3.2.	CAR Analizinden Elde Edilen Bulgular	64

SONUÇ.....	70
KAYNAKÇA.....	72
EK 1- ÜKF, RDTK ve FRAF Endeks Değerleri.....	80
Ek 2- CAR Modeli Değişkenlerinin Bölgesel Katsayı Değerleri (2008 Yılı)	83
Ek 3- CAR Modeli Değişkenlerinin Bölgesel Katsayı Değerleri (2013 Yılı)	84
ÖZGEÇMİŞ	85

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Elmas Modeli	10
Şekil 1.2 Üç Faktör Modeli	12
Şekil 1.3 Bölgesel Rekabetçilik Piramidi Modeli	13
Şekil 1.4 Bölgesel Elmas Modeli	16
Şekil 2.1 Göçe Neden Olan İtici ve Çekici Faktörler ile Engeller.....	27
Şekil 2.2 Göçün Ekonomik Etkileri.....	32

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1 Bölgesel Rekabetçilik Kavramına İlişkin Tanımlar	34
Tablo 2.2 Bölgesel Elmas Modeli'nin Faktörleri	35
Tablo 3.1 Üretim Koşulları Ana Faktör Grubu Göstergeleri.....	41
Tablo 3.2 Rekabetçilik Düzeyini Arttıran Talep Koşulları Ana Faktör Grubu Göstergeleri ...	42
Tablo 3.3 Bölgesel Firmaların Rekabetçiliklerini Arttıran Faktörler Ana Faktör Grubu Göstergeleri	42
Tablo 3.4 Bölgesel Rekabetçilik Endeksi Denklem Sisteminde Kullanılan Kısaltmalar	43
Tablo 3.5 Bölgesel Rekabetçilik Endeksinde Kullanılan Göstergeler	45
Tablo 3.6 Gösterge Sınıfları ve Puanlar	46
Tablo 3.7 Bölgelerin Yıllar Bazında BRE Değerleri ve Sıralamaları	48
Tablo 3.8 2008 yılı BRE Normallik Testi Sonuçları	50
Tablo 3.9 Ana ve Alt Faktör Grupları ile BRE Arasındaki Korelasyon Katsayıları	50
Tablo 3.10 Bölgelerin Rekabetçilik Sınıfları.....	51
Tablo 4.1 Panel Veri Analizinde Kullanılan Bağımsız Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler	61
Tablo 4.2 Panel Veri Analizi Sonuçları.....	62
Tablo 4.3 Bölgelere Göre Sabit Etkiler	64
Tablo 4.4 CAR Analizinde Kullanılan Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler.....	65
Tablo 4.5 2008 Yılı Global Regresyon Modeli Sonuçları.....	65
Tablo 4.6 2008 Yılı Lokal Regresyon Modeli Sonuçları	65
Tablo 4.7 2013 Yılı Global Regresyon Modeli Sonuçları.....	66
Tablo 4.8 2013 Yılı Lokal Regresyon Modeli Sonuçları	67
Tablo 4.9 CAR Analizine Göre Bölgelerin Aldığı Lokal R ² Değerleri.....	68

KISALTMALAR LİSTESİ

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ADKNS:	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
AICc:	Corrected Akaike Information Criterion
BRE:	Bölgesel Rekabetçilik Endeksi
CAR:	Coğrafi Ağırlıklı Regresyon
DPV:	Discounted Present Value
EC:	European Commission
EKK:	En Küçük Kareler Yöntemi
HEKK:	Havuzlanmış En Küçük Kareler Yöntemi
FRAF:	Bölgesel Firmaların Rekabetçiliklerini Arttıran Faktörler
GSKD:	Gayri Safi Katma Değer
GSYİH:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
İBBS:	İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
NUTS:	Nomenclature of Territorial Units for Statistics
RDTK:	Bölgesel Rekabetçilik Düzeyini Arttıran Talep Koşulları
SGK:	Sosyal Güvenlik Kurumu
TB:	Turizm Bakanlığı
TPE:	Türk Patent Enstitüsü
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
UDHB:	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı
ÜKF:	Üretim Koşulları Faktörleri

ÖZET

Bölgesel rekabetçilik, bir bölgenin uzun dönemde sürdürülebilir bir şekilde iktisadi olarak diğer bölgelerden daha yüksek performans sergileme yetkinliğidir. Bölgeler arasındaki rekabet temel olarak yerleşiklere daha yüksek yaşam standartları sunulması; firmalar için ise üretkenliğin daha fazla olduğu bir iş yapma atmosferi sağlanması noktalarında gerçekleşmektedir.

Bölgesel rekabetçiliğin bölgeler arası göç sürecine etkisi incelendiğinde, ilgili literatürde bu iki kavram arasında doğrudan bir ilişki kurulmadığı görülmektedir. Göç literatüründe, çalışmalar genel olarak gerçekleşen göçün bölgelerin rekabetçilik düzeylerine olan etkileri noktasında yoğunlaşmıştır. Ancak; literatürde sürecin gerçekleşme nedenlerini açıklayan hakim model olan Neoklasik göç teorisi ve bu teorinin uzantıları, göç etme kararının arkasındaki temel motivasyon faktörünün ekonomik ve sosyo-ekonomik karakteristiklere sahip olduklarını ileri sürmektedir.

Çalışmanın öncelikli amacı 2008 ve 2013 yılları arasını kapsayan 6 yıllık zaman dilimi için Türkiye Düzey 2 bölgelerinin rekabetçilik düzeylerinin tespiti ve bölgelerin birbirleri arasında sınıflandırılmalarını sağlayan Bölgesel Rekabetçilik Endeksinin oluşturulmasıdır. Çalışmanın ikinci temel amacı ise bölgelerin rekabetçilik düzeyleri ile aldıkları göç miktarı arasındaki ilişki düzeyi ve bu ilişkinin doğasının tespitidir. Bu kapsamda bölgesel rekabetçilik seviyesinin farklı faktörlerini temsil eden göstergeler ve alınan göç miktarı arasındaki ilişkiyi inceleyen, 2008 ve 2013 yılları arası 6 yılı kapsayan panel veri analizinden elde edilen temel bulgu; alınan göç miktarının bölgelerin rekabetçilik düzeylerinden doğrudan etkilendiğidir. 2008 ve 2013 yılları için gerçekleştirilen coğrafi ağırlıklı regresyon tekniğinden elde edilen temel bulgu ise; rekabetçilik göstergeleri ve alınan göç miktarı arasındaki ilişkinin mekansal farklılıklar gösterdiği ve rekabetçilik düzeyinin alınan göç miktarını açıklama gücünün bölgeden bölgeye değiştiğidir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Rekabetçilik, Bölgesel Rekebatçilik Endeksi, Göç, Panel Veri Analizi, Coğrafi Ağırlıklı Regresyon

SUMMARY

**MEASURING REGIONAL COMPETITIVE POWER IN TURKEY AND EFFECTS
OF COMPETITIVENESS ON MIGRATION**

Regional competitiveness means the capability of a region to show relatively higher economic performance in a sustainable way in the long run. The competition between regions basically takes place on giving higher life standards to inhabitants and providing a business environment to firms where productivity is higher.

While analysing the effects of regional competitiveness on intra-regional migration, it is seen in the regional literature that no direct relationship has been constructed. The studies are mainly concentrated in the effects of actual migration on competitiveness of regions'. But according to the dominant theory in migration literature -Neoclassic migration theory and its extensions-, the main motivation factors behind decision to migrate have economic and socio-economic characteristics.

The primary purpose of the study is to construct a Regional Competitiveness Index in order to assess competitiveness levels of Turkey's NUTS 2 regions and rank them accordingly in the 6 year time period between 2008 and 2013. The secondary purpose of the study is to analyse and understand the nature of the relationship between the competitive level of regions and the amount of migration that these regions get. The main finding of panel data analysis shows that the amount of migration that the regions get is affected directly by competitiveness of these regions. The main finding of the geographically weighted regression covering years 2008 and 2013 is that the competitiveness indicators and the amount of migration shows spatial variability. And the explaining power of regional competitiveness level on the amount of migration varies region to region.

Keywords: Regional Competitiveness, Regional Competitiveness Index, Migration, Panel Data Analysis, Geographically Weighted Regression

GİRİŞ

Bölgesel rekabetçilik kavramı bir bölgenin uzun dönemde sosyal birliktelik ve çevresel sürdürülebilirliği sağlayarak iktisadi olarak diğer bölgelerden daha yüksek performans sergilemesi olarak tanımlanabilir. Bölgeler arasındaki rekabet temel olarak yerleşiklere daha yüksek yaşam standartları sunulması; firmalar için ise üretkenliğin daha fazla olduğu bir iş yapma atmosferi sağlanması noktalarında gerçekleşmektedir.

Bölgesel rekabetçilik kavramının metodolojik olarak bölgeler arasında belirli bir sıralama olgusunu içermesi; bölgelerin rekabetçilik gösterge değerleri baz alınarak sınıflandırılmalarını gerektirmektedir. Kavramın sınırlı sayıda değişkenle tanımlanamayacak kadar kompleks olması nedeniyle bu sınıflandırma teorik olarak tutarlı gösterge sistemlerinin kullanımı sonucunu doğurmaktadır.

Bölgesel rekabetçiliğin, bölgeler arası göç sürecine etkisi incelendiğinde, ilgili literatürde bu iki kavram arasında doğrudan bir ilişki kurulmadığı görülmektedir. Göç literatüründe, çalışmalar genel olarak gerçekleşen göçün bölgelerin rekabetçilik düzeylerine olan etkileri noktasında yoğunlaşmıştır. Ancak; literatürde sürecin gerçekleşme nedenlerini açıklayan hakim model olan Neoklasik göç teorisi ve bu teorinin uzantıları, göç etme kararının arkasındaki temel motivasyon faktörünün ekonomik ve sosyo-ekonomik nedenler olduğunu ileri sürmektedirler.

Bu kapsamda çalışmanın öncelikli amacı 2008 ve 2013 yılları arasında kapsayan 6 yıllık zaman dilimi için, Türkiye Düzey 2 bölgelerinin rekabetçilik düzeylerinin tespiti ve bölgelerin birbirleri arasında sınıflandırılmalarını sağlayan Bölgesel Rekabetçilik Endeksinin oluşturulmasıdır. Çalışmanın ikinci temel amacı ise bölgelerin rekabetçilik düzeyleri ile aldıkları göç miktarı arasındaki ilişki düzeyi ve bu ilişkinin doğasının tespitidir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde rekabetçilik ile bölgesel rekabetçilik kavramlarının genel tanımları yapılmış ve bölgesel rekabetçilik kavramına ilişkin geliştirilen kavramsal modeller açıklanmıştır. Ardından bölgesel rekabetçilik seviyesinin ölçümü konusu literatürde en sık kullanılan araç olan rekabetçilik endeksleri kapsamında izah edilmiş; dünyada ve ülkemizde gerçekleştirilen ölçüm çalışmalarına ilişkin literatür taramasından elde edilen bulgular paylaşılmıştır.

İkinci bölümde göç kavramı ve göç türlerine ilişkin tanımlamalar verilmiş; literatürde göç sürecinin gerçekleşme nedenlerini açıklayan temel açıklanmıştır. Ardından göç ve bölgesel rekabetçilik olguları arasındaki ilişki, gerçekleşen göçün bölgesel rekabetçiliğe etkisi

ve göç edilecek bölgenin rekabetçilik düzeyinin göç sürecindeki kararlara etkisi çerçevesinde ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türkiye Düzey 2 bölgelerinin karşılaştırmalı rekabetçilik düzeylerinin belirlenmesi ve bölgelerin rekabetçilik güçleri açısından sıralanmaları için üretilen Bölgesel Rekabetçilik Endeksi tanıtılmıştır. Rekabetçilik düzeyine ilişkin elde edilen bulgular bölgeler arası karşılaştırma yapılarak açıklanmıştır.

Dördüncü ve son bölümde ise, Türkiye Düzey 2 bölgelerinin aldıkları göç miktarı ile üçüncü bölümde detayları verilen bütünleşik Bölgesel Rekabetçilik Endeksi'ni oluşturan değişkenlere ilişkin alt endeks skorları arasındaki ilişki ampirik olarak panel veri ile coğrafi ağırlıklı regresyon teknikleri kullanılarak analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL REKABETÇİLİK KAVRAMI VE METODOLOJİK ÇERÇEVESİ

Bu bölümde öncelikle rekabetçilik ve bölgesel rekabetçilik kavramlarının genel tanımları yapılacaktır. Ardından bölgesel rekabetçilik sürecine ilişkin kuramsal modeller; Elmas Modeli, Bölgesel Rekabetçilik Şapkası Modeli, Üç Faktör Modeli, Bölgesel Rekabetçilik Piramidi Modeli ve Bölgesel Elmas Modeli temel alınarak açıklanacaktır. Daha sonra bölgesel rekabetçilik seviyesinin ölçümü konusu, literatürde en sık kullanılan araç olan rekabetçilik endeksleri kapsamında izah edilecek ve dünyada ve ülkemizde gerçekleştirilen ölçüm çalışmalarına ilişkin literatür taramasından elde edilen bulgular paylaşılacaktır.

1.1 Rekabetçiliğin Tanımı

Rekabetçilik birçok farklı tanımlama ve ölçüm metoduna sahip karmaşık bir kavramdır. İktisat literatüründe rekabet gücü elde etmenin ve bu gücün sürdürülmesinin önemi sıklıkla dile getirilmektedir. Kitson vd. (2004: 991)'ne göre rekabetçiliğin akademisyenler, politika yapıcıları ve firma yöneticileri tarafından sıklıkla vurgulanmasının nedeni, rekabetçiliğin modern kapitalist ekonominin doğal bir yasası konumuna yükselişini örneklemektedir. Kavrama ilişkin tanımlama getirmenin zorluğu, rekabetçiliğin kapsamına ilişkin genel bir görüş birliğinin bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Rekabetçilik konseptinin önemine ilişkin genel bir kabul bulunsa da; terim yanlış ya da birbirinden farklı şekillerde anlamlandırılabilen bir kavramsal yapıya sahiptir. Bu kavram karmaşası ise temel olarak terimin mikro iktisadi ve makro iktisadi düzeyde farklı ekonomik olguları açıklamada kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

Mikro iktisadi anlamda rekabetçilik kavramı firmaların ve endüstrilerin rekabet güçleri ile ilintilidir. Mikro iktisadi rekabetçilik bir firmanın piyasa tarafından talep edilen malları ve hizmetleri tüketicilere verimli ve etkili bir şekilde sunması yoluyla rakiplerine karşı elde ettiği üstünlük olarak tanımlanabilir (Boroza, 2008: 52-53). Serbest piyasada firmaların ayakta kalması, rakiplerine nazaran kalite, fiyat vb. alanlarda müşteri ihtiyaçlarına daha iyi cevap verebilmelerine bağlıdır. Firmaların rekabetçilikleri pazar paylarının yükselmesi sonucunu ortaya çıkarmakta; rekabetçi olmayan firmalar serbest piyasa içerisinde pazar paylarını kaybederek piyasa dışına itilmektedirler.

Makro iktisadi düzeyde rekabetçilik kavramına ilişkin ise genel bir görüş birliği bulunmamaktadır. Rekabetçilik tanımına makro düzeyde kavramsal eleştiriler getirilmiştir. Politika yapıcıları için temel hedeflerden biri rekabetçi bir ekonomik yapı olmasına karşın,

rekabetçiliğe getirilen tanımlamalardaki çeşitlilik dikkat çekicidir. En çok kullanılan tanım OECD tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre rekabetçilik; “Serbest ve adil piyasa koşulları altında, bir ülkenin uluslararası piyasa ihtiyaçlarını karşılayan ürünler ve hizmetler üretme ve vatandaşlarının uzun vadede gelirlerini yükseltme yeterliliğidir.” (OECD, 1992: 237). Eide ve Rösler (2014: 5), rekabetçiliğin temel belirleyicisinin bir ekonominin üretkenliği olduğunu vurgulamışlar; rekabetçi ekonomilerin toplumun bütün üyeleri için yüksek yaşam standartları sunan, şimdiki neslin ihtiyaçlarını giderirken gelecek nesillerinkinden ödün vermeyen sürdürülebilir ekonomiler olduklarını belirtmişlerdir. Avrupa Yatırım Bankası (2015: 2)’na göre rekabetçilik kavramı firmaların küresel ekonomik çevreye ürün ve hizmetlerini sunmak için üretken kaynakları harekete geçirme ve kullanma yeteneklerini kapsamaktadır. Bu durum temel olarak kaynakların etkin dağılımı ve firmaların göreceli avantajlarının en yüksek olduğu alanlarda uzmanlaşmaları ile uluslararası ticaret fırsatlarından en doğru şekilde yararlanmalarına bağlıdır. Rutkauskas (2008: 90)’a göre ise rekabetçilik, toplumsal kaynaklara ulaşma ve bunları kullanma haklarının, bu kaynaklardan en verimli şekilde yararlanacak ekonomik aktörlere verilmesini sağlayan bir piyasa özelliğidir.

Yukarıda açıklanan tanımlar değerlendirildiğinde makro iktisadi rekabetçiliğin yerel firmaların uluslararası piyasada sahip oldukları piyasa payları ve bu firmaların ürettikleri ürün ve hizmetlerin değerleri ile üretim sürecindeki faktörlerin kullanımındaki verimlilik ile ilintili olduğu söylenebilir. Rekabetçi ekonomik yapı temel olarak yüksek gelir ve yaşam standartlarına sebep olmaktadır. Makro düzeyde rekabetçilik tanımlarının altını çizdiği bir diğer nokta ise açık piyasa koşullarının geçerliliği, bir diğer deyişle ülkeler arası serbest ticaretin yarattığı mevcut ya da potansiyel rekabetin varlığıdır.

Mikro iktisadi rekabetçilik kavramının aksine makro düzeydeki rekabetçilik tanımlarına ve bu tanımların kullanılabilirliğine ilişkin birçok kuşku ortaya çıkmıştır. Rekabetçiliğe ilişkin kavramsal bir ortak görüş birliğine varılmasının ötesinde kavramın taşıdığı herhangi bir anlamın olup olmadığına bir diğer ifadeyle ulusların birbirleri arasında rekabet edip etmediklerine ilişkin de bir fikir birliği bulunmamaktadır.

Rekabetçilik kavramına karşı getirilen eleştirilerde ilk akla gelen isim Krugman’dır. Krugman (1994: 41-42), kavramın bu şekilde kullanılmasına karşı çıkmış ve makro düzeyde rekabetçiliği zararlı korumacı kamu politikalarına neden olabilecek “tehlikeli bir takıntı” şeklinde nitelendirmiştir. Bu nitelendirmenin temelinde, terime ilişkin kavramsal çerçevenin dünya ekonomisinde bir ülkenin kazancının diğer ülkenin zararıyla telafi edilebileceği görüşü yatmaktadır.

Krugman'ın kavrama ilişkin geliştirdiği argümanlarında öne çıkan düşüncesi bir firma ve bir ulus arasında mantıklı bir benzerlik kurulamayacağıdır. Başarısız firmanın piyasa dışına çıkması olağan bir durum iken başarısız bir ulus için böyle bir durum söz konusu değildir. Bununla birlikte, Krugman, firmalar arası rekabetin bir firmanın zararlarının diğer firmanın karlarıyla dengelendiği sıfır toplamlı bir oyun olduğunu, uluslararası ticari rekabette ise böyle bir durumun söz konusu olmadığını ifade etmiştir. Krugman'a göre rekabetçilik kavramı ile kastedilen aslında üretkenliktir. Yaşam standartlarındaki yükselme oranı, üretkenlikteki yükselme oranı tarafından belirlenmektedir. Bu noktada ulusal rekabetçiliği ölçme yolundaki bütün çabalar anlamsızdır (Krugman, 1994: 30-34).

Dunn (1994: 308), Krugman'ın rekabetçilik kavramına ilişkin getirdiği bazı eleştirilere kavrama atfedilen önemin uluslararası ticari ilişkileri olumsuz yönde etkileyebilecek korumacı politikalara neden olabileceği hususunda katılmış; ancak rekabetçilik ölçümüne ilişkin çabaların anlamsızlığı noktasında ayrılmıştır. Dunn'a göre rekabetçilik konusundaki "tehlikeli bir takıntı", kavrama ilişkin daha kapsayıcı tanımlamaların geliştirilmesi ve daha yeni metodolojik ölçüm araçlarının kullanımı önünde bir engel olmamalıdır.

1.2 Bölgesel Rekabetçilik Kavramı

En genel anlamda bölge, ilden büyük ve ülkeden küçük olan mekanlar olarak tanımlanabilir. (Demiral, 2013: 85). Bölge kavramı, idari, sosyal ve kültürel açılarından belirli bir homojenliğe sahip coğrafi alanları kapsamaktadır. Demiral (2013: 84), bölge kavramının kullanılma amaçlarını şu şekilde ifade etmiştir:

"Bölge kavramı ya mekanı göreceli olarak homojen birimlere bölmek ya da yaptığımız analizleri geliştirmek ve özgün araştırmaları anlamak biçiminde kullanılabilir. Bu kavramın ortaya konma amacı ise üç şekilde belirtilebilir: belli bir alanı homojen birimler biçiminde belirleme, insan topluluklarını belirli bir mekan üzerinde inceleme ve karşılaştırma yapmayı kolaylaştırmadır."

İktisadi açıdan bölgeler, ortak ekonomik çıkarlar ve kurallara sahip ekonomik sistemlerdir. Bölgeyi meydana getiren ekonomik aktörler arasında sinerjiler ve karşılıklı bağımlılıklar bulunmaktadır (Brioschi vd., 2005: 2). Bu noktada, kendi rekabetçi güçlerini arttırmak isteyen firmalar, kendileri için en destekleyici ekonomik çevreyi sunan bölgelere yönelmektedirler.

Rekabetçilik kavramına ilişkin mikro ve makro iktisadi düzeyde getirilen yorumlar, bölgesel rekabetçilik için de geçerlidir. Bölgesel rekabetçiliğe ilişkin mikro iktisadi ve üretkenlik temelli tanımlamalar kaynaklarını Porter'ın çalışmalarından almaktadır. Porter (2008: 33), bir bölgenin yaşam standartlarının bölgenin beşeri sermaye ve doğal kaynakları kullanmada sahip olduğu üretkenliğe bağlı olduğunu, dolayısıyla bölgelerin

rekabetçiliklerinin temel belirleyicisinin üretkenlik olduğunu öne sürmüştür. Bir diğer deyişle, Porter'a göre bölgenin rekabetçiliği bölge firmalarının toplam üretkenlik düzeyleri tarafından belirlenmektedir. Bölgeler ise kendi aralarında firmalara en üretken iş yapma ortamı sunmak için rekabet etmektedirler. Porter (2003: 571), ekonomik kalkınmada bölgelerin rekabetçiliklerinin çok önemli bir rol oynadığını belirterek rekabet gücünü arttırmak için iktisadi politikalara ilişkin karar alma süreçlerinin merkezden ziyade yerele inmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Porter, üretkenliğe yaptığı vurguyu açıklarken, üretkenliğin bölgesel yaşam standardını yükselteceğini, bunun da yaşam ve iş yapma maliyetlerini düşürerek bölgedeki reel ücret seviyesini artıracığını ifade etmiştir. Bristow (2005: 288), Porter'ın üretkenlik vurgusunu bölgesel rekabetçiliği bölgesel refaha indirgediği noktasında eleştirmiştir. Borozan (2008: 57) ise Porter'a bir bölgede faaliyet gösteren firmalar ile bölgenin tamamının aynı çıkar ve amaçlara sahip olduğu varsayımına sahip olması noktasında karşı çıkmıştır. Çünkü firmaları motive eden temel güdü karlılıklarını arttırmak veya muhafaza etmek iken bölgesel rekabetçilik ekonomik faktörlerin yanı sıra sosyal ve kültürel faktörlerle de ilintilidir.

Rekabetçilik kavramına ilişkin ortaya koyulan makro iktisadi tanımlamalar, bölgesel rekabetçilik düzeyinde geçerliliklerini yitirmektedir. Makro iktisadi rekabetçiliğin bölgesel ekonomilere uygulanamamasının nedeni ulusal düzeyde rekabetçiliğin çok daha yüksek bir seviyede gerçekleşmesi ve bölgesel düzeye göre daha heterojen bir yapıya sahip olmasıdır. Camagni vd. (2010: 3), rekabetçilik kavramının ülkeler ile kentler ve bölgeler arasında farklılık gösterdiğini ileri sürmüşlerdir. Bu ayrımı ise bölgeler arasındaki rekabetçiliğin ülkeler arasındakinden farklı olarak karşılaştırmalı üstünlükler yerine mutlak üstünlüklere dayalı olması ile açıklamaktadırlar. Çünkü, ülkeler arası rekabette etkin ve otomatik olarak çalışan fiyat esnekliği ve parasal devalüasyon gibi düzenleyici mekanizmalar, bölgesel düzeyde mevcut değildir. Dolayısıyla bölgeler için bu tip mekanizmaların sağladığı üretimde uzmanlaşma ve emeğin etkin dağılımı imkanı bulunmamaktadır (Camagni, 2002: 2407) .

İktisat literatüründe, bölgesel rekabetçiliğe ilişkin kabul görmüş genel bir teori bulunmamaktadır. Bölgelerin rekabetçi avantajlarına ilişkin ortaya konulan kuramlar, bölgesel büyüme teorileri ve bu teorilerden elde edilen çıkarımlar ile yorumlanmaktadır. *İhracat tabanlı büyüme teorisine göre*; bir bölgenin ihracata konu mal ve hizmetlerindeki çeşitlilik bölgenin ekonomik performans ve başarısının temel belirleyicisidir. Teoriye göre bölgenin ihracat sektörü hem doğrudan hem de çarpan etkisi yoluyla bölgenin gelir, yatırım ve üretkenlik düzeylerini etkilemektedir. *İçsel büyüme teorisine göre*; bir bölgede eğitimli ve

kalifiye beşeri sermayenin birikimi teknolojik ilerlemeyi tetiklemekte ve bölgenin iktisadi büyüme ve üretkenliğinin arkasındaki temel itici faktör olmaktadır. Nitelikli beşeri sermayenin bir alanda yoğunlaşması bilgi üretimi ve yayılımını sağlayarak inovasyonlara neden olmaktadır. *Yeni Schumpeterci teoriye göre*; inovasyon, teknolojik ilerleme ve girişimcilik bir bölgenin rekabetçi avantajının temel belirleyicileridir. Teoriye göre yerel ekonomik uzmanlaşma ve farklılaşma dereceleri, mal ve hizmet piyasalarındaki inovasyonları doğrudan etkilemektedir. *Kümelene teorisine göre*; bir bölgenin rekabetçi avantajı; ihracat odaklı uzmanlaşmış yerel kümelerin varlığı ile ilişkilidir. Bu tip kümelene firmalar arası rekabeti, bilgi yayılımlarını, inovatif yatırımlarını tetikleyecek ve yerelde kalifiye uzmanlaşmış emek havuzu oluşumuna sebep olarak yerel üretkenliği arttıracaklardır. *Evrimsel iktisat teorisi*, bir bölgenin piyasa koşullarındaki değişime uyum becerisi olan dinamik rekabetçi avantaj kavramını vurgulamaktadır. Bir bölgenin rekabetçiliği geçmiş kalkınma süreçlerinin ve yeni kalkınma yolları yaratma becerisinin çıktısıdır. *Kurumsal iktisat teorisine göre*; bir bölgenin rekabet avantajı bölgedeki kurumların yerleşikliklerinin ürünüdür. Kamu kurumları, ticari birlikler, eğitim-öğretim kurumları gibi kurumlar ile girişimcilik kültürü, kişiler arası karşılıklı güven ortamı gibi sosyal sermaye unsurları bölgenin sunduğu ekonomik kalkınma ve büyüme çevresini etkilemektedir (Martin, 2005: 16-19).

Literatürde bölgesel rekabetçiliğin mikro ve makro rekabetçilik arasında farklı bir düzlemde bulunduğuna ilişkin belirli bir görüş birliği bulunmaktadır. Literatürde bölgesel rekabetçilik kavramına getirilen bazı tanımlamalar şu şekildedir;

Dijkstra vd. (2011: 4), bölgesel rekabetçiliği; “bir bölgenin firmalara ve yerleşiklere çekici ve sürdürülebilir yaşama ve çalışma çevresi sunma kabiliyeti” olarak tanımlamışlardır. Bu tanımdaki sürdürülebilirlik vurgusu yalnızca ekolojik ya da çevresel bir olgunun ötesinde bölgenin hem kısa hem de uzun dönemde sahip olduğu bu kabiliyeti devam ettirebilmesini kapsamaktadır.

Donan (2014: 3-4), rekabetçi bölgeyi; “sürdürülebilir ve eşanlı üretkenlik ve istihdam oranı artışını sağlayan uygun koşulları sunarak, hareketli üretim faktörlerini çeken ve bunları bünyesinde tutan bölge” olarak tanımlamıştır. Bu tanıma göre, ekonomik aktörler bölgelerin sunduğu pozitif dışsallıklar tarafından çekilmektedir. Bu dışsallıklar bol ve uzmanlaşmış işgücünü, uzmanlaşmış tedarikçi ağlarını ve teknolojik bilgi yayılımlarını kapsamaktadır. Bütün bu dışsallıkların birlikte ortaya çıkmaları durumunda işgücü seviyesi ile üretkenlik birlikte yükselecektir. Tanıma göre, bölgesel rekabetçiliğin ortaya çıkması ve bölgeler düzeyinde karşılaştırmalar yapılabilmesi için üretim faktörlerinin bölgeler arasında serbest hareket imkanına sahip olmaları gerekmektedir.

Huavari vd.'ne göre (2001: 2), bölgesel rekabetçilik bir bölgenin yerleşiklerinin görelî olarak daha iyi bir ekonomik refaha sahip olmaları için, ekonomik aktiviteyi bünyesine çekme, besleme ve teşvik etme yetkinliğidir. Rekabetçi bölgeler, üretim faktörlerini bünyelerine çeken ve varlıklarını sürekli hale getiren üretim çevrelerine sahip bölgelerdir. Bahse konu üretim faktörleri özellikle kalifiye emeği, yenilikçi girişimcileri ve herhangi bir yere bağılı olmayan finansal sermayeyi içermektedir. Bu faktörleri çekmedeki başarı yığılma ekonomileri gibi ekonomik dışsallıklar yaratarak bölgenin refahına katkı sağlamaktadır.

Wokoun vd. (2012: 5), bölgelerin ekonomik birimleri bünyelerine çekme veya bu birimleri yaratma ve destekleme için birbirleri arasında rekabet ettiklerini belirtmiştir. Bu ekonomik birimler yeni iş fırsatları yaratmakta ve bölgelerin istihdam düzeylerine olumlu katkılar sunmaktadır.

EDAM ve Deloitte (2009: 4) tarafından hazırlanan raporda bölgesel rekabetçiliğin hem uygun politikalar sonucu yaratılan hem de kendi kendini besleyen bir olgu olduğu öne sürülmüştür. Raporda bir bölgenin dışsal ekonomiler yaratabildiği, dışsal ekonomilerden yararlanma olanağı sunduğu ölçüde rekabetçi olabileceği vurgulanmış, böylece daha fazla yatırım çekeceği ve bu yatırımların daha verimli çalışacakları belirtilmiştir.

Bölgesel rekabetçiliğe Schumpeterci gelenek çerçevesinden yaklaşan Bosma vd. (2006: 5), bölgesel rekabetçilik seviyesini arttıran en önemli mekanizmanın ekonomik aktörler arası rekabet olduğunu belirtmişlerdir. Piyasaya yeni giren firmalar, piyasada mevcut bulunan ve görelî olarak daha az verimli veya etkin firmaları piyasa dışına iterek bölgesel rekabetçiliğe katkı sağlamaktadırlar. Bölgesel rekabetçiliği sağlayan temel kuvvet, uzun vadede sağlıklı firmaların piyasa paylarını arttıran sağlıksız firmaları ise ekonomik sistemin dışına iten üretkenlikte gerçekleştirilen iyileştirmelerdir.

Bölgelerin değil bu bölgelerde faaliyet gösteren firmalar ve kurumların birbirleriyle rekabet ettiklerini ileri süren Enyedi (2009: 35), bölgesel rekabetçiliğin bir tür basitleştirme olduğunu belirtmektedir. Enyedi'ye göre rekabetçi bölge kavramı, firmalar ve kurumların başarılarına hizmet eden çeşitli yerel faktörlere sahip bölgeleri ifade etmek için kullanılmaktadır.

Kitson vd. (2004: 997), bölgesel rekabet kavramına kuşku ile yaklaşmıştır. Bunun nedeni, bölgesel rekabetçi avantajları tanımlama, formülize etme ve ampirik olarak test etme konusunda üzerinde görüş birliğine varılmış genel bir çerçevenin bulunmamasıdır. Bu kavramın herhangi bir anlamı veya değeri varsa da bunun pazar payları veya kaynaklar gibi kısıtlı alanlar üzerine rekabetten ziyade bölgenin uzun dönem refahının belirleyicileri ve dinamiklerine ilişkin daha kompleks ve zengin bir içeriğe sahip olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Bölgesel rekabetçiliğe ilişkin literatürde yer alan farklı tanımlamalar incelendiğinde, kavrama ilişkin tanımların ortak özelliğinin bölgelerarası veya uluslararası düzeyde yeterli ihracat seviyelerine ulaşılmasını temin ederek; bölgelerin yerleşiklerine tatmin edici düzeyde gelir ve yaşam standartları sunma yeteneği olduğu görülmektedir. Bu yeteneğin temel belirleyeni ise bölgesel veya yerel düzeyde üretilen mal ve hizmetlerin üretim faktörlerine ilişkin üretkenlik kapasitesidir. Bölgesel rekabetçilik düzeyi yalnızca bir bölgede yerleşik firmaların rekabetçilik stratejilerine bağlı olmamakta, aynı zamanda firmalara sunulan girişimci çevreden de doğrudan etkilenmektedir.

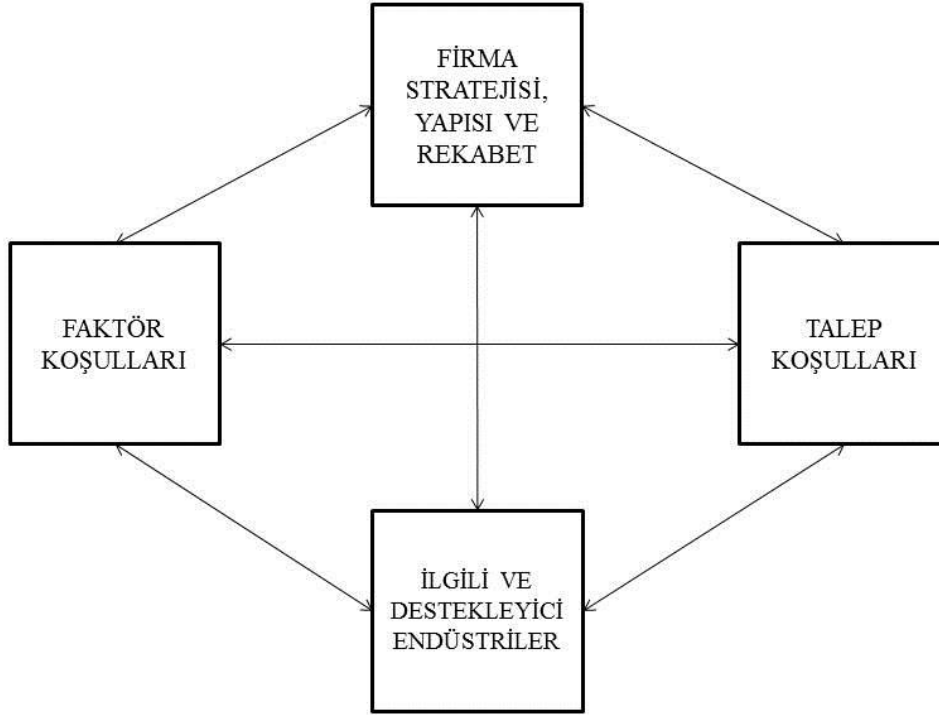
Mikro veya makro iktisadi anlamdaki rekabetçilik kavramının bölgeler için geçerli olmamasının temel nedeni, bölgelerin bünyelerinde faaliyet gösteren firmaların toplamının ya da küçültülmüş ölçüğe sahip ulusal ekonomilerin özelliklerini taşıyamamalarıdır (Huang ve Hergül, 2014: 1108). Bölgeler, kendi içlerinde gerçekleşen ekonomik aktivite ve politikalar üzerinde sınırlı kontrole sahiptirler. Bölgelerin kendi para birimleri bulunmadığı gibi vergi oranları gibi temel ekonomik araçları kullanma kabiliyetleri de bulunmamaktadır. Dolayısıyla, makroekonomik politikalar bölgelerin genel anlamda iktisadi durumlarını, özelde ise rekabetçiliklerini doğrudan etkilemektedir.

1.3 Bölgesel Rekabetçilik Modelleri

Bölgesel rekabetçilik literatürü, bölgelerin rekabetçiliğini belirleyen faktörleri sistemli ve metodolojik olarak tanımlayan belirli modeller içermektedir. Bu teorik modeller bölgesel rekabetçiliğe etki eden faktörlerin saptanabilmelerini ve sistematik bir şekilde gruplandırılmalarını sağlayarak bölgesel rekabetçiliğin ölçümü için temel bir çerçeve sunmaktadırlar. Çalışmanın bu kısmında bölgesel rekabetçilik araştırmalarında en sık kullanılan modeller açıklanacaktır.

1.3.1 Elmas Modeli

Elmas Modeli, Porter (1990: 77) tarafından uluslararası rekabetçilik düzeylerindeki farklılaşmayı açıklamak amacıyla ortaya koyulmuştur. Yine Porter'ın (2003) geliştirdiği kümelenme teorisi ile birlikte uluslararası düzeyden yerel ekonomilere yani kent ve bölge düzeyine inme imkanı bulmuştur. Porter'a göre rekabetçi avantajı belirleyen dört nitelik bulunmakta ve bu niteliklerin karşılıklı etkileşimi sonucu bir bölgenin rekabetçiliği belirlenmektedir. Porter'ın Elmas Modeli, Şekil 1.1 yardımıyla özetlenmiştir.

Şekil 1.1 Elmas Modeli
Kaynak: Porter, 1990: 77

Şekil 1.1.'de görüldüğü gibi modelde, rekabetçi avantajı belirleyen dört unsur bulunmaktadır. Bunlar: “faktör koşulları”, “talep koşulları”, “ilgili ve destekleyici endüstriler” ile “firma stratejileri, yapıları ve rekabet”tir. Faktör koşulları herhangi bir endüstride bir bölgenin rekabet edebilmesi için gerekli olan kalifiye işgücü veya altyapı gibi üretim faktörlerini içermektedir. Talep koşulları, bir bölgede üretilen mal veya hizmete olan yerel talebi ifade etmektedir. İlgili ve destekleyici endüstriler, bir bölgede uluslararası rekabetçiliğe sahip endüstrilerin varlıkları ile ilişkilidir. Firma stratejileri, yapıları ve rekabet niteliği ise bir bölgede yerel firmaların nasıl yaratıldıklarını, organize edildiklerini ve yönetildiklerini ele almakta ve bu firmalar arası rekabet düzeyini tanımlamaktadır (Porter, 1990: 78-79).

Sistematik bir bütün olan Elmas üzerindeki her nokta, bölgenin rekabetçi başarı kazanmasını etki eden faktörleri doğrudan etkilemektedir. Bu faktörler, bölgede faaliyet gösteren firmaların doğdukları ve rekabet etmeyi öğrendikleri çevreyi şekillendirmektedirler. Porter’ın Elmas Modeli’nin uluslararası rekabetin yerel rekabet üzerine olan etkisini yok sayması nedeni ile Moon vd. (1990: 139) bu modelden “Çifte Elmas Modeli”ni türetmişlerdir. Çifte Elmas, uluslararası düzeyde rekabetçilik ve yerel rekabetçiliği tanımlayan iç içe geçmiş

iki elmasdan oluşmaktadır. Modelin, Porter'ın modelinden ayrılan temel yönü, yerel rekabetçilik düzeyinin uluslararası rekabetten doğrudan etkilendiği argümanıdır.

1.3.2 Bölgesel Rekabetçilik Şapkası Modeli

Martin (2004: 35) tarafından ileri sürülen bu modelde, bölgesel rekabetçilik sürecinin *bölgesel sonuçlar*, *bölgesel çıktılar*, *bölgesel aktiviteler* ve *bölgesel rekabetçilik belirleyicileri* şeklinde dört farklı katmandan oluştuğu ileri sürülmektedir. Modele göre, bölgesel çıktı ile kastedilen temel olarak kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) miktarıdır. Bölgesel çıktılar piyasada ortaya çıkan GSYİH'yi bir diğer ifadeyle ücretler ve karları ifade etmektedir. Bölgesel aktivite, bir bölgedeki sektörel dağılım, uzmanlık düzeyi, sahiplik yapısı gibi etkenlere bağlı olarak ortaya çıkan toplam firma aktivitesini kapsamaktadır.

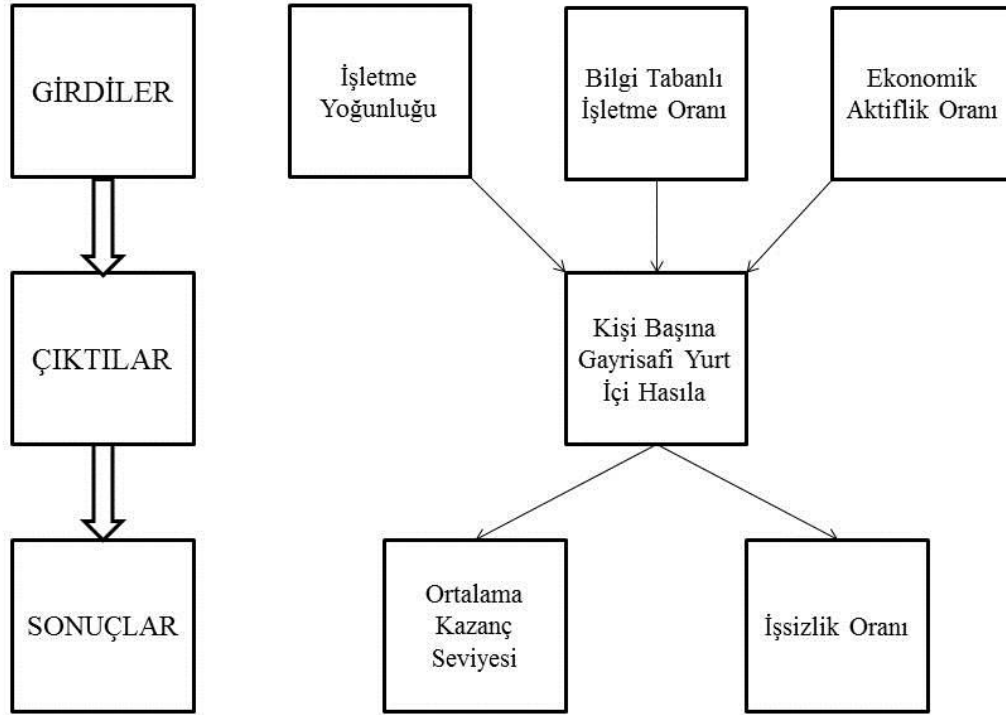
Modele göre bölgesel rekabetçiliği belirleyen faktörler aşağıdaki gibidir (Martin, 2004: 37-38):

- Üretim faktörleri (emek, sermaye, toprak)
- Altyapı ve ulaşım olanakları
- Beşeri sermaye yapısı
- Üretim çevresi
- Teknoloji düzeyi
- Yenilikçilik düzeyi
- Girişimcilik düzeyi
- Uluslararasılaşma düzeyi
- Sosyal sermaye yapısı
- Bilgi altyapısı olanakları
- Kültür düzeyi
- Demografi ve göç yapısı
- Çevresel koşullar

1.3.3 Üç Faktör Modeli

Huggins (2003: 91-92) tarafından yaratılan model, rekabetçiliği *girdiler*, *çıktılar* ve *sonuçlar* şeklinde üç faktör tarafından açıklanan bir çerçevede ele almıştır. Girdi faktörleri, işletme yoğunluğu ve bilgi tabanlı işletme oranı ile ekonomik aktiflik oranıdır. İşletme yoğunluğu, kişi başına düşen firma sayısı olarak tanımlanırken, bilgi kaynaklı işletme oranı yüksek teknoloji imalat sektörü ile iletişim teknolojileri, bilişim, telekomünikasyon, medya gibi bilgi temelli hizmet sektöründe faaliyet gösteren firmaların bölgedeki firmalara oranını

ifade etmektedir. Modelde girdi faktörlerinin çıktısı, bölgenin üretkenliğini ifade eden kişi başına GSYİH verisidir. Üretkenlikte meydana gelen değişimin somut çıktısı ise ortalama kazanç seviyesi ve işsizlik oranlarıdır. Yerel ve bölgesel rekabetçilik ölçümünde kullanılan Üç Faktör Modeli Şekil 1.2.'de özetlenmiştir.

Şekil 1.2 Üç Faktör Modeli
Kaynak: Huggins, 2003: 91

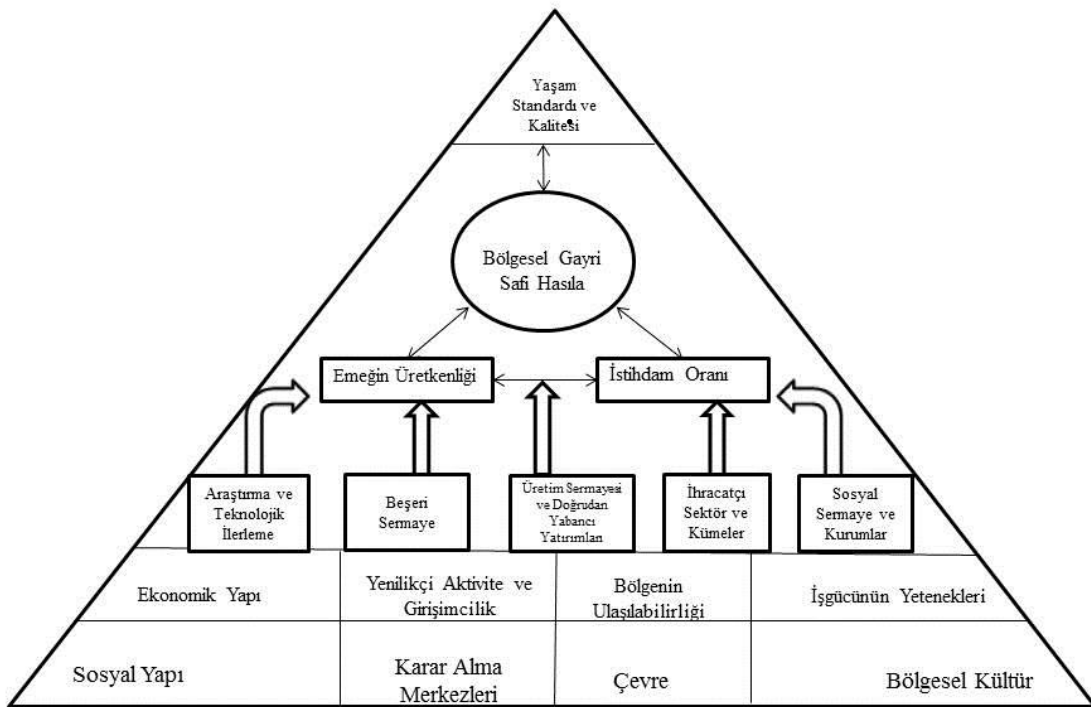
Huggins, kişi başına düşen GSYİH verisinin bir bölgedeki ekonomik aktivite düzeyi ve rekabetçiliği ölçmede en önemli araç olduğunu ileri sürmüştür. Modele göre, ortalama kazançlar istihdam edilen işgücünün gelir düzeyini yansıtmakta ve yüksek üretkenlikle desteklenen kazanç düzeyi yerel rekabetçiliğin göstergesi olmaktadır. İşletme yoğunluğu, yeni girişimler ve firmaların ortaya çıkması aracılığıyla gerçekleşen sürdürülebilir iktisadi büyümenin önemli bir ölçütüdür. Bilgi kaynaklı işletmeler, ekonomik büyümenin arkasındaki itici güç olup; firma düzeyindeki rekabetçiliğin coğrafi anlamda toplam rekabetçiliğe evrilmesi noktasında hayati bir role sahiptirler. İşgücüne katılım oranı, bir bölgedeki insan sermayesi düzeyine ilişkin, işsizlik düzeyi ise emek piyasasının performansına ilişkin en sağlam ölçüm araçlarıdır (Huggins, 2003: 91-92).

1.3.4 Bölgesel Rekabetçilik Piramidi Modeli

Lengyel (2004: 334-335) tarafından geliştirilen “Bölgesel Rekabetçilik Piramidi Modeli”, bölgesel rekabetçilik sürecini *girdiler-çıktılar* ve *hedefler* ilişkisi içerisinde

açıklamayı amaçlamaktadır. Lengyel'e göre sürecin temel hedefi bölgedeki yaşam standartlarının yükseltilmesidir. Sürecin çıktıları, mevcut rekabetçiliği tanımlayan kişi başına düşen bölgesel gayri safi hasıla, emeğin üretkenliği ve istihdam oranı gibi indikatörlerdir. Süreçteki girdiler doğrudan ve dolaylı faktörler olarak iki alt başlıkta incelenebilir. Rekabetçilik düzeyini doğrudan ve kısa vadede etkileyen faktörler, rekabetçilik faktörleri olarak adlandırılmaktadır. Başarı belirleyicileri adı verilen sosyal, ekonomik, çevresel ve kültürel parametreler ise sürecin başarısı üzerinde uzun vadeli etkiye sahiptir.

Bölgesel rekabetçilik modelinin şematik gösterimi, aşağıda Şekil 1.3 yardımıyla yapılmaktadır.

Şekil 1.3 Bölgesel Rekabetçilik Piramidi Modeli

Kaynak: Lengyel ve Rehnitz, 2013: 108

Şekil 1.3.'de görüldüğü gibi rekabetçiliği belirleyen faktörler, başka bir ifadeyle rekabetçilik sürecinin *girdileri* şunlardır: *Araştırma ve teknolojik ilerleme, beşeri sermaye, üretim sermayesi, doğrudan yabancı yatırım düzeyi, kümeler ile sosyal sermayenin gelişmişlik düzeyi.* Araştırma ve teknolojik ilerleme düzeyi, bir bölgenin rekabetçiliğini doğrudan etkilemektedir. Çünkü bu faaliyetler sonucu ortaya çıkan inovasyonlar ile ortaya konulan yeni mal ve hizmetler bölgede rekabetçi avantajın ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Beşeri sermayenin sahip olduğu nitelikleri arttıran etkin bir eğitim-öğretim sistemi ise bölgenin kalifiye işgücü ile rekabetçilik düzeyini arttırmasında esastır. Aynı şekilde bir bölgenin

ekonomik kalkınmasının ön koşullarından biri de yeterli ölçüde üretim aktivitesini bünyesinde barındırması ve yeni üretim aktivitelerini bünyesine çekmesine bağlıdır. Bununla birlikte, doğrudan yabancı sermaye yatırımları istihdam düzeyini doğrudan etkilerken üretim kapasitesini dolaylı olarak etkilemektedirler. Bir bölgedeki ihracatçı sektörler bölgenin elde ettiği gelirin temel belirleyicileridir. İhracat, hem bölgelerarası hem de uluslararası düzeyde olabilmektedir. Bölgede firmalar arası işbirliği ağları ile kümelenmelerin varlığı bölgesel rekabetçiliği olumlu etkilemektedir. Sosyal sermayenin yapısı ise bölgesel rekabetçiliği firmalar arası işbirliği düzeyi, kültürel gelenek ve tavırlar, davranış kalıpları, yaratıcılık karakteristikleri gibi kanallar ile etkilemektedir (Lengyel ve Rechnitzer, 2013: 109).

Rekabetçilik düzeyini uzun vadede dolaylı şekilde etkileyen *başarı faktörleri* ise: *ekonomik yapı, yenilikçilik, bölgenin ulaşılabilirliği, işgücünün yetenekleri, sosyal yapı, karar alma merkezlerinin varlığı ve bölgesel aidiyettir*. Rekabetçi bölgelerdeki işgücü, yüksek katma değerli sektörlerde yoğunlaşmaktadır. Bölgelerdeki inovasyon çevresinin yeterliliği, bölgenin her türlü dışsal değişikliklere uyum göstermesini kolaylaştırmaktadır. Bölgenin coğrafi ulaşılabilirliği ve ulaşım ağlarına yakınlığı rekabet sürecinde bölgelere avantaj sağlamaktadır. Süreçte başarılı olan bölgelerde, eğitilmiş ve kalifiye işgücü oranı yüksektir. Bilgi-yoğun ekonomik aktivitelerin bir bölgede yoğunlaşması orta-sınıfı güçlendirmekte ve dolaylı olarak ekonomik kalkınmaya fayda sağlamaktadır. Şirket merkezlerinin bir bölgede yer alması emek piyasasında nitelikli iş gücü talebini arttırmakta, bu işgücü de sahip olduğu know-how benzeri bilgi tiplerini piyasadaki diğer aktörlere yaymaktadır. Kalifiye, kültür düzeyi yüksek ve büyüyen bir orta-sınıf sağlıklı bir doğal çevrenin yanında güvenlik, kamusal hizmetlerin kalitesi, yeterli ulaşım kaynakları gibi alanlarda da yüksek standartların ortaya çıkmasını temin etmektedir. Bir bölgede yerleşiklerin sahip olduğu kimlik ve aidiyet bilinci, bölgenin yüksek göç gibi karşılaştığı yapısal değişikliklere uyumunu kolaylaştırmaktadır (Lengyel, 2004: 338-339).

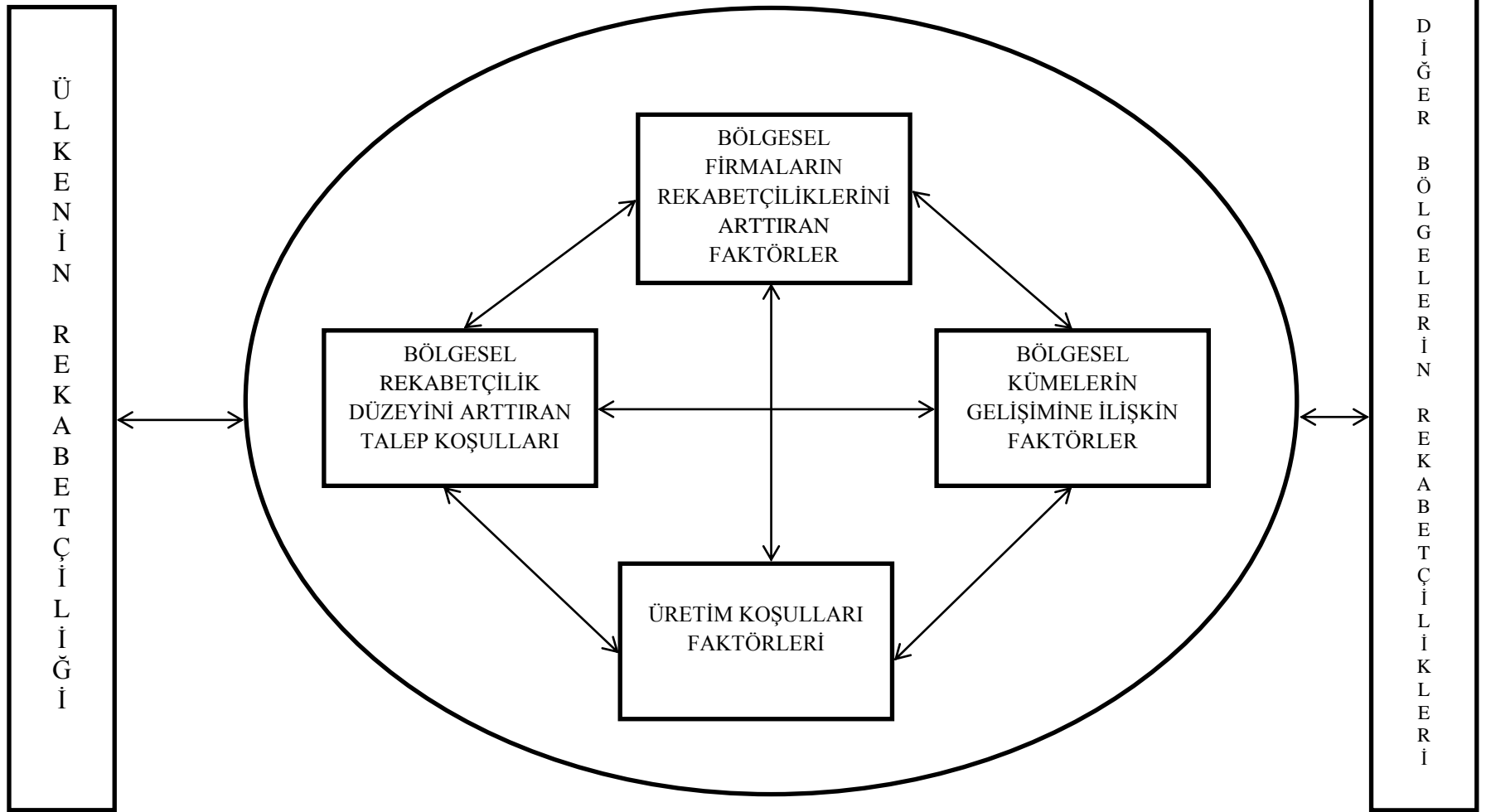
1.3.5 Bölgesel Elmas Modeli

Snieska ve Bruneckiene (2009: 49-05), tarafından geliştirilen “Bölgesel Elmas Modeli” nin metodolojik kökeni Porter’ın “Elmas Modeli” ne dayanmaktadır. Modele göre, bölgesel rekabetçilik, mevcut rekabetçilik faktörlerinin gelecekteki rekabetçilik faktörlerinin yaratılmasında girdi olarak kullanıldıkları kendi kendini besleyen bir süreçtir. Modelde bir bölgenin rekabetçiliği, bölgenin bulunduğu ülkenin rekabetçiliği ve ülkedeki diğer bölgelerin rekabetçilikleri ile ilişkili bir şekilde açıklanmıştır. Bölgesel Elmas Modeli’nde rekabetçilik elmasını oluşturan dört bileşen sırasıyla; *bölgesel firmaların rekabetçiliklerini arttıran*

faktörler, bölgesel rekabetçilik düzeyini arttıran talep koşulları, üretim koşulları faktörleri ve bölgesel kümelerin gelişimine ilişkin faktörler'dir. Bu dört bileşen içerisindeki bölgesel rekabetçilik faktörleri, hem bölgenin kendi iç dinamikleri hem de bölgenin diğer bölgeler veya ülkeler ile girdiği etkileşimler açısından değerlendirilmektedir.

Şekil 1.4.'de görüldüğü gibi model kapsamında rekabetçilik; teknolojik, doğal, sosyo-demografik ve kültürel çevreler kapsamında ele alınmıştır. Bölgesel rekabetçilik düzeyini arttıran talep koşulları bileşenindeki tüketicilerin bölgesel ürünlerin kalite ve fiyatına olan talebi faktörünün alt faktörleri, maddi zenginlik düzeyi ve bilgiye duyulan istek alt faktörleridir. Üretim koşulları faktörleri bileşeninde yer alan insan kaynakları faktörünün içsel alt faktörleri yerleşiklerin yaş yapısı ve kalifikasyonları iken dışsal alt faktör ise yerleşiklerin göçüdür. Fiziksel altyapı ve coğrafi konum faktörünün içsel alt faktörleri, karayolu taşımacılığı altyapısı, bilgi teknolojileri ve telekomünikasyon ve yeni inşa edilmiş gayrimenkul, dışsal alt faktör ise: bölgenin hava ve su yoluyla dışardan ulaşımıdır. Bilgi kaynakları faktörünün içsel alt faktörleri eğitim-öğretim ve araştırma altyapısı; dışsal faktör ise diğer bölgelerdeki araştırma kurumları ile işbirliği alt faktörüdür. Sermaye faktörünün içsel alt faktörü bölgenin yatırımlar için çekicilik düzeyi, dışsal alt faktör ise bölgenin yatırımlar için uluslararası çekiciliğidir (Bruneckiene, 2008: 15-18).

Bölgesel Elmas Modeli, bölgesel rekabetçiliği ülke rekabetçiliği ve diğer bölgelerin rekabetçiliği ile ilişkilendirerek oldukça kapsamlı ve sistematik bir şekilde açıklayan karmaşık bir modeldir. Model vasıtasıyla genellikle ulusal düzeyde rekabetçi avantajı açıklamak için kullanılan elmas modellerinin bölgesel düzeyde uygulanması mümkün hale gelmektedir.

Şekil 1.4 Bölgesel Elmas Modeli

Kaynak: Snieska ve Bruneckiene, 2009: 49

1.4 Bölgesel Rekabetçiliğin Ölçümü

Bir bölgenin rekabetçiliği o bölgenin sahip olduğu iktisadi, sosyal, politik, çevresel ve organizasyonel faktörlerin düzeyi tarafından belirlenmektedir. Bölgesel rekabetçiliğin ölçümüne ilişkin literatürde genel olarak kabul görmüş bir ölçüm metodunun bulunmaması, ölçümün genel kabul görmüş belirli gösterge veya gösterge grupları temel alınarak yapılmasını engellemektedir. Rekabetçilik kavramının tanımı gereği karşılaştırma olgusunu içermesi, rekabetçilik belirleyicilerinin sayısallaştırılmasını gerektirmektedir.

Literatürde bölgelerin rekabetçi güçlerini ortaya koyan temel gösterge olarak kişi başına düşen GSYİH değerini kullanan ve bu değeri etkileyen faktörleri inceleyen çeşitli çalışmalar yer almaktadır (Jula ve Jula, 2000: 7-9; Martin, 2004: 171-172; Lukas ve Jan, 2011: 28-30). Ancak temel görüş bölgesel rekabetçiliğin yalnızca bir ya da iki gösterge yardımıyla ölçülemeyecek kadar karmaşık bir süreç olduğudur (Lukovics, 2006: 56). Bir diğer deyişle, rekabetçilik düzeyi yalnızca bölgesel GSYİH veya üretkenlik göstergeleri kullanılarak açıklanamaz. Bölgesel rekabetçiliğin sürece ilişkin girdi, çıktı ve sonuç faktörlerinin karşılıklı etkileşimi sonucu ortaya çıkması yalnızca belli faktörlere odaklanarak ölçüm yapılmasını imkansız hale getirmektedir. Bununla birlikte, süreci etkileyen bu faktörlerin tamamının ölçülemeyeceği de açıktır. Çünkü faktörler ekonomik değişkenler yanında sosyal, kültürel ve politik parametreleri de içermektedirler. Bu durumda rekabetçiliğin ölçümü gösterge sistemlerinin kullanımını gerektirmekte olup, ölçüm sürecinin esas noktası gerekli ve yeterli göstergeleri kullanmaktır.

1.4.1 Bölgesel Rekabetçilik Endeksleri

İktisat literatüründe bölgesel rekabetçilik düzeyi değerlendirmeleri temel olarak makro iktisadi büyüklüklerin bölgesel seviyede ayrıştırılması yoluyla gerçekleştirilen rekabetçilik analizlerini ve rekabetçiliğin temel bileşenlerini belirlemek için gerçekleştirilen kapsamlı betimsel analizleri kapsamaktadır (Lukas ve Jan, 2011: 27). Bölgesel rekabetçiliğin makro iktisadi değişkenler vasıtasıyla ölçümü ve bölgelerin birbirleri arasında rekabetçilik düzeyleri açısından karşılaştırılmalarında kullanılan temel yöntem rekabetçilik endeksleridir. Rekabetçilik endeksleri yoluyla rekabetçi avantaja neden olan farklı faktörlerin ölçümünde karşılaşılan zorluk azaltılmaktadır. Bu tip bütünleşik endeksler belirli bir kümenin niceliksel ve niteliksel olarak ölçümünü sağlayan yapay olarak üretilmiş enstrümanlardır. Endeksi oluşturan alt göstergeler kapsamında gözlem altındaki nesnelere sıralanmaları mümkün olmaktadır (Snieska ve Bruneckiene, 2009: 46).

Bölgesel rekabetçilik endeksleri oluşturmanın arkasındaki temel etken bir bölgenin rekabetçiliğinin ölçümünde kullanılacak uygun ve objektif bir araç geliştirilmesidir. Bir bölgenin rekabetçilik düzeyini etkileyen faktörlerin çeşitliliği dolayısıyla rekabetçiliğin ölçümünde karşılaşılan zorluk endeksler yardımıyla aşılmaya çalışılmaktadır. Bölgesel rekabetçiliği ölçen endeksler vasıtasıyla rekabetçilik düzeylerinin sürekli olarak izleme ve değerlendirmesinin yapılması ve süreçte başarı sağlayan, bir diğer ifadeyle firmalar veya yerleşikler için en uygun fırsatları sunan bölgelerin tespiti sağlanabilmektedir.

Rekabetçilik ölçümünde kullanılan endekslerin ve bu endeksler vasıtasıyla elde edilen sonuçlar ve sıralamaların doğruluğu üç temel kritere bağlıdır. Birinci kriter, endeksin ölçüm yapılan alana ilişkin bütün ilgili değişkenleri içerip içermediği ile ilintilidir. Bu kriterin sağlanması, endeksin oluşturulmasında esas alınan kavramsal bölgesel rekabetçilik modelinin geçerliliğine bağlıdır. Endekslerde girdi, çıktı ve sonuç göstergelerinin birlikte kullanımı nedensellik sorunlarının ortaya çıkmasına sebep olabilir. Aynı zamanda, çok fazla ya da çok az değişkenin endekste kullanılması da dışlanmış değişken yanlılığı veya çoklu değişken bağlılığı sonucu çifte hesaplama gibi ölçüm problemlerine sebep olabilmektedir. İkinci kriter, endeks içerisindeki göstergelerin gerçekten ölçtüklerini iddia ettikleri olguları ölçebilme kabiliyetleri ile ilgilidir. Üçüncü kriter ise, endeksin farklı olguları ölçen gösterge değerlerini tek bir rakam üzerinde birleştirme yetkinliğidir. Bu kriter; göstergelerin alt endeksleri oluşturma ve alt endekslerin tek bir genel endeksi oluşturma süreçlerinde kullanılan ağırlıklandırma yöntemleriyle ilişkilidir (Barkley, 2008: 129).

Rekabetçilik düzeyinin endeksler yoluyla ölçülmesi ve endekslerin bölgelerarası karşılaştırma aracı olarak kullanılmasına ilişkin bazı araştırmacılar tarafından çeşitli eleştiriler getirilmiştir. Barkley ve Dudensing (2011: 11), uygun bir şekilde üretilen rekabetçilik endekslerinin bir bölgenin ekonomik durumunun kavranması açısından yararlı bir başlangıç noktası olduklarını kabul etmişler, ancak bu endekslerin rekabetçilik kavramını yansıtmaya ve iktisadi kalkınma politikalarına yön verme noktasında etkilerinin oldukça sınırlı düzeyde olduğunu belirtmişlerdir. Mccann (2004: 1926), farklı ekonomik ve sosyal karakteristiklere sahip birbirlerinden farklı bölgelerin endeksler yardımıyla homojen birimler olarak sıralanmalarının hatalı bir görüş olduğunu ileri sürmektedir. Cortright ve Mayer (2004: 35-36), bölgesel ekonomik yapıların endüstriyel organizasyon ve kalkınma dinamikleri açısından farklılaştıklarına dikkat çekmişlerdir. Onlara göre yerel ekonomileri birbirleri arasında sıralamak ekonomik büyüme ve kalkınmayı etkileyen tarihsel süreçleri göz ardı etme sonucunu doğurmaktadır. Araştırmacılar, endekslerin yalnızca görmezden gelinemeyecek şekilde hatalı olduklarını belirtmekle kalmamışlar aynı zamanda elde edilen sıralamaların

daha yararlı analitik araştırma çerçevelerinden dikkatleri uzaklaştırdığını belirterek bu tip çalışmaları tehlikeli bulmuşlardır. Bristow (2005: 296), sürekli olarak değişim gösteren politik ve ekonomik sistem içerisinde bölgelerin benzersiz coğrafi özellikler ve tarihsel rollere sahip olduklarını; bunun da endüstriyel yapı, ekonomik kalkınma ile ekonomik ve politik yeniden yapılanmalara uyum yetkinliği açısından farklılıklara neden olduğunu ifade etmiştir. Bristow'a göre bu farklılıklar dikkate alınmadan bölgelerin ekonomik performanslarının kıyaslanmaları metodolojik açıdan sorunludur. Ancak, bölgesel rekabetçiliği ölçme araçları olan kapsamlı endeksler, birbirlerinden oldukça farklı bölgeler arasında karşılaştırma yapma tuzağına düşmektedirler.

Snieska ve Bruneckiene (2009: 46), endekslerin çeşitli dezavantajlara sahip olabileceğini ancak kullanımlarından sağlanacak avantajların daha yüksek seviyede olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmacılar, analiz metodu olarak çok kriterli konseptlerin ölçümünde sağladıkları yararlılardan ötürü endekslerin kullanımının gelecekte artarak devam edeceğini öne sürmüşlerdir.

1.5 Bölgesel Rekabetçilik Ölçümüne İlişkin Çalışmalar

Rekabetçilik olgusunun kavramsal olarak karşılaştırma boyutu içermesi bölgesel rekabetçiliğin ölçümüne ilişkin çalışmaların genel olarak bölgesel rekabetçilik endeksleri vasıtasıyla bölgelerin sıralanması noktasında yoğunlaşmaları sonucunu doğurmuştur. Dünyada ve Türkiye'de bölgesel rekabetçiliğin ölçümüne ilişkin yapılan örnek çalışmalar bu kısımda kısaca açıklanmaktadır.

Brooksbank ve Pickernell (1999: 313-320), Porter'ın Elmas Modeli'ni İngiltere'nin 10 bölgesi ile Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda'ya uygulayarak Birleşik Krallığın bölgesel rekabet gücünü ölçmeye çalışmışlardır. Araştırmacılar, bölgeleri orjinal modeldeki faktör koşulları, talep koşulları, ilgili ve destekleyici endüstriler ile firma stratejisi ve yapısı bileşenleri kapsamında sıralamışlar ve dört farklı endeks elde etmişlerdir. Çalışmada elmas modelinin bileşenleri kapsamında 29 adet gösterge kullanılmıştır.

Enyedi (2009: 36-38), Macaristan'ın 7 adet NUTS 2 bölgesinin rekabetçilik düzeylerini incelediği çalışmasında kişi başına düşen GSYİH, emeğin üretkenliği ve istihdam oranı verilerini kullanarak üç farklı endeks elde etmiş ve bu endeksler vasıtasıyla bölgelerin rekabetçilik düzeylerini yorumlamıştır.

Huovari vd. (2001: 5-7), Finlandiya bölgelerinin rekabet güçlerini ölçmek için geliştirdikleri kapsamlı endekste rekabetçiliğe etki eden faktörleri; insan sermayesi, teknolojik gelişim, yığılma ve yerleşme ekonomilerinin varlığı ile ulaşım olanakları olarak dört ana

başlıkta sınıflandırmışlardır. Çalışmada, dört başlığı açıklayan toplam 16 gösterge kullanılmıştır. İnsan sermayesi faktörünü açıklayan göstergeler eğitim seviyesi ve iş gücüne katılım istatistiklerini; teknolojik gelişim faktörünü açıklayan göstergeler Ar-Ge ve patent istatistiklerini; yığılma ve yerleşme ekonomilerini açıklayan göstergeler nüfus yoğunluğu ile imalat, perakende ve toptan ticaret sektörlerindeki yoğunlaşma oranı istatistiklerini; ulaşım olanakları faktörlerini kapsayan göstergeler ise bölgeler arası uzaklık, hava limanlarına uzaklık ve uluslararası ticari faaliyette bulunan işletme sayısı istatistiklerini kapsamaktadır. Rekabetçilik endeksinin oluşturulması aşamasında dört ana faktör ve ilgili indikatörleri eşit şekilde ağırlıklandırılmıştır.

Huggins (2003: 91-92), Birleşik Krallığı oluşturan bölgelerin rekabetçilik güçlerini ölçen endeksin üretilmesinde kendi geliştirdiği üç faktör modelinin metodolojisini kullanmıştır. Endeksi oluşturan girdi, çıktı ve sonuç indikatörleri ile bu indikatörleri oluşturan alt indikatörler kendi içlerinde eşit şekilde ağırlıklandırılmışlardır.

Mereuta vd. (2007: 83-101), 21 AB üyesi ülkenin bölgesel rekabetçilik düzeylerini inceledikleri çalışmalarında toplam 218 adet NUTS 2 ve 5 adet NUTS 1 bölgesinin verilerini kullanmışlardır. Çalışma kapsamında oluşturulan endeks; genel ekonomik faaliyet performansı, enerji kullanımı, bilgi teknolojileri ve iletişim, gayri safi katma değer yapısı ve uluslararası piyasalarda varlık kriterlerinden oluşmaktadır. Çalışmada sayılan beş kriteri açıklayan toplam 8 ana gösterge ve 10 alt gösterge kullanılmıştır. Her bir kriter için aynı ağırlık katsayısının verildiği ve katsayıların farklılaştırıldığı metotlar kullanılarak iki adet rekabetçilik endeksi oluşturulmuştur. Ancak; ağırlık katsayılarının farklılaştırılmasında izlenen yol net bir şekilde tanımlanmamıştır.

İtalya'nın Piedmont ve Fransa'nın Provence-Alpes-Côte d'Azur bölgelerinin rekabetçiliklerini karşılaştıran Viassone (2008: 15), yarattığı bölgesel rekabetçilik endeksini dokuz rekabetçilik faktöründen elde edilen skorların toplam fonksiyonu olarak tanımlamıştır. Bu faktörler; eğitim, nüfus, bilgi ve yaratıcılık, fiziksel yapı, hoşgörü, finansal yapı ve turizm şeklindedir. Faktörleri oluşturan alt göstergeler çalışmada açıklanmamıştır.

Bronisz vd. (2008: 137-140)'nin, Polonya'nın 16 NUTS 2 bölgesinin rekabetçilik düzeylerini inceledikleri çalışmada Huggins tarafından oluşturulan üç faktör modelini kullanmışlardır. Huggins tarafından gerçekleştirilen orijinal çalışmadaki gösterge sayısını zenginleştiren araştırmacılar; 5 ana gösterge için toplam 18 alt gösterge kullanmışlardır. Faktörlerin ağırlıklandırılmaları Huggins'in çalışmasındaki gibi eşit şekilde yapılmıştır.

Snieska ve Bruneckiene (2009: 50-52)'nin, Litvanya'nın 10 NUTS 3 bölgesinin rekabetçilik düzeyini ölçtükleri çalışmada Bruneckiene tarafından geliştirilen Bölgesel Elmas

metodolojisini izlemişlerdir. Endeksin üretilmesinde; üretim koşulları faktörleri için 26 gösterge, talep koşulları için 15 gösterge ve firmaların rekabetçiliklerini arttıran faktörler için 9 gösterge olmak üzere toplam 50 gösterge kullanılmıştır. Bölgesel kümelerin gelişimine ilişkin faktörlerin incelenmesinde niteliksel analizin niceliksel analize göre daha faydalı sonuçlar vermesi nedeniyle bölgesel elması oluşturan bu bileşene ilişkin değişkenler endeksin hesaplanmasına dahil edilmemişlerdir. Endeksi oluşturan göstergelere atfedilecek ağırlık katsayılarının belirlenmesi için; stratejik planlama, bölgesel kalkınma ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişimi gibi alanlarda faaliyet gösteren uzman kişiler, yerel yönetim birimleri çalışanları, meslek kuruluşları temsilcileri ile işletme sahiplerinin görüşlerine başvurulmuştur. Bu kişilere uygulanan anketten elde edilen veriler ışığında faktörler ağırlıklandırılmıştır.

Avrupa Komisyonu Bölgesel Politika Genel Müdürlüğü ile Ortak Araştırma Genel Müdürlüğü tarafından ortaklaşa geliştirilen AB Bölgesel Rekabetçilik Endeksi ilk kez 2010 yılında yayınlanmıştır. Çalışma, 27 AB üye ülkesinin 274 NUTS 2 bölgesini kapsamaktadır. Çalışmada kullanılan endeksi oluşturan göstergeler; temel grup, verimlilik grubu ve inovasyon grubu olmak üzere üç ana grupta sınıflandırılmaktadır. Temel grubu oluşturan göstergeler; kurumlar, makro iktisadi denge, altyapı, sağlık ile birincil ve ikincil öğretimin kalitesidir. Bu beş gösterge bütün ekonomiler için anahtar gelişme kaynaklarıdır. Endekste bu beş göstergenin ölçümü için toplam 27 alt gösterge kullanılmıştır. Verimlilik grubunu oluşturan göstergeler; yükseköğretim/yaşam boyu eğitim, emek piyasasının verimliliği ve pazar büyüklüğüdür. Endekste bu üç göstergenin ölçümü için toplam 17 alt gösterge kullanılmıştır. Bölgesel bir ekonomi kalkındıkça daha kalifiye bir işgücü ve daha verimli bir emek piyasası rekabetçilik düzeyinin yükseltilmesinde daha fazla rol oynamaya başlamaktadır. İnovasyon grubunu oluşturan göstergeler; teknolojik hazırlık, ticari kapsamlılık ve inovasyondur. Endekste bu üç göstergenin ölçümü için toplam 25 alt gösterge kullanılmıştır. Ekonomik kalkınmanın en üst aşamasında gelişimin arkasındaki itici faktör inovasyondur. Endeksin oluşturulması aşamasında bu üç ana grubun ağırlık katsayıları; AB bölgelerinin kişi başına GSYİH değerleri esas alınarak üç farklı düzeyde sınıflandırılmalarıyla gerçekleştirilmiştir. Verimlilik grubunun ağırlığı bütün bölgeler için aynıken; kişi başına GSYİH düzeyi arttıkça ana grubun ağırlığı azalmakta ve inovasyon grubunun ağırlığı artmaktadır. Aynı şekilde kişi başına GSYİH düzeyi azaldıkça ana grubun ağırlığı artmakta ve inovasyon grubunun ağırlığı azalmaktadır (Dijkstra vd., 2011: 8-51).

2013 yılında yayınlanan AB Bölgesel Rekabetçilik Endeksi, 2010 yılında yayınlanan endeks ile aynı metodolojik çerçeveye sahiptir. Ancak; 2013 yılında Hırvatistan'ın Birliğe katılımı ile bu çalışmada kapsanan üye ülke sayısı 28'e, bölge sayısı ise 276'ya çıkmıştır.

Ayrıca bu çalışmada 2010 yılındaki endeksten farklı olarak bölgelerin ekonomik kalkınma düzeyleri beş farklı seviyede sınıflandırılmıştır (EC Joint Research Centre, 2013: 7-8, 152-157).

Wokoun vd. (2012: 7-9)'nin AB üyesi ülkelerin 267 NUTS 2 düzeyi bölgeleri için gerçekleştirdikleri çalışmada bölgesel rekabetçilik faktörleri ekonomik, sosyal ve ekolojik olmak üzere üç kategoride sınıflandırılmıştır. Çalışma kapsamında oluşturulan bütünlük rekabetçilik endeksini oluşturan faktörlerden ekonomik kategori; bölgesel kişi başına GSYİH ile işsizlik oranı göstergelerini, sosyal kategori; ortalama göç açığı, üniversite mezunlarının nüfusa oranı, gelir ve uzun vadeli işsizlik göstergelerini, ekolojik kategori ise sera gazı üretim miktarı göstergesini içermektedir. Göstergelerin ağırlıkları; uzman görüşü ile elde edilen gösterge değerinin, gösterge standart sapmasına bölümüyle hesaplanmıştır.

Macaristan'ın 7 NUTS 2 düzeyi bölgesinin rekabetçilik güçlerini endeks vasıtasıyla ölçen Huang ve Hergül (2014: 1109-1111), çalışmalarında AB Bölgesel Rekabetçilik Endeksi'nin metodolojisini temel almışlardır. Rekabetçiliği oluşturan temel gruplar orjinal çalışmadaki ile aynı olmakla birlikte, ana göstergeler ve alt göstergeler farklılık göstermektedir. Huang ve Hergül'ün çalışmalarında toplam 8 ana gösterge ve bunlara ilişkin 15 alt gösterge kullanılmıştır. Oluşturulan endekste üç ana grubun ağırlık katsayıları; bölgelerin kişi başına GSYİH değerleri esas alınarak üç farklı düzeyde sınıflandırılmalarıyla gerçekleştirilmiştir.

Türkiye bölgelerinin rekabetçilik düzeyini ölçmeye ilişkin çalışmaların sayısı oldukça sınırlı düzeydedir. Bölgesel rekabetçilik ölçümüne ilişkin ülkemizde gerçekleştirilen çalışmalar aşağıda kısaca özetlenmiştir:

Kumral vd. (2012: 11), Türkiye İİBS 2 düzeyi bölgelerindeki rekabetçilik, yaşam kalitesi ve yaratıcılık arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında rekabet gücü ölçütü olarak yalnızca kişi başı gayri safi katma değer değişkenini kullanmışlardır.

EDAM ve Deloitte (2009: 8-9) ortaklığında hazırlanan bölgesel rekabetçilik endeksi; ekonomik canlılık ve etkinlik, emek piyasası, yaratıcılık, insan sermayesi, fiziki altyapı ve sosyal sermaye alt endekslerinden oluşmaktadır. Alt endeksleri oluşturan gösterge sayısı 50'dir. Çalışmada temel bileşenler analizi kullanarak alt endeksler oluşturulmuş ve bu alt endekslerden yola çıkılarak bütünlük rekabetçilik endeksine ulaşılmıştır.

Kara (2008: 184-188), tarafından hazırlanan rekabetçilik endeksinde değişkenler; iktisadi yapı, yenilik kapasitesi, altyapı ve erişilebilirlik, beşeri sermaye ile sosyal sermaye kategorilerinde sınıflandırılmıştır. Çalışmada toplam 30 adet gösterge kullanılmıştır. Endeksin oluşturulmasında kullanılan teknik temel bileşenler analizidir.

Albayrak ve Erkut (2010: 142-143), tarafından geliştirilen rekabetçilik endeksinde toplam 32 adet gösterge kullanılmıştır. Temel bileşenler analizi ile göstergeler; yenilikçi ekonomik çevre, nitelikli işgücü, sanayi, ekonomik aktiflik ve turizm-ticaret olarak toplam beş faktör grubu altında sıralanmışlardır. Bu faktör gruplarının analizi ile rekabetçilik alt endeksleri elde edilmiş ve bu endekslerin toplulaştırılmasıyla bölgesel rekabet gücü endeksi oluşturulmuş ve kümelenme analizi ile belirlenen il gruplarından hareketle bölgelerin rekabet güçleri tanımlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

GÖÇ VE BÖLGESEL REKABETÇİLİK

Bu bölümde öncelikle göç kavramı ve göç türleri tanıtılacaktır. Daha sonra göçün gerçekleşme nedenlerini açıklayan teorilerden Neoklasik Göç Teorisi, İtici ve Çekici Faktörler Teorisi, Emek Göçünün Yeni İktisadi Teorisi, Çift Emek Piyasası Teorisi, Göçmen Ağı (Network) Teorisi ile Dünya Sistemleri Teorisi kısaca açıklanacaktır. Ardından göç ve bölgesel rekabetçilik olguları arasındaki ilişki, gerçekleşen göçün bölgesel rekabetçiliğe etkisi ve göç edilecek bölgenin rekabetçilik düzeyinin göç sürecindeki kararlara etkisi çerçevesinde ele alınacaktır.

2.1 Göç Kavramı ve Türleri

Göç, ilgili literatüre göre bir birey ya da bir grubun bulunduğu yerden başka bir yere yerleşmek amacı ile taşınması olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç, kısa süreli ve geçici yer değiştirmeler şeklinde olabileceği gibi devamlı yani kalıcı nitelik de gösterebilir. Dinamik bir süreç olarak göç, belli bir yerleşim yerinde yaşayan nüfusun belli bir kesiminin farklı nedenlerle bulunduğu yerden kalkıp başka bir yere yerleşmek üzere gitmesini ifade etmektedir (Akan ve Arslan, 2008: 3).

Göç kavramına ilişkin getirilen tanımlamalarda ortak noktanın göç eden kişilerin ikamet mahallerindeki kalıcı değişim vurgusu olduğu görülmektedir. Taş ve Özcan (2013: 290) göçü “bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru hareketi” şeklinde tanımlamışlardır.

Literatürde göç türlerine ilişkin sınıflandırma; göçün yönü, süresi, göçmenin istekliliği gibi farklı karakteristikler göz önüne alınarak yapılmıştır. Grawert (1998: 117), göçmenlerin sahip olduğu güdüleri göz önüne alarak göç türlerini zorlama göç, gönüllü göç ve zorunlu göç olarak üç ana başlıkta incelemiştir. Hükümetlerin iskan ve yerleştirme politikaları sonucu ortaya çıkan göç hareketi zorlama göçü, göçmenler ve aileleri tarafından alınan kararlar neticesinde ortaya çıkan göç gönüllü göçü ifade ederken zorunlu göç kavramı bireyin hayatını idame ettirme olanağının bulunmadığı bir çevreden göç etme durumunda kalmasını karşılamaktadır.

Genel bir ayrımla göçler, iç ve dış göç olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İç göç herhangi bir ülke içinde bölge, kent, kasaba ve köy gibi bir yerden diğerine yerleşmek amacıyla yapılan nüfus hareketlerini kapsarken dış göç uzun süre kalmak ve çalışmak ya da

yerleşmek amacıyla bir ülke sınırlarını her iki yönden aşarak yapılan nüfus hareketlerini kapsamaktadır (Akan ve Arslan, 2008: 16-22).

2.2 Göç Nedenlerini Açıklayan Teoriler

Sosyoloji, iktisat, psikoloji ve coğrafya gibi farklı disiplinler tarafından inceleme altına alınan göç olgusunu tamamen açıklayabilen ve bütün disiplinlerce kabul gören genel bir teori bulunmamaktadır. Mevcut teorilerden bir kısmı yalnızca göçün nedenlerine odaklanırken bir kısmı ise nedenler ile birlikte göç sürecinin yönü ve yoğunluğuna ilişkin açıklamalar sunmaktadır. Bu kısımda göç sürecinin nedenlerini açıklayan ve göç literatüründe öne çıkmış teoriler kısaca özetlenecektir.

2.2.1 Neoklasik Göç Teorisi

Bütün göç teorilerinin öncüsü ve temeli Ravenstein tarafından 1885 yılında geliştirilen “göç kanunlarıdır”. Göç kanunlarının temel amacı göç olgusunun genel geçer kurallarını tespit etmektir. Ravenstein çalışmasını 1871 ve 1881 yılı İngiliz nüfus sayımı istatistiklerinin verileri üzerine kurmuş ve yedi göç kanunu belirlemiştir (Çağlayan, 2006: 68).

Ravenstein tarafından öne sürülen yedi göç kanunu şunlardır (King, 2012: 12):

1. Göçmenler genellikle kısa mesafelere göç etmektedirler. Uzun mesafelere göç çoğunlukla, endüstri ve ticaret merkezlerine gerçekleşmektedir.
2. Göçün büyük çoğunluğu tarımsal bölgelerden endüstriyel bölgelere yapılmaktadır.
3. Büyük şehirler göç vasıtası ile doğal büyüme oranlarının üzerinde büyümektedirler.
4. Bir bölgedeki endüstri, ticaret ve ulaşımın gelişmişlik düzeyi alınan göç miktarını pozitif etkilemektedir.
5. Her göç akımı kendiliğinden bir karşı akım yaratmaktadır.
6. Kısa mesafeli göçlerde, kadınlar erkeklere nazaran daha fazla göç etme eğilimindedirler. Uluslararası göçlerde ise üstünlük erkeklerdedir.
7. Göçün temel nedenleri çoğunlukla ekonomiktir.

Ravenstein tarafından geliştirilen bu kanunlar Neoklasik göç teorisinin temelini oluşturmaktadır. Neoklasik teoriye göre göçün temel sebebi emek piyasaları arasında ortaya çıkan ücret farklılıklarıdır. Başka bir ifade ile emek arzı ve talebinde gerçekleşen farklılıklar emek yoğun bölgeler ile sermaye yoğun bölgeler arasında ücret farklılıklarına neden olmakta ve bu bölgeler arasında ortaya çıkan ücret farklılıkları göç sürecine sebep olmaktadır. Bu süreç, insan sermayesinin marjinal sosyal ürününün sıfır olduğu mekanlardan pozitif olduğu mekanlara kaymasını sağladığı için hem gerekli hem de faydalıdır (Todaro, 1980: 361). Neoklasik göç teorisinin temelinde çıkarlarını ve kazançlarını maksimize etmek için göç eden

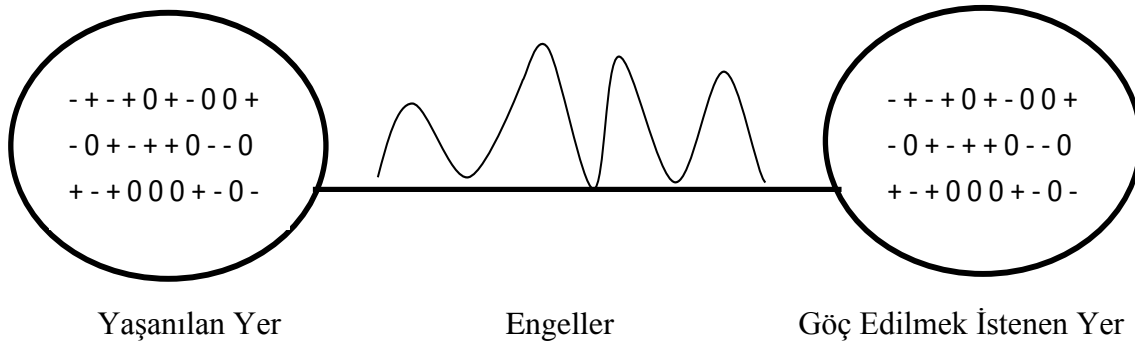
rasyonel birey bulunmaktadır. Bununla birlikte beşeri sermayenin sahip olduğu yetenekler, yaş, cinsiyet, meslek ve emek piyasalarındaki durum da kimin göç edip kimin göç etmeyeceğini etkilemektedir (Kurekova, 2011: 5-6).

Emek talebinin emek arzından fazla olduğu bölgelere göç gerçekleşeceğini savunan Neoklasik teorinin karşısına çıkan temel problem, işsizlik olgusunun görüldüğü bölgelere gerçekleşen göçün nedeninin sorgulanması olmuştur. Todaro (1980: 364)'ya göre bunun nedeni kırsal kesimden kente göç eden bireyin gelir seviyesi farklılıklarını hesaplarken mutlak gelir değerlerini değil kentte elde etmeyi beklediği gelir seviyesini göz önüne almasıdır. Bu durumda karar verici göçmenlerin maksimize ettikleri kazançları göç sonucu elde etmeyi "umdukları" kazançlardır. Bu beklenen kazanç kırsal kesim ve kentteki iş fırsatlarının sunduğu reel gelir farklılıkları ile göç eden kişinin kentte herhangi bir iş elde etme olasılığı ile birlikte hesaplanmaktadır.

Neoklasik göç teorisinin temel savı, göç olgusunun bireylerin emek arzı ve talebi arasındaki farklılıklardan dolayı sistem denge noktasına ulaşana kadar bölgeler arası yer değiştirdikleri bir uyum süreci olmasıdır. Buna göre, nasıl fiyatlardaki değişim yoluyla ekonomi dengeye gelerek kaynakların etkin alanlara dağıtımını sağlıyorsa aynı şekilde ücretlerin değişimi yoluyla emeğin etkin bölgelere dağılımını sağlanmaktadır.

2.2.2 İtici ve Çekici Faktörler Teorisi

Köklerini Neoklasik teoriden alan ve bireylerin yer değiştirme kararlarının iktisadi nedenlerini vurgulayan İtici ve Çekici Faktörler Teorisi, Lee tarafından formülize edilmiştir. Lee, literatürde göçmenlerin sahip olduğu karakteristikler gibi alanlarda yapılan çalışmaların bolluğuna karşın Ravenstein'ın gibi göçün nedenlerine ilişkin genellemelerin oldukça sınırlı kaldığını, Ravenstein'ın göç kanunlarına ilişkin çalışmasının üzerinden üççeyrek yüzyıl geçmiş olmasına karşın bu kanunların halen göç konusunda çalışan araştırmacılar tarafından alıntılındığını ileri sürmüştür. Bu noktada Lee, göç etme kararını etkileyen faktörleri yaşanan yerle ilgili faktörler, göç edilecek yer ile ilgili faktörler, engeller ve kişisel faktörler olarak dört başlıkta gruplandırmıştır. İlk üç faktöre ilişkin şematik gösterim Şekil 2.1.'de verilmektedir.

Şekil 2.1 Göçe Neden Olan İtici ve Çekici Faktörler ile Engeller

Kaynak: Lee, 1966: 50

Şekil 2.1.'de görüldüğü gibi, hem yaşanılan yer hem de göç edilmek istenen yerde kişileri o mekanda tutan ya da onları diğer mekana çeken faktörler ile kişileri belirli bir mekandan iten faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler şekilde “+” ve “-” ile ifade edilmiştir. Bunların yanında “0” lar ile ifade edilen ve bireylerin göç kararlarında kayıtsız oldukları faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerin bazıları bireyleri aynı şekillerde etkilerken bazıları ise farklı bireyleri farklı şekillerde etkilemektedir. Burada devreye kişisel tercihler girmektedir. Örneğin, iyi bir iklim neredeyse herkes için çekici, kötü bir iklim ise neredeyse herkes için itici iken yüksek kaliteli okullar yaşça küçük çocuklara sahip ebeveynler için “+”, yüksek emlak vergileri nedeniyle çocuk sahibi olmayan hane sahipleri için “-“, bekar herhangi vergilendirilebilir bir mülkü olmayan kişi için “0” karakteristik gösterebilir. Dolayısıyla göç kararı yaşanılan yer ve göç edilmek istenen yer arasındaki “+” ve “-“ faktörlerin kıyaslanması ile verilmektedir. Bununla birlikte bahse konu iki mekan arasındaki göçü engelleyen faktörler de bulunmaktadır. Bu faktörlerin en önemlisi “uzaklık” faktörüdür. Lee, Berlin Duvarı gibi fiziksel engelleri ve göç yasaları gibi mevzuat engellerini de bu faktör grubu içerisinde saymıştır (Lee, 1966: 48-51).

Çelik (2005: 175-177), İtici ve Çekici Faktörler Teorisine ilişkin yaptığı literatür taraması sonucu dışarıya göçe neden olan ve göç alınmasını engelleyen itici faktörleri tarımsal toprak yetersizliği, düşük gelir ve işsizlik, terör, kan davası ve doğal afetler gibi arızı olaylar şeklinde özetlemiştir. Göç alınmasını tetikleyen çekici faktörler ise ekonomik durumun gelişmişliği sonucu ortaya çıkan yüksek gelir ve istihdam fırsatı ile daha yüksek yaşam kalitesi sunan eğitim, sağlık, altyapı yatırımları gibi unsurlardır.

Göç kavramını itici ve çekici faktörler temelinde açıklayan teoriye göre bir kişinin yaşadığı mekandan göç etmesine sebep olan itici faktörler arasında; düşük üretkenlik, işsizlik, az gelişmişlik, kötü ekonomik durum, sermaye yoğun üretim metotlarının tarım sektöründe

uygulanmaya başlanması veya emeğe olan gereksinimi azaltan mekanizasyon süreçleri sayılabilir. Bir bölgeye göçmenleri çeken faktörler ise genel olarak istihdam fırsatları, daha yüksek ücretler, daha iyi çalışma koşulları ile yeterli ve kaliteli eğitim, sağlık, sosyal vb. tesislerin varlığıdır.

2.2.3 Emek Göçünün Yeni İktisadi Teorisi

Stark ve Bloom (1985: 174) tarafından geliştirilen teoriye göre, göç kararı yalnızca göçmen tarafından alınan bir karar olmaktan ziyade göçmen ve ailesi ya da yakın çevresinin ortaklaşa verdiği bir karar olma özelliği göstermektedir. Göç eden ve etmeyen aile bireyleri arasında göçün sebep olduğu maliyetler paylaşılmakta, göç eden birey tarafından göç ettiği bölgeye gerçekleştirilen gelir transferinden göçün maliyetine katlanan grup yararlanmaktadır.

Emek Göçünün Yeni İktisadi Teorisi, göç sürecini hane halklarının piyasa aksaklıklarının üstesinden gelmede kullandıkları bir araç olarak tanımlamaktadır. Aile bireylerinden birisini çalışmak üzere başka bir ülke veya bölgeye gönderen aile, göç eden bireyin gelirinin bir kısmını kendilerine transfer etmesi koşuluyla karşılığı alınabilecek bir yatırım gerçekleştirmektedirler. Dışarıdan transfer edilen bu gelir etkin çalışmayan sermaye, kredi ve sigorta piyasalarına sahip yerel ekonomideki aksaklıkların telafisinde oldukça önemlidir. Göçmen gönderen hane halkları için göç süreci insan sermayesinde ve üretimde azalmayı ortaya çıkarmaktadır. Bu sermaye ve emek kayıpları göç veren bölgelerin ekonomik büyümesi ve göç veren hane halklarının refahını olumsuz etkilemektedir. Göç veren hane halkları genellikle göç eden bireyler tarafından kendilerine yapılan gelir transferlerinin muhatabı olmaktadır. Bu gelir transferi ihraç edilen emek faktörüne karşılık hane halklarına yapılan ödeme niteliği taşımaktadır (Sindi ve Kirimi, 2006: 6-7).

Neoklasik Göç teorisinde olduğu gibi, Emek Göçünün Yeni İktisadi Teorisi de emek piyasalarındaki dengesizlikler sonucunda, kişilerin sosyo-ekonomik potansiyellerini maksimize etmek için göç ettiklerini ileri sürmektedir. Ancak teorinin Neoklasik teoriden farkı göç kararının rasyonel birey tarafından tek başına alınan bir karar değil, göç eden bireyin hane halkı ve diğer yakınları tarafından ortaklaşa alınan bir karar olması ve göçün maliyetleri ve getirilerinin bu geniş gruba da yansmasıdır.

2.2.4 Çift Emek Piyasası Teorisi

Çift Emek Piyasası teorisi piyasadaki işlerin bir kısmının zaman içerisinde “göçmen işi” olarak kabul gördükleri ve bu tip işlerde genellikle yeni göç eden bireylerin çalıştığı varsayımına dayanmaktadır. Göç eden bireyler ile göç edilen bölgedeki yerleşiklerin sahip

oldukları iş fırsatları arasındaki ayırım, emek piyasasının iki bölüme ayrılması sonucunu doğurmaktadır.

Çift Emek Piyasası teorisine göre, göç sürecinin temel nedeni yaşanan bölgedeki düşük ücretler ve işsizlik gibi itici faktörler yerine göç edilen bölgedeki göçmen işgücüne duyulan ihtiyaçtan kaynaklı çekici faktörlerdir. İşverenler için, herhangi bir emek kıtlığı durumunda düşük ücretli iş kollarındaki ücret seviyelerini yükselterek yerleşikleri bu işlere çekmeleri yerine, emek ithali yoluyla bu işlerde göçmenleri kullanmaları daha az maliyetli ve kolay bir yoldur. Dolayısıyla, göç süreci için ücret farklılıkları ne yeterli ne de gerekli bir sebeptir. Göç edilen bölgede, göçmen işgücüne ihtiyaç duyulan sektörlerdeki ücretler genellikle düşüktür. Bu noktada göç eden emek miktarındaki azalma, göçmen işlerindeki ücret düzeyini yükseltmemektedir. Çünkü herhangi bir kalifikasyon gerektirmeyen ve emek yoğun özellik gösteren bu işlerdeki ücretler sosyal ve kurumsal mekanizmalar vasıtasıyla belirli bir düzeyde tutulmaktadır. Yalnızca, göç hacmindeki artış bu tip işlerdeki ücret seviyesinin azalmasına sebep olmaktadır (Massey vd., 1993: 440-444).

2.2.5 Göçmen Ağı (Network) Teorisi

Göçmen Ağı (Network) teorisi göç sürecinin neden ve sonuçlarına odaklanmak yerine, süreci göçmenlerin birbirleri arasında var olan ilişkiler ağı çerçevesinde incelemektedir. Bu teori temel olarak uluslararası göç hareketlerini temel almaktadır. Teoriye göre belirli bir yere göç edip yerleşenler ile göç etmeyi düşünen veya yeni göç etmişler arasında bir iletişim ve ilişki bulunmaktadır. Göç etmiş olanlar ve göç etmeyi planlayanlar arasındaki bu dayanışma göçü özendirici bir faktördür (Mutluer, 2003: 21). Belirli bir hedef bölgeye göç etmiş olan kişi ile göç etmeyi planlayan kişi arasındaki sosyal ilişki göç hareketinin başlamasına sebep olabilmektedir. Ağ içerisinde birey için hali hazırda göç eden kişi ile sahip olduğu ilişki, göç eden kişinin göç sürecine ilişkin bilgi kanalı olarak rol oynadığı karşılıklı bir geri bildirim mekanizmasını ortaya çıkarmaktadır (Spitter, 1999: 1-2).

Göçmen Ağı (Network) teorisinin öncüsü Portes (1995) göç olgusunun, merkez ve hedef bölgeler arasında giderek artan yoğunlukta bir bağlantılar zinciri yarattığı için sosyal ağ yaratan bir süreç olduğunu belirtmiş; bir kez kurulduklarında bu tip sosyal ağların göç sürecinin kendi kendini idame ettiren bir yapıya kavuşmasına ve ekonomik nedenlerden etkilenmeyen bir duruma dönüşmesine sebep olduğunu ifade etmiştir (Portes, 1995: 22).

2.2.6 Dünya Sistemleri Teorisi

Uluslararası göç hareketlerini açıklayan Dünya Sistemleri Teorisi, 16. yüzyıldan beri ülkeler arasında merkez ve çevre ülkeler şeklinde belirli bir ayırımın bulunduğunu öne

sürmektedir. Merkez ülkeler sermaye açısından zenginken çevre ülkelerde emek ve doğal kaynaklar bol miktarda bulunmaktadır. Teoriye göre göç olgusu, kapitalist kalkınma sürecinde ortaya çıkan problemlerin kaçınılmaz sonucudur (Jones, 2009: 4).

Dünya Sistemleri yaklaşımı göç sürecine tarihsel bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Teori, kapitalist ülkeler ve çok uluslu şirketlerin kolonicilik gibi yollarla çevre ülke ekonomilerine yaptıkları yıkımı vurgulamaktadır. Kapitalist yayılma süreci çevre ülkelerdeki göçü hem ekonomik anlamda hem de sosyal ve kültürel bağlar yoluyla etkilemektedir. Toprak birleştirmeleri, yeni kapitalist tarım ve imalat teknikleri, sosyal açıdan yerinden edilmiş bir nüfus yaratarak kişilerin ülkelerine olan bağlılıklarını zayıflatmakta ve göçe daha yatkın bir nüfus yapısı ortaya çıkarmaktadır. Teoriye göre, göç olgusu küresel kapitalist ekonominin piyasa yaratma ve yapılandırma süreçlerinin dinamiklerini izlemektedir (Hagen-Zanker, 2008: 7-8).

2.3 Göç ve Bölgesel Rekabetçilik Arasındaki İlişki

Literatürde bölgesel rekabetçilik ve göç kavramlarını ele alan çalışmalar genel olarak uluslararası göç hareketleri sonucu ortaya çıkan emek faktörü değişikliğinin ülke ekonomilerinin rekabetçiliklerine olan etkilerini incelemektedir. Bu tip çalışmalar temel olarak göç sürecinin göç veren ve göç alan ülke ekonomilerine etkileri üzerine temellendirilmişlerdir. Göç süreci sonucunda ortaya çıkan olumlu veya olumsuz etkilere sahip iktisadi değişiklikler, yalnızca göç edilen mekanın rekabetçiliğini etkilemekle kalmayıp aynı zamanda göçmenlerin daha önce yerleşik buldukları ve ayrıldıkları mekanların rekabetçiliğini de etkilemektedir.

Uluslararası göç hareketlerinin ulusal ekonominin rekabetçiliğine olan etkilerini inceleyen Papademetriou ve Sumption (2011), ABD'nin aldığı göçün ülke ekonomisi üzerine etkilerini inceledikleri çalışmalarında göç hareketlerinin en temel etkilerinin iş gücü ve nüfus miktarını arttırmak olduğunu belirtmişlerdir. Büyüyen işgücü miktarı vergi gelirlerini arttırırken hükümetlerin kamusal mal ve hizmetleri finanse etme olanaklarını genişletmektedir. Ancak işgücündeki bu genişleme kişi başına düşen GSYİH gibi refah göstergelerinde iyileşme görülmesini gerektirmemektedir. Dolayısıyla göçün asıl etkileri teknolojik ilerlemeler, emek üretkenliğindeki uzun vadeli yükselme, tüketim ve gelir gibi ekonomik büyüklükler vasıtasıyla ortaya çıkmaktadır. Araştırmacılara göre göç sürecinin üretkenlik üzerindeki olumlu etkisi işgücü havuzunun genişlemesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Dünya üzerindeki farklı ülkelere nitelikli işgücünün transferi sonucu oluşan göç hareketi, işverenlerin kalifiye emek faktörü taleplerini karşılamaktadır. Kalifiye işgücü ithalinin temel

sebebi, yerel eğitim ve öğretim sisteminin özellikle hızlı büyüyen ve değişen global sektörlerde gereksinim duyulan yeterlilikleri üretememesidir. Kalifiye işgücünün olumlu ekonomik etkileri üzerinde genel bir görüş birliği bulunsa da göç süreci niteliksiz işgücünün ülke ekonomisine transferini de kapsamaktadır. Bu özellikteki işgücü genel olarak herhangi bir nitelik gerektirmeyen, düşük ücretli işlerde çalışma imkanı bulan ve çoğunlukla ülkeye yasal olmayan yollarla giren düşük eğitimli göçmenleri kapsamaktadır. Kalifiye olmayan işgücünün rekabetçilik üzerine etkisi farklı boyutlarda ortaya çıkmaktadır. Araştırmacılar niteliksiz göçmen işgücünün düşük ücretli işlerdeki ücret artışlarının önüne geçerek yerleşiklerin bu tip hizmetleri daha ucuza temin etmeleri sonucu tüketici refahını olumlu etkilediklerini işaret ederken; bu göçmenlerin düşük ücretli işler için kalifiye olmayan yerleşiklerle rekabete girdiklerini dolayısıyla bu durumun ülke vatandaşları için olumsuz sosyal ve ekonomik sonuçlara neden olduğunu belirtmişlerdir (Papademetriou ve Sumption, 2011: 3-5).

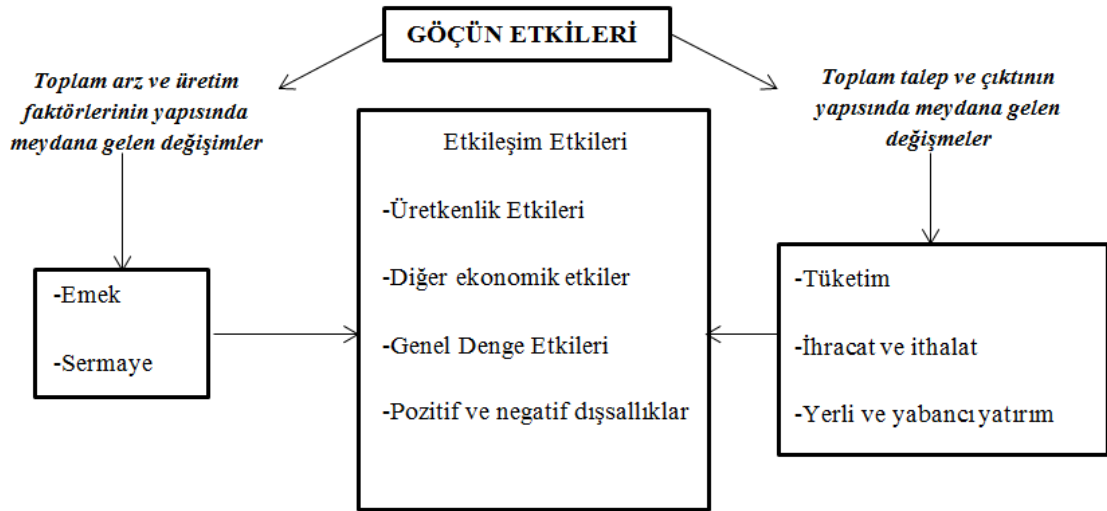
Kalifiye emek göçünün yerel ekonomiye etkisi incelendiğinde, bu tip göç hareketlerinin üretim süreçleri açısından girişimci güdeleri, yatırım kararlarını ve inovasyonları tetikleyerek toplam üretkenliği arttırdıkları; tüketim süreçleri açısından ise nitelikli işgücü göçünün mal ve hizmetlerin fiyat ve kaliteleri ile kamusal hizmetlerin kullanım düzeylerini etkiledikleri görülmektedir. Büyük şehir merkezlerine gerçekleşen nitelikli işgücü göçü kentsel yığılma ekonomilerinin etkileri ile etkileşim içine girerek üretkenliği ve parasal ücretleri arttırmakta bunun yanında yerel maliyetleri özellikle de konut maliyetlerini yükseltmektedir.

Hanson (2012: 1), ABD'nin aldığı göçlerin endüstriyel rekabetçiliğe etkisini incelediği çalışmada kalifiye göçmenlerin temel bilimler ve mühendislik gibi alanlarda çalışma eğilimleri ile bu kişilerin patentlerle sonuçlanan inovasyon faaliyetleri gerçekleştirme sıklıklarının Amerikan vatandaşlarına göre daha yüksek düzeyde olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda çalışmanın önerisi; kalifiye iş gücünün ABD'ye göç etme sürecinin politika yapıcılar tarafından rahatlatılmasının özellikle ABD'deki yüksek teknoloji endüstrilerin rekabetçiliklerini arttıracığı yönündedir. Bu çalışmadaki görüşlere paralel olarak Martin (2013: 125)'de ABD'nin G-7 ülkeleri arasında göçmenlere karşı en ılımlı politikalar izleyen ülke olmasına rağmen, ülkenin günümüzdeki bilgi temelli ekonomik yapıda yenilikçiliği ve rekabetçiliği sağlaması için yeterli düzeyde nitelikli iş gücünü topraklarına çekmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Literatürde göç sürecinin kent veya bölge ekonomilerinin rekabetçiliklerine olan etkilerine ilişkin sınırlı çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalara örnek olarak Gordon vd.'nin

(2007) Londra, Hu (2015)'nin ise Sydney kentlerinin rekabetçilik düzeyleri ile bu kentlerin zaman içerisinde aldıkları göç miktarları arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmaları örnek gösterilebilir. Aynı şekilde Kohpaiboon (2009: 163)'da Tayland'ın Tak şehrinde faaliyet gösteren ve maliyet minimizasyonu amacıyla düşük ücretli göçmenleri istihdam eden şirketlerin rekabetçilik düzeylerini incelemiş; genel kanının aksine düşük ücretli işlerde çalışan göçmen istihdamının firmaların teknolojik ilerlemeleri önünde herhangi bir engel teşkil etmediğini öne sürmüştür. Ancak çalışmaya göre bu durum göç sürecinde herhangi bir "açık kapı politikası" izlenmesini gerektirmemekte olup; bu nitelikteki kararlar göçün sosyal ve siyasi etkileri ile birlikte değerlendirilerek verilmelidir.

Göç sürecinin bölgesel rekabetçiliğe etkisi literatürde en kapsamlı şekilde Poot tarafından yapılmıştır. Poot, göç sürecinin bölgesel ekonominin rekabetçilik düzeyine olan etkilerini arz, talep ve etkileşim etkileri şeklinde üç başlıkta incelemiştir. Poot'un öne sürdüğü göç etkileri ve bu etkiler sonucu değişen büyüklükler Şekil 2.2. yardımıyla özetlenmiştir.

Şekil 2.2 Göçün Ekonomik Etkileri
Kaynak: Poot, 2008: 134

Şekil 2.2.'de görüldüğü gibi göç süreci; talep kısmında emeğin eğitim ve tecrübe düzeyi, girişimcilik yetenekleri, işgücü piyasasının büyüklüğü ve yapısı; sermaye stoğunun büyüklüğü ve yapısı, tasarruflar, toprak kullanımı gibi göstergeler kaynaklı değişikliklere sebep olmaktadır. Arz kısmında ise bu değişiklikler yerel mal ve hizmetler ile kamusal mal ve hizmetlerin tüketim miktarları, ihracat ve ithalat düzeyleri ile yerli ve yabancı yatırım miktarları kaynaklıdır. Etkileşim etkileri arasında yer alan üretkenlik etkileri; beşeri sermaye, fiziksel sermaye birikimi, altyapı, ölçek ekonomileri ve inovatiflik düzeylerindeki

değişiklikleri içermektedir. Etkileşim etkileri arasında yer alan diğer ekonomik etkiler ise; iş gücüne katılım ve işsizlik oranları ile kamusal gelir düzeyi temellidir. Genel denge etkileri satılan mal ve hizmetlerin miktar ve fiyatları ile ücretler ve gelirdeki değişimi ifade etmektedir. Göç süreci sonucunda ortaya çıkan pozitif ve negatif dışsallıklar; göç sonucu oluşan artan kirlilik gibi negatif çevresel dışsallıklar ile yığılma ve kümelenme sonucu ortaya çıkan pozitif dışsallıkları kapsamaktadır. Göçün ekonomik etkileri arasında yer alan ve bir bölgenin rekabetçiliğini doğrudan etkileyen üretkenlik düzeylerindeki artış üç farklı alanda ortaya çıkmaktadır. İlk olarak göç sonucu büyüyen iş gücü yeni yatırımları tetiklemekte, bu yatırımlar da yeni ve ileri derecede teknolojinin kullanılması koşuluyla üretkenlik düzeyini arttırmaktadır. Ancak; yeni yatırımların üretkenliği tetiklemesinin ön koşulu bu yatırımların yüksek teknoloji sektörlerine yönlendirilmeleridir. Göçün rekabetçilik düzeyini arttırmadaki ikinci rolü, inovasyonlar sonucu ortaya çıkmaktadır. Yeni fikirlere sahip ve bunları uygulamaya koyan göçmenler bölgesel rekabetçiliğe inovasyonlar yoluyla katkı sağlamaktadırlar. Bu tip inovasyonların gerçekleşmesindeki ön koşul da göçmenlerin sahip olduğu beşeri sermaye düzeyidir. Göç sürecinin bölgesel rekabetçiliğe katkısı son olarak, iktisadi etkinliğin artması yoluyla gerçekleşmektedir. Genellikle genç yaşlarda olan göçmenler ekonomideki sinyalleri algılama ve bunlara adapte olmaya daha yatkın oldukları için iktisadi değişimlere daha kolay uyum sağlamaktadırlar (Poot, 2008: 133-135).

Göç sürecinin yerel ekonominin rekabetçilik düzeyine yaptığı etkilerden biri de üretim faktörlerinin dağılımındaki değişimdir. Göç süreci sonucu artan emek arzı ve beşeri sermaye düzeyi, üretim faktörlerinin bölgeler arası dağılımındaki eşitsizlikleri arttırmaktadır (Glover vd., 2001: 4). Bireylerin eğitim seviyeleri yükseldikçe göç etme eğilimlerinin artması sonucu ekonomik fırsatların sınırlı olduğu çevre bölgelerden, istihdam olanaklarının yüksek olduğu merkezlere göç etmeleri; rekabetçilik düzeyi zayıf bölgelerin beşeri sermaye düzeylerinin azalmasını hızlandırmaktadır (Ritsila ve Ovaskainen, 2001: 324).

Literatürde bölgesel rekabetçilik ve göç kavramları arasındaki ilişkiyi gösteren çalışmalar görüldüğü üzere genel olarak gerçekleşen göçün ulusal ekonomilerin ve bölgelerin rekabet düzeylerine olan etkisini konu edinmektedir. Bölgelerin rekabetçilik düzeyleri ile bu bölgelere olan göç düzeyi arasındaki ilişkiyi ölçebilmek için öncelikle farklı araştırmacılar tarafından değişik şekillerde tanımlanan bölgesel rekabetçilik kavramının genel hatlarının belirlenmesi gerekmektedir.

Tablo 2.1’de bölgesel rekabetçilik kavramına ilişkin Bölüm 1’de verilen tanımlar özetlenmiştir.

Tablo 2.1 Bölgesel Rekabetçilik Kavramına İlişkin Tanımlar

Tanımlı Yapan	Bölgesel Rekabetçilik Tanımı
Huavari vd. (2001)	<i>“Bölgesel rekabetçilik, bir bölgenin yerleşiklerinin görel olarak daha iyi bir ekonomik refaha sahip olmalarının temini için ekonomik aktiviteyi bünyesine çekme, besleme ve teşvik etme yetkinliğidir.”</i>
Bosma (2006)	<i>“Bölgesel rekabetçiliği sağlayan temel kuvvet, uzun vadede sağlıklı firmaların piyasa paylarını arttıran sağlıklı firmaları ise ekonomik sistemin dışına iten üretkenlikte gerçekleştirilen iyileştirmelerdir.”</i>
Porter (2008)	<i>“Bir bölgenin rekabetçiliği bölge firmalarının toplam üretkenlik düzeyleri tarafından belirlenir. Bölgeler kendi aralarında firmalara en üretken iş yapma ortamı sunmak için rekabet etmektedir.”</i>
Dijkstra vd. (2011)	<i>“Bölgesel rekabetçilik bir bölgenin firmalara ve yerleşiklere çekici ve sürdürülebilir yaşama ve çalışma çevresi sunma kabiliyetidir. Sürdürülebilirlik yalnızca ekolojik ya da çevresel bir olgunun ötesinde bölgenin hem kısa hem de uzun dönemde sahip olduğu bu kabiliyeti devam ettirebilmesidir.”</i>
Wokoun vd. (2012)	<i>“Bölgesel rekabetçilik, bölgelerin ekonomik birimleri bünyelerine çekme veya bu birimleri yaratma ve destekleme için birbirleri arasında gerçekleştirdikleri rekabettir”</i>

Kaynak: Huavari vd., 2001: 2; Bosma, 2006: 5; Porter, 2008: 33; Dijkstra vd., 2011: 4; Wokoun vd., 2012: 5.

Tablo 2.1 incelendiğinde bölgesel rekabetçiliğe ilişkin tanımlamalardaki ortak vurgunun; iktisadi üretkenlik ve bölgelerin ekonomik aktivite ve sermayeyi kendilerine çekme konusunda girdikleri rekabet yarışı olduğu görülmektedir. Bölgeler arasındaki bu çekişme firmalara karlıklarını maksimize etmelerini sağlayacak en uygun ortamın, yerleşikler açısından ise ekonomik refahlarının en yüksek düzeye çıktığı ortamın sunulması noktasında gerçekleşmektedir. Ancak tanımlardan da anlaşılacağı üzere rekabetçilik olgusu yalnızca ekonomik büyüklerle sınırlı olmamakta aynı zamanda firmalara ve yerleşiklere daha yüksek kalitede yaşama ve çalışma imkanı sunumunu da içermektedir.

Yine Bölüm 1’de açıklanan bölgesel rekabetçilik modelleri incelendiğinde, rekabetçilik süreçlerinin temel çıktısının uzun vadeli ve sürdürülebilir bir yaşam standardı ve kalitesinin elde edilmesi olduğu görülmektedir. Modellerde kullanılan göstergeler yalnızca iktisadi büyüklükleri içermemekte, bununla birlikte kişilerin sosyal refah düzeylerini betimleyen sosyo-ekonomik ve demografik büyüklükler de modellerde kullanılmaktadır.

Literatürdeki en kapsamlı bölgesel rekabetçilik modellerinden biri olan Bölgesel Elmas Modelindeki elmaslar bir diğer deyişle ana faktör grupları içerisindeki alt faktörler Tablo 2.2’de gruplandırılmıştır.

Tablo 2.2 Bölgesel Elmas Modeli'nin Faktörleri

Ana Faktör Grubu	Alt Faktörler
Üretim Koşulları Faktörleri	İnsan kaynakları
	Fiziksel altyapı ve coğrafi konum
	Bilgi kaynakları
	Sermaye
Bölgesel Rekabetçilik Düzeyini Arttıran Talep Koşulları	Yerel talebin büyüklüğü ve yapısı
	Bölgesel ürünlere yönelik yerel müşteri talebi
	Dış pazarın bölgesel ürünlere olan talebinin büyüklüğü ve yapısı ile Bölgenin uluslararası piyasalarda sahip olduğu itibar
Bölgesel Firmaların Rekabetçiliklerini Arttıran Faktörler	Firmaların rekabetçi avantajlarının güçlendirilmesi, Firmalar için etkin stratejilerin kuruluşu, Tüketici ihtiyaçlarının en yüksek düzeyde tatmini ve değişen koşullara zamanında uyum, Girişimcilik ile iyi uygulama örneklerinin firma faaliyetleri içerisinde uygulanması

Kaynak: Bruneckiene, 2008: 16-18.

Tablo 2.2'de görüldüğü gibi modelde kullanılan alt faktörler ve dolayısıyla bu alt faktörlere ilişkin göstergeler yalnızca bölge firmalarının rekabetçiliklerine ilişkin iktisadi değişkenler değil aynı zamanda bölgedeki pazarın büyüklüğü ve gelişmişliği ile üretim koşullarını belirleyen insan kaynakları, bilgi kaynakları gibi bütün üretim koşulları faktörleridir. Model baz alınarak oluşturulan bölgesel rekabetçilik endeksinin temeli olan bu faktörlerdeki çeşitlilik, bölgesel rekabetçilik sürecinin ne kadar farklı alan ve boyuta uzandığının göstergesidir.

Göç olgusuna ilişkin literatür incelendiğinde, kişilerin göç etme kararlarının arkasındaki temel nedenin çeşitli açılardan yaşam kalitelerini yükseltmek olduğu görülmekte ve bireylerin arzu ettikleri yaşam kalitesi düzeyine ulaşana kadar göç sürecine devam ettikleri görülmektedir. Göç sürecine sebep olan temel itici güçler istihdam olanaklarıyla ilintilidir. Bireyler iş aramak için veya mevcut işlerine daha yakın mekanlarda yaşamak için göç etmektedirler. Göç edilen mekanlarda aile, arkadaş çevresi veya aynı milli ya da etnik kökenden kişilerin varlığı göç alan bölgenin göçmen için çekiciliğini arttırmaktadır. Daha iyi barınma olanakları ve daha güçlü sosyal ilişkilerin varlığı da göç edilecek mekanı daha çekici hale getirmektedir. Bunların dışındaki diğer çekim kuvvetleri ise düşük kirlilik ve suç oranları ile yeterli sağlık ve eğitim hizmetleridir (Micholas, 1997: 155). Bununla birlikte, gençler, aileler veya yaşlılar gibi spesifik demografik gruplar için sırasıyla yükseköğrenim, çocuk bakım hizmetleri ya da yaşlı bakım hizmetlerinin göç edilecek bölgedeki durumları da literatüre göre karar alma süreçlerinde etkili olmaktadır (Crow, 2010: 5).

Göç nedenlerini açıklayan literatürdeki hakim teori, göçün temel olarak ekonomik aktörler tarafından görece fayda ve maliyetlerin hesaplandığı rasyonel bir faaliyet olduğunu ileri süren Neoklasik teoridir (Kurekova, 2011: 4). Neoklasik göç teorisine göre kişiler refahlarını maksimize eden bölgelere göç ederek fayda maksimizasyonu yoluna gitmektedirler

(Borjas, 1989: 460). Bu bağlamda göç, gönüllü bir alıcı yani göçmenleri istihdam eden işveren ile gönüllü bir satıcı yani göçmen arasında gerçekleşen ve her iki taraf açısından da ekonomik açıdan etkin ve yararlı olan bir alışveriş biçimidir. Bu kapsamda, göç teorisi ticaret teorisine benzemekte ve göç süreci sonunda refah artışı gerçekleşmesi beklenmektedir. Üretim faktörlerine ilişkin bütün piyasaların etkin olarak çalıştığı ve negatif dışsallıkların bulunmadığı bir ortamda, göç süreci hem göçmenler hem de göç edilen bölgede hali hazırda ikamet etmekte olan bireyler için refah arttırıcıdır.

Fan (1996: 43), tarafından iç göçlerin nedenlerine ilişkin yapılan araştırmada; göç alan bölgelerin yüksek ekonomik büyüme ve yabancı yatırım çekme kapasitesine sahip dolayısıyla farklı sektörler ve iş kollarındaki göçmenlere bol miktarda iş fırsatları sunan bölgeler oldukları belirtilmiştir. Çalışmanın bulguları, göç sürecinde var olan ve beklenen ekonomik fırsatların temel motivasyon faktörü olduklarını kuramsallaştıran Neoklasik göç teorisi ile uyumludur. Ritsila ve Ovaskainen (2001: 324) ise, bölgeler arası gerçekleştirilen göçte bölgesel iktisadi karakterlerin önemli bir rol oynadıklarını ve bireylerin genellikle yüksek işsizlik oranlarına sahip ücra bölgelerden, daha iyi istihdam fırsatları ve ekonomik olanaklara sahip bölgelere göç ettiklerini ileri sürmüşlerdir. Araştırmacıların bu bulgusu Yap (1976: 242) tarafından tanımlanan göç fonksiyonu ile uyumludur. Yap, göç fonksiyonunu aşağıdaki şekilde tanımlamıştır:

$$M_{ij} = f(Y_i, Y_j; U_i, U_j; Z_i, Z_j; d_{ij}; C_{ij}) \quad (1)$$

(1) numaralı doğrusal fonksiyona göre i noktasından j noktasına olan göç (M_{ij}); gelir seviyesi (Y), işsizlik seviyesi (U), kentleşme seviyesi (Z), i ve j noktaları arası uzaklık (d_{ij}) ve i ve j noktalarında ikamet etmekte olan yakınlar ve arkadaşların varlığı (C_{ij}) tarafından belirlenmektedir.

Neoklasik göç teorisine göre beklentiler göç kararları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Teoriye göre rasyonel bireyin hali hazırda ikamet etmekte olduğu bölgeden bir başka bölgeye göçü, ancak göç sonucu elde edilmesi beklenen faydanın ikamet edilen bölgede kalınması durumunda elde edilecek faydadan yüksek olması durumunda gerçekleşir. Bu durum aşağıdaki denklem ile özetlenebilir:

$$U_{iA}(E_{iA}, D_{iA}, S_{iA}, M_A) < U_{iB}(E_{iB}, D_{iB}, S_{iB}, M_B) - C_{iA \rightarrow B}(fd_i, c_i) \quad (2)$$

(2) numaralı denklemde U_i , A ya da B bölgesinde birey i 'nin sahip olduğu fayda düzeyini belirtmektedir. Bu fayda düzeyi, emek piyasasındaki durum ile beşeri sermaye düzeyi gibi sosyoekonomik nitelikler (E_i); hane halkı yapısı gibi demografik nitelikler (D_i) ve sosyal bağlar ile ilişkiler gibi sosyal ve kültürel niteliklere (S_i) bağlı olarak değişmektedir. Fayda düzeyi aynı zamanda A ve B bölgelerinin makroekonomik durumları ve toplumsal karakteristiklerine ilişkin birey i 'nin sahip olduğu değer yargılarından (M) etkilenmektedir. Denklemdeki (C) birey i 'nin göç etme maliyetini ifade etmektedir. Bu maliyetler mekanlar arası uzaklığa (d_i) bağlı olarak değişen finansal maliyetler (f) ile kişiden kişiye değişen ve göç sonucu ortaya çıkan psikolojik maliyetleri (c_i) içermektedir. Dolayısıyla, diğer her şey sabitken birey i , A noktasından B noktasına ancak ve ancak göç maliyetlerinin dikkate alınması koşuluyla daha yüksek bir fayda düzeyine ulaşacaksa göç etmektedir. Bu bağlamda göç olgusu, bulunulan mekandaki beklenen faydanın negatif, hedef mekandaki beklenen faydanın pozitif ve göç maliyetlerinin negatif fonksiyonudur (Fouarge ve Ester, 2007: 4).

İç göç sürecindeki karar alma sürecini özel bir yatırım kararına benzeten Cebula (2005), bir bireyin i bölgesinden j bölgesine göç edebilmesi için göç sonucu ortaya çıkacak refah artışının iskonto edilmiş bugünkü değeri (DPV_{ij})'nin pozitif ve i bölgesinden göç etmek ile elde edilebilecek olan maksimum değer olması gerektiğini belirtmiştir. Bir diğer deyişle göç kararının verilebilmesi, j bölgesine göç edilmesi sonucu ortaya çıkacak refah artışının iskonto edilmiş bugünkü değeri (DPV_{ij})'nin bilinen ve makul diğer bütün bölgelerdeki değerden yüksek olmasını gerektirmektedir. Bahse konu olan DPV_{ij} değeri göç sonucu elde edilmesi beklenen gelir düzeyi ve göç edilen mekanda sahip olunulması beklenen yaşam kalitesi düzeyi tarafından belirlenmektedir. Bir diğer deyişle i bölgesinden j bölgesine göç akımı ancak;

$$DPV_{ij} > 0; DPV_{ij} = \text{Her bir } j \text{ bölgesi için maksimum, } j = 1, \dots, z \quad (3)$$

Durumunda mümkün olmaktadır. (3) numaralı denklemdeki z , i bölgesinin diğer bütün makul alternatiflerini ifade etmektedir. Bu kapsamda iç göç fonksiyonu aşağıdaki şekilde ortaya çıkmaktadır:

$$MIG_j = f(I_j, QOL_j) \quad (4)$$

(4) numaralı eşitlikteki MIG_j , j bölgesine gerçekleşen iç göçü; I_j , j bölgesindeki gelir seviyesini; QOL_j ise ortalama yaşam kalitesini ifade etmektedir. Eşitlik doğrusal bir şekilde ifade edilirse;

$$MIG_j = a + bI_j + cQOL_j \quad (5)$$

formunu almaktadır. Rasyonel ekonomik aktörlerin diğer bütün değişkenler sabitken daha yüksek gelir seviyesi ve daha kaliteli yaşam standartlarına sahip bölgeleri tercih ettikleri varsayıldığı için b ve c katsayıları pozitifdir (Cebula, 2005: 267-268).

Kökenini Neoklasik Göç Teorisinden alan ve göç sürecini itici ve çekici faktörler bağlamında açıklayan İtici ve Çekici Faktörler modeli de süreci ekonomik faktörler yanında sosyal, kültürel, çevresel faktörler ile eğitim, sağlık ve ulaşım faktörleri yardımıyla açıklayacak şekilde genişletmektedir. İç göçe neden olan faktörler temel olarak ekonomik, demografik ve sosyo-kültürel niteliklere sahiptir. Ekonomik nedenlerle gerçekleşen göç bireyleri yaşadıkları bölgeden göç etmeye iten düşük üretkenlik, işsizlik, az gelişmişlik, kötü ekonomik koşullar gibi itici faktörler ile göç edilecek bölgedeki istihdam olanakları, daha yüksek ücretler ve çalışma koşulları gibi çekici faktörlerin eşanlı çalışmaları sonucu ortaya çıkmaktadır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde bu durum, tarım sektöründe sermayeye dayalı tekniklerin uygulanması ve süreçlerin mekanizasyonu sonucu ortaya çıkan emek fazlasının tarımsal işsizlik ve eksik istihdama neden olması sonucu artık emeğin kent merkezlerine göçünü ifade etmektedir. Ekonomik aktivitenin çeşitliliğe sahip olduğu ve yüksek büyüme oranlarına sahip kent merkezleri de bu artık tarımsal emek için talep kaynaklı bir çekim merkezi haline gelmektedir (Fan, 1996, s.43). İç göçe neden olan demografik faktörler, temel olarak kentlerde ve kırsaldaki nüfus artış oranları arasındaki farklılıktır. Kırsal kesimde görece olarak doğurganlığın daha yüksek olması artan nüfusu gelişmiş ve şehirleşme oranı daha yüksek bölgelere itmektedir. Sosyal ve kültürel faktörler de iç göç sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Aile içerisindeki çatışmalar, değer yargılarındaki değişim ve gelişen iletişim ya da ulaşım olanakları da kişilerin ülke içerisinde yer değiştirmeleri sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Thet, 2014: 3-4).

Çelik ve Murat (2014: 47-48), Türkiye’de gerçekleşen iç göçleri etkileyen itici ve çekici nedenler arasında yukarıda sayılanlar dışında; kentlerde eğitim ve sağlık hizmetlerinin kırsal kesime oranla daha iyi sunulması ile terör sorunun olumsuz etkileriyle karşı karşıya kalan bireylerin güvenlik endişeleri ile gerçekleştirdikleri göçü de saymışlardır.

Bölgesel rekabetçilik kavramı ve göç birlikte incelendiğinde literatürde iki kavram arasında doğrudan bir ilişki kurulmasa da, göç sürecine sebep olan ve bölgesel rekabetçiliği doğrudan etkileyen faktörlerin farklı şekillerde ve bölgelerin rekabetçiliklerine vurgu yapılmadan açıklandıkları görülmektedir. Literatür taramasında görüldüğü gibi, göç sürecini nedenleriyle birlikte açıklayan hakim teori olan Neoklasik göç teorisi ve bu teoriden türeyen İtici ve Çekici Faktörler teorisine göre; göçe neden olan temel sebepler iktisadi niteliktedir. Göç teorisinin öncüsü Ravenstein'in göç kanunlarında bile göçün temel olarak ekonomik nedenlerden kaynaklandığı ve gelişmiş ekonomik olanaklara sahip bölgelerin göçmenler için çekim merkezi oldukları öne sürülmektedir. Göç eden kişilerin davranışlarının arkasındaki temel motivasyon daha iyi bir gelir seviyesi elde etme veya daha iyi ekonomik fırsatlara sahip olma gibi ekonomik nitelikteki etkenlerdir. Bununla birlikte, kişiler bu kararları verirken göç edecekleri bölgedeki eğitim, sağlık, ulaşım, altyapı olanakları gibi sosyo-ekonomik faktörleri de dikkate almakta; diğer bir deyişle yaşam kalitelerinin daha yüksek olacağı bölgelere göç etmeyi tercih etmektedirler. Bölgesel rekabetçilik kavramının yerleşiklerine daha yüksek ekonomik refah ve daha kaliteli yaşam standartları sunan bölgeleri işaret ettiği göz önüne alındığında, göç kararının göç edilecek bölgenin rekabetçilik düzeyinden doğrudan doğruya etkileneceği öne sürülebilir. Bu doğrultuda, ekonomik açıdan rasyonel davranan birey farklı rekabetçilik düzeyindeki bölgeler arasında göç kararı verirken, en yüksek rekabetçilik düzeyine sahip olan bölgeyi tercih edecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE DÜZEY 2 BÖLGELERİNİN REKABETÇİLİKLERİNİN BÖLGESEL REKABETÇİLİK ENDEKSİ İLE BELİRLENMESİ

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye Düzey 2 bölgelerinin karşılaştırmalı rekabetçilik düzeylerinin belirlenmesi ve bölgelerin rekabetçilik güçleri açısından sıralanmaları için üretilen Bölgesel Rekabetçilik Endeksi (BRE)’nden bahsedilecektir. Rekabetçilik düzeyine ilişkin BRE vasıtasıyla elde edilen bulgular bölgeler arası karşılaştırma yapılarak açıklanacaktır.

3.1 Bölgesel Rekabetçilik Endeksinin Oluşturulmasında Kullanılan Yöntem

BRE’nin oluşturulmasında kullanılan temel metodoloji; Snieska ve Bruneckiene tarafından geliştirilen ve Bölüm 1’de detaylı şekilde açıklanan Bölgesel Rekabetçilik Elması Modeli’dir (Snieska ve Bruneckiene, 2009). Kökenini Porter’ın “Elmas Modeli”nden alan bu modele göre bölgesel rekabetçilik, mevcut rekabetçilik faktörlerinin gelecekteki rekabetçilik faktörlerinin yaratılmasında girdi olarak kullanıldıkları kendi kendini besleyen bir süreçtir. Modelde bir bölgenin rekabetçiliği, bölgenin bulunduğu ülkenin rekabetçiliği ve ülkedeki diğer bölgelerin rekabetçilikleri ile ilişkili bir şekilde açıklanmıştır. Bölgesel Elmas Modeli’nde rekabetçilik elmasını oluşturan dört bileşen sırasıyla; “*bölgesel firmaların rekabetçiliklerini arttıran faktörler*”, “*bölgesel rekabetçilik düzeyini arttıran talep koşulları*”, “*üretim koşulları faktörler*” ve “*bölgesel kümelerin gelişimine ilişkin faktörler*”dir.

Snieska ve Bruneckiene (2009: 50-52) ürettikleri endekste bölgesel elması oluşturan üretim koşulları faktörleri için 26 gösterge, talep koşulları için 15 gösterge ve firmaların rekabetçiliklerini arttıran faktörler için 9 gösterge olmak üzere toplam 50 gösterge kullanmışlardır. Bölgesel kümelerin gelişimine ilişkin faktörlerin incelenmesinde niteliksel analizin niceliksel analize göre daha faydalı sonuçlar vermesi nedeniyle bölgesel elması oluşturan bu bileşene ilişkin değişkenler endeksin hesaplanmasına dahil edilmemişlerdir. Endeksi oluşturan göstergelere atfedilecek ağırlık katsayılarının belirlenmesi için stratejik planlama, bölgesel kalkınma ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişimi gibi alanlarda faaliyet gösteren uzman kişilerin, yerel yönetim çalışanları ve meslek kuruluşları temsilcileri ile işletme sahiplerinin, görüşlerine başvurulmuştur. Bu kişilere uygulanan anketten elde edilen veriler ışığında faktörler ağırlıklandırılmıştır.

Bu çalışma kapsamında üretilen BRE’de, Snieska ve Bruneckiene tarafından kullanılan göstergelerin kullanılmasına çalışılmıştır. Ancak, orijinal çalışmada kullanılan bazı

göstergeler ülkemizde değişkenlere ilişkin bölgesel düzeyde herhangi bir istatistik veri tabanının bulunmamasından dolayı endekse dahil edilememişlerdir. Üretim koşulları faktörleri, ana faktör grubu içerisinde 9 gösterge istatistik eksikliğinden dolayı çalışmaya dahil edilememiştir. Bu faktör grubu içerisindeki bölgelerin aldığı göç düzeylerine ilişkin 2 gösterge ise çalışmanın bir diğer temel amacının bölgesel rekabetçilik düzeyi ve göç ilişkisi olması ve açıklayıcı değişkenin bağımsız değişken içerisinde yer almasının engellenmesi amacıyla çalışma kapsamına alınmamıştır. Ayrıca bu faktör grubunda orijinal çalışmadaki 2 ayrı gösterge birleştirilerek tek bir gösterge haline getirilmiş ve patent tescillerine ilişkin ekstra bir gösterge çalışmaya dahil edilmiştir. Rekabetçilik düzeyini arttıran talep koşulları ana faktör grubundaki 7 gösterge, bölgesel firmaların rekabetçiliklerini arttıran faktörler ana faktör grubunda ise 3 gösterge istatistik veri eksikliği nedeniyle endeks hesaplanmasında kullanılamamıştır. Bu bağlamda çalışmada kullanılan gösterge sayısı toplamı 26'dır.

Üretim koşulları faktörleri ana faktör grubu içerisinde yer alan göstergeler Tablo 3.1'de görülmektedir.

Tablo 3.1 Üretim Koşulları Ana Faktör Grubu Göstergeleri

Alt Faktörler	Göstergeler
İnsan kaynakları	Çalışma çağındaki nüfusun toplam nüfusa oranı
	Yüksekokul/fakülte/yüksek lisans/doktora mezunlarının toplam nüfusa oranı
Fiziksel altyapı ve coğrafi konum	Her 100 km ² için toplam il ve devlet yolu uzunluğu
	İl ve devlet yolu uzunluklarının toplam yol uzunluğuna oranı
	Tamamen veya kısmen biten yeni ve ilave yapılarıdaki bina sayısı
	Her 100.000 yerleşik için tamamen veya kısmen biten ikamet amaçlı olmayan yeni ve ilave yapıların yüzölçümü
	Otoyol ve demiryolu uzunluklarının toplam yol uzunluğuna oranı
	Havayolu ile taşınan toplam yolcu sayısı
	Limanlar bazında toplam elleçleme miktarı
Bilgi Kaynakları	Her 100.000 yerleşik için ön lisans ve lisans düzeyinde eğitim gören toplam öğrenci sayısı
	Toplam patent başvurusu
	Toplam patent tescili

Rekabetçilik düzeyini arttıran talep koşulları ana faktör grubu altında yer alan göstergeler Tablo 3.2'de görülmektedir.

Tablo 3.2 Rekabetçilik Düzeyini Arttıran Talep Koşulları Ana Faktör Grubu Göstergeleri

Alt Faktörler	Göstergeler
Yerel talebin büyüklüğü ve yapısı	Her 1 km ² için toplam nüfus yoğunluğu
	Şehirleşme oranı (il ve ilçe merkezleri nüfusunun toplam nüfusa oranı)
Bölgesel ürünlere yönelik yerel müşteri talebi	Yeşil kart sahiplerinin toplam nüfusa oranı
	Suçun işlendiği yere göre cezaevine giren hükümlü sayısı
	Eğlence ve kültür harcamalarının toplam tüketim harcamaları içerisindeki payı
Dış pazarın bölgesel ürünlere olan talebinin büyüklüğü ve yapısı ile Bölgenin uluslararası piyasalarda sahip olduğu itibar	Kişi başına düşen ihracat miktarı
	Turizm işletme ve belediye belgeli toplam konaklama tesisi sayısı
	Her 100.000 yerleşik için turizm tesislerine giriş yapan kişi sayısı

Bölgesel firmaların rekabetçiliklerini arttıran faktörler ana faktör grubu içerisindeki göstergeler ise Tablo 3.3.'de görülmektedir.

Tablo 3.3 Bölgesel Firmaların Rekabetçiliklerini Arttıran Faktörler Ana Faktör Grubu Göstergeleri

Alt Faktörler	Göstergeler
Bölgesel Firmaların Rekabetçiliklerini Arttıran Faktörler	Kişi başına düşen GSKD
	Bölge GSKD'nin toplam GSKD içerisindeki payı
	Her 100.000 yerleşik başına düşen toplam ticari işletme sayısı
	İmalat sanayide emek üretkenliği
	İstihdam oranı
	İşsizlik Oranı

Endeksi oluşturan göstergeler alt faktör gruplarını, alt faktör grupları ana faktör gruplarını, ana faktör gruplarının bileşimi ise endeksi oluşturmaktadır. BRE'nin doğrusal denklemlerle ifade edilmiş hali aşağıdadır. Denklemlerde kullanılan kısaltmalara ilişkin tanımlar Tablo 3.4'de özetlenmiştir.

$$İK = ÇÇN + Y \quad (1)$$

$$FACK = KYA_1 + KYA_2 + YYK_1 + YYK_2 + KYU_1 + HYU_1 + HYU_2 \quad (2)$$

$$BK = ÖS + PB + PT \quad (3)$$

$$ÜKF = İK + FACK + BK \quad (4)$$

$$YTBY = NY + ŞO \quad (5)$$

$$ÜYYT = YK + CGH + EKH \quad (6)$$

$$DPT = KBİ + KTS + TKS \quad (7)$$

$$RDTK = YTBY + ÜYYT + DPT \quad (8)$$

$$FRAF = GSKD + BSGKD + TİS + İSÜ + İSO + İŞO \quad (9)$$

$$\underline{BRE} = \underline{ÜKF} + \underline{RDTK} + \underline{FRAF} \quad (10)$$

Endeksin matematiksel formunu açıklayan (1) ve (10) arası numaralandırılmış denklemler incelendiğinde (1), (2), (3) ve (5), (6), (7) alt faktör grubu denklemlerinin birleşerek sırasıyla (4) ve (8) ana faktör grubu denklemlerini oluşturdukları; (4), (8) ve (9) numaralı ana faktör grubu denklemlerinin de tekrar birleşerek (10) numaralı bölgesel rekabetçilik endeksi denklemini oluşturdukları görülmektedir.

Tablo 3.4 Bölgesel Rekabetçilik Endeksi Denklem Sisteminde Kullanılan Kısaltmalar

Gösterge/Alt Faktör/Ana Faktör İsmi	Kategori	Kısaltma
Çalışma çağındaki nüfusun toplam nüfusa oranı	Gösterge	ÇÇN
Yüksek Okul/fakülte/yüksek lisans/doktora mezunlarının toplam nüfusa oranı	Gösterge	YN
<i>İnsan kaynakları</i>	<i>Alt faktör</i>	<i>İK</i>
Her 100 km ² için toplam il ve devlet yolu uzunluğu	Gösterge	KYA ₁
İl ve devlet yolu uzunluklarının toplam yol uzunluğuna oranı	Gösterge	KYA ₂
Tamamen veya kısmen biten yeni ve ilave yapılardaki bina sayısı	Gösterge	YYK ₁
Her 100.000 yerleşik için tamamen veya kısmen biten ikamet amaçlı olmayan yeni ve ilave yapıların yüzölçümü	Gösterge	YYK ₂
Otoyol ve demiryolu uzunluklarının toplam yol uzunluğuna oranı	Gösterge	KYU
Havayolu ile taşınan toplam yolcu sayısı	Gösterge	HSYU ₁
Limanlar bazında toplam elleçleme miktarı	Gösterge	HSYU ₂
<i>Fiziksel altyapı ve coğrafi konum</i>	<i>Alt faktör</i>	<i>FACK</i>
Her 100.000 yerleşik için ön lisans ve lisans düzeyinde eğitim gören toplam öğrenci sayısı	Gösterge	ÖS
Toplam patent başvurusu	Gösterge	PB
Toplam Patent tescili	Gösterge	PT
<i>Bilgi kaynakları</i>	<i>Alt faktör</i>	<i>BK</i>
<i>Üretim koşulları faktörleri</i>	<i>Ana faktör grubu</i>	<i>ÜKF</i>
Her 1 km ² için toplam nüfus yoğunluğu	Gösterge	NY
Şehirleşme oranı (il ve ilçe merkezleri nüfusunun toplam nüfusa oranı)	Gösterge	ŞO
<i>Yerel talebin büyüklüğü ve yapısı</i>	<i>Alt faktör</i>	<i>YTBY</i>
Yeşil kart sahiplerinin toplam nüfusa oranı	Gösterge	YK
Suçun işlendiği yere göre cezaevine giren hükümlü sayısı	Gösterge	CGH
Eğlence ve kültür harcamalarının toplam tüketim harcamaları içerisindeki payı	Gösterge	EKH
<i>Bölgesel ürünlere yönelik yerel müşteri talebi</i>	<i>Alt faktör</i>	<i>ÜYYT</i>
Kişi başına düşen ihracat miktarı	Gösterge	KBİ
Turizm işletme ve belediye belgeli toplam konaklama tesisi sayısı	Gösterge	KTS
Her 100.000 yerleşik için turizm tesislerine giriş yapan kişi sayısı	Gösterge	TGS
<i>Dış pazarın bölgesel ürünlere olan talebinin büyüklüğü ve yapısı ile Bölgenin uluslararası piyasalarda sahip olduğu itibar</i>	<i>Alt faktör</i>	<i>DPT</i>
<i>Bölgesel Rekabetçilik Düzeyini Arttıran Talep Koşulları</i>	<i>Ana faktör grubu</i>	<i>RDTK</i>
Kişi başına düşen GSKD	Gösterge	GSKD
Bölge GSKD'nin toplam GSKD içerisindeki payı	Gösterge	BGSKD
Her 100.000 yerleşik başına düşen toplam ticari işletme sayısı	Gösterge	TİS
İmalat sanayide emek üretkenliği	Gösterge	İSÜ
İstihdam oranı	Gösterge	İSO
İşsizlik Oranı	Gösterge	İŞO
<i>Bölgesel Firmaların Rekabetçiliklerini Arttıran Faktörler</i>	<i>Ana faktör grubu</i>	<i>FRAF</i>
<i>Bölgesel rekabetçilik endeksi</i>		<i>BRE</i>

Endeksi oluşturan ana faktör gruplarının her birinin endeks üzerindeki etkisi eşit şekilde ağırlıklandırılmıştır. Alt faktör gruplarının, ana faktör grupları üzerindeki etkileri de eşittir. Aynı şekilde göstergelerin alt faktörler üzerindeki dağılımları da eşittir. Bir diğer deyişle, endeksi oluşturan her bir göstergenin alt faktör grupları üzerinde, her bir alt faktör grubunun ana faktör grupları üzerinde ve her bir ana faktör grubunun endeksin tamamı üzerindeki etkileri birbirlerine eşittir.

3.2 Bölgesel Rekabetçilik Endeksinin Oluşturulmasında Kullanılan Veriler

Analize konu olan zaman aralığı 2008-2013 yılları arasını kapsayan 6 yıldır. Çalışmada kullanılan 22 adet gösterge için söz konusu yılları kapsayan veriye ulaşmak mümkün olmuştur. Göstergelerden birine ilişkin 2009-2013 yılları arası 5 yıllık veri elde edilmişken, üç gösterge için 2008-2011 arası 4 yıllık veriye ulaşılabilmektedir. Eksik veriye sahip olan yıllarda endeks hesaplanırken, en yakın yıla ait değerler kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan göstergelere ilişkin veri İktisadi Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 2 bölgesel düzeyindedir. Endekste kullanılan göstergelere ilişkin istatistiki verinin büyük çoğunluğu Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin bölgesel istatistikler portalından derlenmiştir. Bununla birlikte patent istatistikleri Türk Patent Enstitüsü (TPE)'nin istatistik veri tabanından, turizm istatistikleri Turizm Bakanlığı (TB) Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü veri tabanından, deniz yoluyla yük taşımacılığına ilişkin istatistik Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (UDHB) Deniz Ticareti Genel Müdürlüğü veri tabanından, yeşil kartlı kişi sayısına ilişkin istatistiki veri ise Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) istatistik yıllıklarından derlenmiştir. Bahse konu veri tabanlarının tamamında İBBS 2 Düzeyindeki verilere ulaşmak mümkün olmamış ve İBBS 3 Düzeyindeki veriler toplulaştırılarak İBBS 2 Düzeyine dönüştürülmüştür.

BRE'yi oluşturan göstergelerin kapsadıkları yıllar, ölçüm birimleri ve ulaşıldıkları kaynaklar Tablo 3.5'de belirtilmiştir.

Tablo 3.5 Bölgesel Rekabetçilik Endeksinde Kullanılan Göstergeler

Gösterge Adı	Kapsanan Yıllar	Ölçüm Birimi	Kaynak
Çalışma çağındaki nüfusun toplam nüfusa oranı	2008-2013	%	TÜİK
Yüksek okul/fakülte/yüksek lisans/doktora mezunlarının toplam nüfusa oranı	2008-2013	%	TÜİK
Her 100 km ² için toplam il ve devlet yolu uzunluğu	2008-2013	km ² /km	TÜİK
İl ve devlet yolu uzunluklarının toplam yol uzunluğuna oranı	2008-2013	%	TÜİK
Tamamen veya kısmen biten yeni ve ilave yapılardaki bina sayısı	2008-2013	adet	TÜİK
Her 100.000 yerleşik için tamamen veya kısmen biten ikamet amaçlı olmayan yeni ve ilave yapıların yüzölçümü	2008-2013	m ²	TÜİK
Otoyol ve demiryolu uzunluklarının toplam yol uzunluğuna oranı	2008-2013	%	TÜİK
Havayolu ile taşınan toplam yolcu sayısı	2008-2013	adet	TÜİK
Limanlar bazında toplam elleçleme miktarı	2008-2013	ton	UDHB
Her 100.000 yerleşik için ön lisans ve lisans düzeyinde eğitim gören toplam öğrenci sayısı	2008-2013	adet	TÜİK
Toplam patent başvurusu	2008-2013	adet	TPE
Toplam patent tescili	2008-2013	adet	TPE
Her 1 km ² için toplam nüfus yoğunluğu	2008-2013	adet	TÜİK
Şehirleşme oranı (il ve ilçe merkezleri nüfusunun toplam nüfusa oranı)	2008-2013	%	TÜİK
Yeşil kart sahiplerinin toplam nüfusa oranı	2009-2013	%	SGK
Suçun işlendiği yere göre cezaevine giren hükümlü sayısı	2008-2013	adet	TÜİK
Eğlence ve kültür harcamalarının toplam tüketim harcamaları içerisindeki payı	2008-2013	%	TÜİK
Kişi başına düşen ihracat miktarı	2008-2013	\$	TÜİK
Turizm işletme ve belediye belgeli toplam konaklama tesisi sayısı	2008-2013	adet	TB
Her 100.000 yerleşik için turizm tesislerine giriş yapan kişi sayısı	2008-2013	adet	TB
Kişi başına düşen GSKD	2008-2011	TL	TÜİK
Bölge GSKD'nin toplam GSKD içerisindeki payı	2008-2011	%	TÜİK
Her 100.000 yerleşik başına düşen toplam ticari işletme sayısı	2008-2013	adet	TÜİK
İmalat sanayide emek üretkenliği	2008-2011	TL	TÜİK
İstihdam oranı	2008-2013	%	TÜİK
İşsizlik Oranı	2008-2013	%	TÜİK

3.3 Türkiye Düzey 2 Bölgeleri İçin Bölgesel Rekabetçilik Endeksi Uygulaması

Çalışmanın bu kısmında Türkiye Düzey 2 bölgelerini rekabetçilik seviyeleri açısından birbirleri arasında kıyaslama amacıyla geliştirilen endeksin oluşturulma sürecinden bahsedilecek ve endeks ışığında elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

Kısım 3.1.'de ifade edilen BRE'nin matematiksel formülasyonu ve Tablo 3.4'deki değişkenler incelendiğinde; bölgesel rekabetçilik düzeyini ölçmeyi amaçlayan endeksin oldukça farklı göstergeler, alt faktör grupları ve ana faktör gruplarından meydana geldiği ve bütün bu değişkenlerin TL veya \$ cinsinden parasal değer, sayısal birimler, mesafe ölçüleri ve yüzdesel değerler gibi çeşitli ölçüm birimlerine sahip oldukları görülmektedir. Farklı ölçüm birimlerine sahip değerlerin ilk önce alt faktör grupları, sonrasında ana faktör grupları, en son olarak da bileşik endeks içerisinde birleştirilmeleri söz konusu değişken değerlerinin belli bir standardizasyona sahip olmalarını gerektirmektedir. Bu standardizasyonun sağlanması bir diğer deyişle, her bir gösterge için üretilen endeksin belli bir değer alması için objektif bir

kritere göre bölgelerin sahip olduğu değerlerin puanlandırılarak sınıflandırılmaları gerekmektedir.

Çalışmada göstergelere atfedilen puanlar ve puanlar vasıtasıyla gerçekleştirilen sınıflandırma *Sturges Kuralı* uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Sturges Kuralı vasıtasıyla bir seri içerisindeki verinin homojen bir şekilde gruplara veya sınıflara ayrılması ve buna istinaden sınıf aralıklarının belirlenmesi mümkün olmaktadır. Sturges kuralı şu şekilde ifade edilir;

$$K = 1 + \log_2 N \quad (11)$$

(11) numaralı eşitlikte (K) bir seri için minimum sınıf sayısını, (N) ise serideki gözlem değerini ifade etmektedir (Newman vd., 1994: 149). Yapılan hesaplamalar neticesinde göstergeler için minimum sınıf sayısının 6 olduğu görülmüş ve toplam 7 sınıf kullanımında karar kılınmıştır. Endeksin 0 ve 100 aralığı arasında değer alması arzu edildiğinden göstergelere ilişkin sınıflar ve her bir sınıfın aldığı puan Tablo 3.6'daki şekilde belirlenmiştir.

Tablo 3.6 Gösterge Sınıfları ve Puanlar

Sınıf	Puan
1. Sınıf (En iyi sınıf)	100,00
2. Sınıf	85,71
3. Sınıf	71,43
4. Sınıf	57,14
5. Sınıf	42,86
6. Sınıf	28,57
7. Sınıf (En kötü sınıf)	14,28

Tablo 3.6'daki sınıflandırma gösterge değerlerindeki yüksekliğin rekabetçilik teorisine göre bölgesel rekabetçiliğe olumlu katkı sağladığı öne sürülen göstergeler için geçerlidir. “Yeşil kart sahiplerinin toplam nüfusa oranı”, “Suçun işlendiği yere göre cezaevine giren hükümlü sayısı” ve “İşsizlik oranı” istatistikleri gibi yüksek değerlerin bir bölgedeki gelir düzeyi, yaşam kalitesi veya iktisadi yapıyı olumsuz etkilediği göstergelerde; puanlama Tablo 3.6'deki sıralamanın tam tersidir.

Sınıfların belirlenmesinin ardından her bir gösterge için sınıf aralığı ve her sınıf için alt sınır ve üst sınır değerleri belirlenmiştir. Sınıf aralığı her bir değişken için minimum gözlem değerinin, maksimum değerden çıkarılması ve sonucun sınıf sayısına bölümü ile elde edilmiştir. Serilerdeki en büyük gözlem değeri ile en küçük gözlem değeri bulunurken uç değerler dikkate alınmamıştır. Sınıf aralığının bulunmasının ardından birinci sınıf için alt ve üst sınır değerleri; sırasıyla en büyük gözlem değerinden sınıf aralığı değerinin yarısının

ıkarılması ve eklenmesi yoluyla elde edilmiştir. Diğer sınıflara ait değerlere ise bir önceki sınıfın alt sınırından sınıf aralığının çıkarılmasıyla ulaşılmıştır (Kesici ve Kocabaş, 2007: 5-6).

Yukarıda sayılan kurallar ışıkında çalışma kapsamında 6 yıllık zaman serisi içerisinde 26 gösterge için 156 endeks, gösterge endekslerinin birleştirilmesi yoluyla alt faktör grupları için 36 endeks, alt faktör gruplarının birleştirilmesi yoluyla da ana faktör grupları için 18 endeks oluşturulmuştur. Dolayısıyla alışma kapsamında oluşturulan ve tek bir bileşik endekste birleştirilen alt endeks sayısı toplamda 210'dur.

Oluşturulan bileşik endekse göre incelenen zaman aralığında bölgelerin sahip olduğu rekabetçilik puanları ve bölge sıralamaları Tablo 3.7'de görülmektedir. Ana faktör gruplarına ilişkin endeks değerleri ise çalışmanın EK-1 bölümünde yer almaktadır.

Tablo 3.7 Bölgelerin Yıllar Bazında BRE Değerleri ve Sıralamaları

<i>Bölge Kodu</i>	<i>Bölgedeki İller</i>	<i>BRE 2008</i>		<i>BRE 2009</i>		<i>BRE 2010</i>		<i>BRE 2011</i>		<i>BRE 2012</i>		<i>BRE 2013</i>	
		<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	31,31	16	46,28	15	50,40	12	45,89	16	44,34	17	43,94	17
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	21,20	22	31,47	23	29,32	23	26,77	23	30,51	23	30,51	23
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	29,95	23	33,35	22	34,93	22	41,36	20	45,09	16	46,47	15
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	18,09	26	21,66	26	20,29	26	24,40	26	27,56	25	25,79	26
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	34,23	21	36,06	21	38,62	19	38,19	21	41,16	21	42,74	20
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	20,42	24	23,02	25	22,85	25	25,58	24	28,52	24	26,72	24
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	18,28	25	27,14	24	26,17	24	25,75	25	24,18	26	26,32	25
TR10	İstanbul	68,26	1	75,66	2	78,00	1	78,21	2	81,55	1	80,96	1
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	45,31	8	55,99	7	58,96	9	59,54	8	59,37	8	62,86	8
TR22	Balıkesir, Çanakkale	42,39	9	54,46	8	58,55	10	56,61	10	58,56	10	60,89	9
TR31	İzmir	67,09	2	74,67	3	71,93	2	69,99	4	75,87	3	75,86	2
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	49,39	7	54,03	9	63,58	6	57,96	9	61,90	6	64,21	6
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	38,70	11	52,12	12	59,34	8	60,52	7	59,18	9	58,78	10
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	55,42	5	67,48	5	70,42	4	72,38	3	73,18	4	71,62	5
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	57,95	4	69,05	4	67,89	5	67,70	5	71,82	5	74,74	3
TR51	Ankara	59,31	3	77,04	1	71,59	3	78,82	1	76,11	2	73,96	4
TR52	Konya, Karaman	40,06	13	46,84	13	48,99	13	52,69	11	47,45	14	51,34	12
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	50,95	6	61,87	6	63,43	7	62,46	6	60,35	7	63,25	7
TR62	Adana, Mersin	43,17	15	46,39	14	43,87	17	50,33	14	48,99	13	49,94	14
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	32,09	20	36,47	20	35,70	21	35,13	22	37,70	22	38,63	22
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	35,98	17	42,92	18	45,66	15	46,45	15	47,25	15	45,10	16
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	34,23	19	40,38	19	37,05	20	45,45	17	44,13	18	43,73	18
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	36,56	10	52,34	11	48,22	14	50,97	13	52,75	11	53,50	11
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	32,48	18	44,13	17	44,93	16	44,94	18	42,79	19	40,22	21
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	31,89	14	44,93	16	43,76	18	44,14	19	42,20	20	42,77	19
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	36,95	12	52,53	10	56,24	11	51,56	12	50,21	12	49,98	13

BRE'yi en çok etkileyen ana faktör grupları ve alt faktör gruplarının belirlenmesi amacıyla çalışma kapsamında BRE değerleri ile faktör gruplarına ilişkin endeks değerleri arasındaki ilişki değişkenler arası korelasyonun analizi yoluyla incelenmiştir. Korelasyon analizi, değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü, derecesini ve önemini ortaya koyan istatistiksel yöntemdir. İlişkinin yönünü ve derecesini belirten katsayıya korelasyon katsayısı adı verilmektedir. Korelasyon katsayısı küçük r harfi ile gösterilir ve r değeri -1 ile +1 arasında değerler alır. Eğer r değeri -1'e yakın değerler alıyor ise değişkenler arasında negatif yönde, +1'e yakın değerler alıyor ise pozitif yönde bir ilişki olduğu belirlenir. Eğer r değeri sıfıra yakın değerler alıyor ise iki değişken arasında bir ilişki olmadığı sonucuna varılır. Değişkenler oransal ya da aralıklı ölçek ile elde edilmiş ve normal dağılıma uygunluk gösteriyorsa bu durumda Pearson korelasyon analizi yapılır. Değişkenler oransal ya da aralıklı ölçek ile elde edilmiş ancak normal dağılıma uygunluk göstermiyorsa Spearman Korelasyon Analizi yapılır (Çolak, 2016: 2-4).

Değişkenlerin tamamının normal dağılım gösterdiği durumlarda kullanılan Pearson Korelasyon Katsayısı şu şekilde hesaplanır:

$$r = \frac{\sum xy - [(\sum x)(\sum y/n)]}{\sqrt{[\sum x^2 - (\sum x)^2/n][\sum y^2 - (\sum y)^2/n]}} \quad (12)$$

(12) numaralı formüldeki (x_i, y_i) , numerik skalada elde edilen değişken çiftlerini ifade etmektedir. Değişkenlerden en az birinin normal dağılım göstermediği durumlarda ise Spearman korelasyon katsayısı kullanılmaktadır. Bu katsayının hesaplanmasında kullanılan formül şu şekildedir:

$$r_s = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n d_i^2}{n(n^2-1)} \quad (13)$$

(13) numaralı formüldeki n , serinin en büyük değerine; d_i ise $i: 1,2,3,\dots,n$ iken $(x_i - y_i)$ 'ye eşittir (Karakulah, 2014: 10-28).

Bu doğrultuda çalışma kapsamında BRE değerlerini en çok etkileyen faktörlerin tespiti amacıyla 2008 yılı endeksi örneği ele alınarak öncelikle normallik analizi daha sonra da korelasyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Normallik analizi kapsamında hem Kolmogorov-Smirnov hem de Shapiro-Wilk testleri yapılmıştır. Normallik analizinin ardından değişkenlerin dağılım tiplerine göre Pearson ve Spearman korelasyon testleri yapılmıştır. Bütün testler SPSS 17.0 istatistik paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

2008 yılı endeks, ana faktör grupları ve alt faktör grupları değerlerine ilişkin gerçekleştirilen normallik testi sonuçları Tablo 3.8’de yer almaktadır.

Tablo 3.8 2008 yılı BRE Normallik Testi Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	İstatistik Değeri	Serbestlik Düzeyi	Anlamlılık	İstatistik Değeri	Serbestlik Düzeyi	Anlamlılık
BRE	0,116	26	0,200	0,953	26	0,275
ÜKF	0,124	26	0,200	0,964	26	0,475
RDTK	0,148	26	0,148	0,940	26	0,134
FRAF	0,148	26	0,148	0,940	26	0,135
DPT	0,238	26	0,001	0,810	26	0,000
ÜYYT	0,128	26	0,200	0,966	26	0,517
YTBY	0,314	26	0,000	0,812	26	0,000
BK	0,124	26	0,200	0,948	26	0,204
FACK	0,110	26	0,200	0,927	26	0,067
İK	0,120	26	0,200	0,945	26	0,177

2.000’den az gözleme sahip örneklerde Shapiro-Wilk testinin daha sağlıklı sonuçlar vermesi nedeniyle yalnızca bu test dikkate alınmıştır (Wolverton, 2015: 7). Test sonuçlarına göre “p” değeri YTBY ve DPT alt faktörleri hariç bütün gözlemlerde 0,05’den büyüktür. Bir diğer deyişle YTBY ve DPT hariç bütün faktörler normal dağılım göstermişken bu iki faktör normal dağılım göstermemişlerdir. Bu bulgular ışığında BRE ve diğer faktörler arası ilişki incelenirken YTBY ve DPT hariç bütün faktör gruplarında Pearson, bu iki faktör grubunda ise Spearman korelasyon testi kullanılmıştır. BRE ile ana ve alt faktör grupları arasındaki korelasyon katsayıları Tablo 3.9’da verilmiştir.

Tablo 3.9 Ana ve Alt Faktör Grupları ile BRE Arasındaki Korelasyon Katsayıları

Ana/Alt Faktör Grubu	Korelasyon Katsayısı
1.ÜKF	0,96
1.1.İK	0,91
1.2.FACK	0,93
1.3.BK	0,81
2.RDTK	0,97
2.1.YTBY	0,65
2.2.ÜYYT	0,43
2.3.DPT	0,79
3.FRAF	0,97

Tablo 3.9'a göre BRE değeri ile ÜKF, RDTK ve FRAF ana faktör grubu değerleri arasındaki korelasyon oranı çok yüksektir. ÜKF alt faktörlerinden İK ile FACK ile BRE arası korelasyon yine çok yüksektir; BK ile korelasyon yüksek seviyededir. RDTK alt faktörlerinden DPT ile korelasyon yüksek seviyede, YTBY ile korelasyon orta seviyede, ÜYYT ile korelasyon ise zayıf seviyededir.

2008 yılı Bölgesel rekabetçilik endeksi değerleri incelendiğinde; TR10, TR21, TR22, TR31, TR32, TR33, TR41, TR42, TR51, TR52, TR61 ve TR 62 bölgelerinin Türkiye ortalamasının üzerinde rekabetçilik düzeyine sahip oldukları görülmektedir. 2013 yılında ortalama üzerinde rekabetçilik performansı gösteren bölgeler arasında ise 2008 yılı için sayılan bölgelerin yanında TR81 ve TR90 bölgeleri bulunmaktadır.

Türkiye Düzey 2 bölgelerinin 2008-2013 yılları arasında bölgesel rekabetçilik endeks değerleri ve bölgelerin sahip oldukları rekabetçilik sıralamaları endeks değerlerinde gözlenen kırılma ve değişimler dikkate alınarak Tablo 3.10'daki gibi beş ana grupta sınıflandırılabilir.

Tablo 3.10 Bölgelerin Rekabetçilik Sınıfları

Sınıf	Bölge Kodu
1.Sınıf	TR10, TR31, TR41, TR42, TR51
2.Sınıf	TR21, TR22, TR32, TR33, TR61
3.Sınıf	TR52, TR62, TR81, TR90
4.Sınıf	TRA1, TRB1, TR71, TR72, TR82
5.Sınıf	TRA2, TRB2, TRC1, TRC2, TRC3, TR63, TR83

Tablo 3.10 incelendiğinde 1. , 2. ve 3. Düzeylerde tek bir bölge olan İstanbul ili rekabetçilik açısından 1. sınıf bölgeler arasında bulunmaktadır. Rekabetçilik endekslerinin zamansal seyri izlendiğinde bölgenin genel olarak ilk sırada bulunduğu görülmektedir. Batı Marmara Düzey 1 bölgesi alt düzeylerinin tamamı 2. sınıfta yer almakta iken Ege Bölgesi alt bölgeleri 1. ve 2. sınıfa yayılmışlardır. Doğu Marmara bölgesinde yer alan illerin ikisi de 1. sınıf rekabetçilik düzeyine sahiptir. Batı Anadolu Bölgesi'nin bir kısmı Ankara alt bölgesinin öne çıkmasıyla 1. Sınıfta yer alırken, bölgedeki diğer alt bölge 3. Sınıf bölgeler arasındadır. Akdeniz Bölgesi'ni oluşturan bölgelerin rekabetçilik düzeylerinin dağılımı oldukça dikkat çekicidir. Alt bölgelerden biri 2. sınıf, diğeri 3. sınıf iken bir diğer alt bölge 5. sınıfta yer almaktadır. Bölge haritası üzerinde doğu yönüne gidildikçe bölgelerin rekabetçilik düzeyleri zayıflamaktadır. Batı Karadeniz Bölgesi alt bölgeleri 3., 4., ve 5. sınıflara yayılmışlardır. Tek Düzey 2 alt bölgesinden oluşan Doğu Karadeniz bölgesi 3. sınıfta yer almaktadır. Orta Anadolu Bölgesi'nin tamamı 4. sınıfta yer almakta iken Kuzeydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu'nun alt bölgeleri 4. ve 5. Sınıfa yayılmışlardır. Güneydoğu Anadolu Düzey 1

bölgelerini oluşturan üç alt bölgenin tamamı ise rekabetçilik endeks değerlerine ilişkin yapılan sınıflandırmada son sırada yer almışlardır.

2008 ve 2013 yılları arasını kapsayan 6 yıllık rekabetçilik endeks değerleri incelendiğinde rekabetçilik düzeyi en yüksek Düzey 2 bölgelerinin Marmara ve Ege bölgesinde yoğunlaştıkları bu bölgelere Orta Anadolu'dan Ankara alt bölgesinin eşlik ettiği görülmektedir. TR10 İstanbul bölgesinin sahip olduğu ekonomik kapasite, çevre TR41 ve TR42 illerine yayılarak bu bölgelerin de rekabetçilik sıralamalarında üst sıralarda yer almaları sonucunu doğurmuştur. Endeksin üst sıralarında ayrıca Ege Bölgesi'nden TR31 İzmir alt bölgesi ve Orta Anadolu bölgesinden TR51 Ankara alt bölgesi yer almaktadır. Bu bölgelerin ortak noktaları ekonomik aktivitenin yoğunlaştığı, kalifiye emeği bünyelerine çekme yetkinliğine ve yerleşiklerine görel olarak yüksek düzeyde refah sunma kapasitesine sahip yapıya sahip olmalarıdır. Aynı zamanda bu bölgeler yenilik faaliyetlerinin yüksek düzeylerde gerçekleştirildiği ve inovasyonlar yoluyla bireysel rekabetçiliklerini arttırırken bölgenin kümülatif rekabetçilik düzeyini de etkileyen firmalara ev sahipliği yapmaktadır. Bölgelerin sahip olduğu stratejik coğrafi konum, uluslararası pazarlara yakınlık, altyapı ve ulaşım olanaklarının yeterliliği de rekabetçi pozisyonlarının oluşmasında rol oynamaktadır.

Bölgesel rekabetçilik sıralamaları açısından en dezavantajlı alt bölgeler Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yer almaktadır. Bu bölgelerde gözlenen ekonomik aktivite çeşitliliğindeki yetersizlik, ekonominin temel olarak tarım ve hayvancılık sektörlerine dayanmasına sebep olmaktadır. Bölgelerde iktisadi faaliyetlerin gelişmemiş olmasının temel nedeni gözlenen terör olgusunun yerleşiklerin gelişmiş bölgelere göç etmelerine sebep olan itici bir faktör rolü üstlenmesi ve bölgelerin yüksek işsizlik oranları ve sınırlı ekonomik faaliyetler sonucu insan kaynakları ve sermaye gibi üretim faktörlerini bünyelerine çekmede karşılaştıkları zorluklardır. Bölgelerin coğrafi konumlarından dolayı Irak, Suriye ve İran gibi görel olarak az gelişmiş ülkelerle sınır komşusu olmaları da sınırlar arası işbirliği fırsatlarının yeşermesini engellemektedir. Üretim faktörlerindeki sınırlılık ve mevcut olmayan faktörlerin başka bölge veya ülkelerden ithalinde karşılaşılan sıkıntılar, bölgelerin rekabetçi pozisyonlarını Türkiye sıralamasında son sıralara çekmektedir.

Bileşik rekabetçilik endeksine ilişkin Tablo 3.6 değerleri ve bu endeksi oluşturan üç temel alt endekse ilişkin EK-1'de verilen değerler karşılaştırıldığında bölgelerin rekabetçilik endeksi değer ve sıralamalarıyla, alt endeksler bazında gösterdikleri performansın uyumlu olduğu görülmektedir. Bir diğer ifadeyle bölgelerin bileşik endekste sahip oldukları sıralamalar ile alt endekslerde sahip oldukları sıra değerleri küçük farklılıklarla birlikte benzer düzeydedir. 2013 yılı bileşik endeksi ve alt endeksler kıyaslandığında, ÜKF alt endeksinde

bölgelerin sahip olduğu sıralamalar ile BRE'deki değerlerin genel olarak birbirine yakın olduğu görülmektedir. RDTK alt endeksinde ise bazı bölgelerin sahip oldukları sıra değeri BRE'den oldukça farklılaşmıştır. BRE'de TRC1 bölgesi 20'nci, TR63 bölgesi 22'nci ve TRB1 bölgesi 25'inci sıralarda iken; bu bölgeler RDTK'de sırasıyla 10, 12 ve 17'inci sıralarda yer almaktadırlar. Bileşik endekse göre RDTK'de daha pozitif performans sergileyen bölgelerin yanında görece olarak negatif performans durumu da gözlemlenmektedir. TR33 bölgesi BRE'de 10'uncu sırada iken RDTK'de 16'ıncı sırada yer almaktadır.

FRAF alt endeksi ve BRE bileşik endeksi 2013 yılı değerleri karşılaştırıldığında ise; TR33 bölgesinin BRE'de 10'uncu sırada yer almasına karşılık FRAF'da 3'üncü sırada bulunduğu görülmektedir. Aynı şekilde TRA2 bölgesi BRE'deki 23. Sırasından farklı olarak 17'nci sırada yer almaktadır. FRAF endeksinde negatif yönde BRE endeksindeki sıralamalarından büyük ölçüde farklılaşan bölgeler ise TR31 ve TR62 bölgelerdir. Bu bölgeler BRE'de, sırasıyla 2 ve 7'nci sıralarda yer almalarına karşın FRAF'da 11 ve 22'nci sıralarda bulunmaktadır.

Sayılan istisnalar dışında alt endekslerdeki sıralamaların birbirleri arasında ve bileşik endekste ki sıralamalarla genel anlamda uyumlu olmaları, Bölgesel Elmas modelini oluşturan bileşenler arasındaki kuvvetli ilişkiyi açığa çıkarmakta ve rekabetçilik sürecinin parçalardan ziyade bütün resme bakılarak düşünülmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE DÜZEY 2 BÖLGELERİNİN REKABETÇİLİKLERİ İLE BÖLGELERİN ALDIKLARI GÖÇ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye Düzey 2 bölgelerinin aldıkları göç miktarı ile Üçüncü Bölüm’de detayları verilen bütünlük Bölgesel Rekabetçilik Endeksi’ni oluşturan değişkenlere ilişkin alt endeks skorları arasındaki ilişki ampirik olarak analiz edilecektir. Analizlerde kullanılan yöntem ve veri seti detaylı bir şekilde izah edilecek ve araştırma kapsamında elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

4.1 Araştırmanın Yöntemi

Düzey 2 bölgelerinin aldıkları göç miktarları ile bölgelerin BRE alt endeks değerleri arasındaki ilişkiyi sınavarak; bölgesel rekabetçilik düzeyinin yerleşiklerin göç kararları üzerinde oynadığı rolü inceleyen bu çalışmada Panel Veri Analizi ile Coğrafi Ağırlıklı Regresyon Analizi birlikte kullanılmıştır. Bu kısımda bu iki analiz metodunun teorik temellerinden kısaca bahsedilecektir.

4.1.1 Panel Veri Analizi

Son yıllarda sosyal ve davranışsal bilimlerdeki araştırma çevrelerince yaygın olarak kullanılan ekonometrik yöntemlerden olan panel veri analizinde hem yatay kesit hem de zaman olmak üzere iki boyut bulunmaktadır. Panel veri, belirli bir grubun belirli bir zaman dilimi içerisinde periyodik olarak incelendiği bir data setini ifade etmektedir (Yaffee, 2013: 1). Diğer bir deyişle panel veri modellerinde, N tane birim ve her birime karşılık gelen T adet gözlem bulunmaktadır. İki boyutun bir arada kullanımı daha fazla veri analizi ve serbestlik derecesinde artış sağlamaktadır (Arı ve Zeren, 2011: 41). Çalışmanın bu kısmında öncelikle panel veri analizinin temel modelleri kısaca özetlenecek, ardından farklı modeller arasında seçim yapmak için kullanılan test tekniklerinden bahsedilecektir.

Hem sabit hem de eğim parametrelerinin birimlere ve zamana göre sabit olduğu yani bütün gözlemlerin homojen olduğu varsayımına dayanan modele klasik model veya Havuzlanmış En Küçük Kareler Yöntemi (HEKK) adı verilmektedir. Bu durumda panel veri modeli genel olarak;

$$Y_{it} = \beta_0 + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad (1)$$

(1) numaralı denklem şeklinde yazılabilmektedir. Burada β için HEKK tahmincisi,

$$\hat{\beta} = \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T X'_{it} X_{it} \right)^{-1} \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T X'_{it} Y_{it} \right) \quad (2)$$

(2) numaralı denklemdeki gibi ifade edilmektedir. Görüldüğü gibi HEKK yöntemi birim ve zaman etkilerinin var olmadığı ve sabit ve eğim parametrelerinin sabit olduğu varsayımları altında tahmin yapılmaktadır (Tatoğlu, 2013: 40).

Panel veri analizindeki bir diğer temel model olan sabit etkiler modelinde ise zaman eğim parametreleri tüm yatay kesit birimleri için aynı iken, sabit parametre birim etki içermesi sebebiyle birimden birime değişmektedir. Diğer bir deyişle, sabit terim her bir yatay kesit birim için farklı değer almaktadır, yani birimler arası farklılıklar sabit terimdeki farklılıkları ifade etmektedir. Bu nedenle sabit katsayı sabit bir değişken gibi düşünülebilmektedir. Ayrıca bu modelde bağımsız değişkenlerin, hata terimi ile korelasyonsuz olduğu varsayımı, yapılırken, birim etki ve bağımsız değişkenlerin korelasyonlu olmalarına izin verilmektedir. Sabit etkiler panel veri modellerinin Gölge Değişkenli En Küçük Kareler yöntemi kullanılarak tahmini aşağıdaki gibi yapılmaktadır;

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \beta_{1it}X_{1it} + \beta_{2it}X_{2it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + u_{it} \quad (3)$$

$$\beta_{0it} = \beta_{0i} = \bar{\beta} + e\mu_i; \beta_{1it} = \beta_1; \beta_{2it} = \beta_2, \dots, \beta_{kit} = \beta_k \quad (4)$$

(3) ve (4) numaralı denklemlerde, β_{0it} birim etkiyi de içeren sabit terimi, μ_i birim etkileri; u_{it} ise hata terimini ifade etmektedir. Eğim parametrelerinin ise, birimlere ve zamana göre değişmediği varsayılmaktadır. Görüldüğü gibi birim etkiyi içermesi sebebiyle, sadece sabit parametre değişmekte; zamana göre sabitken, birimlere göre farklılıklar göstermektedir (Tatoğlu, 2013: 80).

Panel veri ile yapılan çalışmalarda sabit etkiler modeli kullanıldığı gibi tesadüfi etkiler modelinin de kullanıldığı görülmektedir. Tesadüfi etkiler modelinde yatay kesit birimlerindeki farklılıkların hata terimi gibi tesadüfi olduğu varsayılmaktadır. Bu modellerde, yatay kesit birimlerinde veya birimlere ve zamana göre meydana gelen değişiklikler, modele hata teriminin bir bileşeni olarak dahil edilmektedir. Bunun en önemli nedeni ise sabit etkiler modelinde karşılaşılan serbestlik derecesi kaybının önlenmesidir. Çünkü tesadüfi etkiler modelinde önemli olan birime veya birime ve zaman özel katsayıların bulunması değil, birime

veya birime ve zamana özel hata bileşenlerinin bulunmasıdır (Çalışkan, 2009: 125). Tesadüfi etkiler modeli aşağıdaki denklem sistemiyle gösterilmektedir;

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \dots + \beta_k X_{kit} + v_{it} \quad (5)$$

$$v_{it} = u_{it} + \mu_{it} \quad (6)$$

(5) ve (6) numaralı denklemlerdeki u_{it} artık hataları gösterirken, μ_i birim hatayı yani, birim farklılıklarını ve zamana göre birimler arasındaki değişmeyi göstermektedir. Bir başka ifade ile μ_i , i. yatay kesit biriminin sabitini temsil etmektedir (Tatoğlu, 2013: 104).

Klasik modelin sabit etkiler modeline karşı geçerliliğini test etmek için F Testi kullanılmaktadır. Sabit terimin birimler arasında aynı olduğu boş hipotezi altında aşağıdaki F istatistiği elde edilmektedir.

$$F_{(N-1, NT-N-K)} = \frac{(R^2_{LSDV} - R^2_{Pooled}) / (N-1)}{(1 - R^2_{LSDV}) / (NT - N - K)} \quad (7)$$

(7) numaralı eşitlikte R^2_{LSDV} sabit etkiler modelindeki determinasyon katsayısını, R^2_{Pooled} panel verilerin HEKK ile tahmininden elde edilen determinasyon katsayısını; T, her birime ait gözlem değerini; N, birim (grup) sayısını ve K, açıklayıcı değişken sayısını göstermektedir. Elde edilen F istatistiğinin tablo değerinden büyük olması durumunda boş hipotez reddedilecektir. H_0 hipotezinin reddedilememesi durumunda verinin havuzlandığı kabul edilmekte ve HEKK yönteminin kullanımı uygun olmaktadır (Bayraktutan ve Demirtaş, 2011: 7).

Panel veri analizlerinde sabit etkiler ve tesadüfi etkiler tahmincileri arasında seçim yapmak için ise Hausman testi kullanılır. Hausman testi, tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğu biçimindeki temel hipotezi, k serbestlik dereceli ki-kare dağılımına uyan istatistik yardımıyla test etmektedir. Hausman test istatistiği hesaplanırken, genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisi ve grup içi tahmincinin varyans, kovaryans matrislerinin arasındaki farktan yararlanılarak, H istatistiği hesaplanır. Hausman testi bu farkın (H), sifıra eşitliğini test etmektedir. Parametreler arasındaki fark sistematik değilse, tesadüfi etkiler modeli uygundur. Parametreler arasındaki fark sistematik ise sabit etkiler modeli geçerlidir. Test istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$H = (\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{TE})' [Avar(\hat{\beta}_{SE}) - Avar(\hat{\beta}_{TE})]^{-1} (\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{TE}) \quad (8)$$

(8) numaralı eşitlikte TE alt indisi, tesadüfi etkiler modelinin tahmincilerini; SE alt indisi ise sabit etkiler modelinin tahmincilerini göstermekte ve ayrıca $Avar(\hat{\beta}_{SE})$ ve $Avar(\hat{\beta}_{TE})$ ise sırasıyla, sabit ve tesadüfi etkiler modellerinin tahmininden elde edilen asimptotik varyans kovaryans matrislerini ifade etmektedir (Tatoğlu, 2003: 180).

4.1.2 Coğrafi Ağırlıklı Regresyon Analizi

Mekansal ekonometrik analizin temel hedefi değişkenler arasındaki ilişkinin doğasını tanımlamaktır. Bu tanımlama işlemi genel olarak, çalışma bölgesindeki farklı mekansal birimlerden alınan gözlemlere ilişkin istatistik hesaplamaları veya parametre tahminleri yoluyla gerçekleştirilmektedir. Parametrelere ilişkin elde edilen istatistiki verinin farklı mekanlar için eşit olduğu farz edilse de; birçok durumda bu varsayım oldukça çelişkilidir. Çünkü; uzamsal açıdan farklı birimlere ilişkin değişkenler arası ilişki yapısal farklılıklar göstermektedir (Brunsdon vd., 1996: 283). Bir diğer ifadeyle, değişkenlerin mekandaki konumlarına göre dağılımı ve etkileşimi de değişkenler arasındaki ilişkinin açıklanmasında önemli yere sahiptir. Mekansal bağımlılık olarak da ifade edilen bu durum, Tobler'in Coğrafyanın Birinci Kuralı adını verdiği, "her şey her şeyle ilgilidir, fakat yakındakiler uzaktakilerden daha fazla ilişkilidir" esasına dayanmaktadır (Yakar, 2013: 30).

Mekanlar arasında farklılıklar gösteren değişkenler arasındaki ilişkinin tahmin edilmesinde Coğrafi Ağırlıklı Regresyon (CAR) tekniği kullanılmaktadır. Klasik çoklu regresyon analizi, incelenen alan için tek bir denklem sistemi sunmakta iken; CAR seçili değişkenler arasındaki ilişkiyi mekansal farklılıkları dikkate alan eşitlik setleriyle açıklamaktadır.

Global regresyon modeli genel olarak aşağıdaki eşitlikle ifade edilmektedir:

$$y_i = \alpha_0 + \sum_k a_k + x_{ik} + \varepsilon_i \quad (9)$$

CAR tekniği (9) numaralı eşitlikle tanımlanan geleneksel regresyon çerçevesini global değişkenler yerine lokal değişkenleri tahmin ederek geliştirmektedir. CAR modeli genel olarak aşağıdaki eşitlikle ifade edilmektedir:

$$y_i = \alpha_0(u_i, v_i) + \sum_k a_k(u_i, v_i)x_{ik} + \varepsilon_i \quad (10)$$

(10) numaralı eşitlikte (u_i, v_i) i noktasının koordinatlarını ifade etmekte iken, $a_k(u_i, v_i)$ ise $a_k(u, v)$ sürekli fonksiyonunun i noktasındaki değerini ifade etmektedir. Bu durumda,

parametre değerlerinin sürekli bir yüzeye sahip olmasına ve bu yüzeye ilişkin ölçümlerin yüzeyin mekansal çeşitliliğini ortaya koyan belirli noktalar için yapılması sağlanmaktadır. Böylelikle CAR eşitliği, parametre yüzeyinin mekan içerisinde eşit kabul edildiği global regresyon denkleminin zenginleştirilmiş hali olmakta ve var olan mekansal farklılıkların ölçümünü sağlamaktadır (Fotheringham vd., 1998: 1907).

CAR modelinin kalibrasyonunda, $a_k(u_i, v_i)$ tahmin edilirken i noktasına yakın verinin bu noktadan daha uzak bir veriye nazaran daha fazla etkiye sahip olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda, Ağırlıklandırılmış En Küçük Kareler yöntemi, CAR yönteminin çalışma prensiblerinin anlaşılmasında faydalı bir temel oluşturmaktadır. CAR yönteminde herhangi bir gözlem i noktasına olan coğrafi yakınlığı dikkate alınarak ağırlıklandırılmakta; bunun sonucunda ağırlık değeri kalibrasyonda eşit olmamakta ve i noktasına göre değişmektedir. Bu bağlamda CAR tahmincisi cebirsel olarak aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$$\alpha_0(u_i, v_i) = (X^t W(u_i, v_i) X)^{-1} X^t W(u_i, v_i) y \quad (11)$$

(11) numaralı eşitlikte $W(u_i, v_i)$, diyagonal olmayan bileşenleri 0; diyagonal bileşenleri ise i noktasının coğrafi ağırlıklarını gösteren değerler olan $n \times n$ boyutunda bir matristir. Bu matris aşağıdaki şekilde ifade edilir:

$$W(u_i, v_i) = \begin{matrix} & w_{i1} & 0 & 0 & \dots & 0 \\ & 0 & w_{i2} & 0 & \dots & 0 \\ & 0 & 0 & w_{i3} & \dots & 0 \\ & \cdot & \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ & 0 & 0 & 0 & \dots & w_{in} \end{matrix}$$

Matriste w_{in} , i noktası etrafında kalibre edilen modelde n noktasındaki verinin ağırlığını ifade etmektedir.

CAR modeli içerisinde yapılan ağırlıklandırma tekniğinin anlaşılabilmesi için öncelikle En Küçük Kareler (EKK) yöntemindeki ağırlıklandırma şemasının incelenmesi gerekmektedir. Bu Şema aşağıdaki ağırlık matrisi ile ifade edilebilir:

$$W(u_i, v_i) = \begin{matrix} & 1 & 0 & 0 & \dots & 0 \\ & 0 & 1 & 0 & \dots & 0 \\ & 0 & 0 & 1 & \dots & 0 \\ & \cdot & \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ & 0 & 0 & 0 & \dots & 1 \end{matrix}$$

Ağırlık matrisine göre global model lokal modelle aynıdır ve her bir gözlemin ağırlığı eşittir. Yerelliğe göre ağırlıklandırma tekniğinin ilk adımı i noktasında kalibre edilen model için

belirli bir d uzaklığından daha uzak durumdaki gözlemlerin modelden dışlanmasıdır. Bu durumda ağırlıklar(12) numaralı denklem sistemindeki gibi ifade edilebilir:

$$w_{ij} = 1 \text{ eğer } d_{ij} \leq d$$

$$w_{ij} = 0, \text{ diğer koşullarda} \quad (12)$$

Bu durumda diyagonal bileşenler (12) numaralı eşitlik sistemindeki kriterlerin sağlanma durumlarına göre 0 veya 1 değerini almaktadır. Ancak, bu ayrık ağırlık fonksiyonu süreksiz olduğu için gerçekleşen coğrafi değişiklikleri çok sağlıklı yansıtamamaktadır. Gözlem noktaları, i noktasının etrafındaki kalibrasyona dahil edilen noktaları kapsayan dairesel alan içine veya dışına doğru hareket ettikçe, modeldeki regresyon katsayıları çok büyük ölçüde değişmektedir. Bu durumun üstesinden gelmenin temel yolu, ağırlık fonksiyonundaki diyagonal bileşenleri aşağıdaki şekilde tanımlamaktan geçmektedir:

$$w_{ij} = \exp(-d_{ij}^2 / h^2) \quad (13)$$

(13) numaralı eşitlikte h , bant genişliğini ifade etmektedir. i ve j noktalarının örtüşmesi halinde, o noktadaki ağırlık 1 değerini alacaktır. Verilerin ağırlıkları i ve j noktaları arasındaki mesafe arttıkça Gaus eğrisi şeklinde azalacaktır. Örneğin, i noktası için yapılan hesaplamada eğer $w_{ij}=0.5$ ise j noktasındaki veri, i noktası için gerçekleştirilen kalibrasyonun yarısı kadar etki edecektir. Gözlemler i noktasından uzaklaştıkça ağırlık katsayısı sürekli azalacak ve belirli bir noktadan sonra hemen hemen 0 değerine ulaşacaktır.

Bu noktaya kadar, coğrafi ağırlık fonksiyonunun her bir hesaplama noktasına eşit olarak uygulandığı varsayılmaktadır. Bu durum, ağırlık-mesafe ilişkisinin genel bir ifadesi olup; bölgenin verilerin kısıtlı olduğu bazı bölümlerinde yerel regresyonların sadece birkaç veri noktasına bağımlı hale gelmesi potansiyel problemini taşımaktadır. Bu sorunu çözmek için mekansal olarak uyarlanan ağırlık fonksiyonları CAR içine dahil edilebilir. Böylelikle veri noktalarının yoğun olarak dağıldığı bölgelerde görece daha dar bant aralıklarına sahip olunacak, seyrek olarak dağıldığı bölgelerde ise daha geniş bant aralıklarının varlığı sağlanacaktır. h noktasının i noktasına en yakın N 'inci komşu alan olması halinde, aşağıdaki denklem sistemi mekansal olarak uyarlanan kernelleri vermektedir:

$$w_{ij} = [1 - (d_{ij}/h_i)^2]^2 \text{ eğer } d_{ij} < h_i$$

$$= 0, \text{ diğer koşullarda} \quad (14)$$

(14) numaralı eşitlik sisteminde h sonsuza giderken ağırlıklar bütün konum çiftleri için bire yaklaşacaktır. Böylelikle tahmin edilen değişkenler tek tip hale gelecek ve CAR ile EKK birbirine denk olacaktır. Bant aralığı küçülürse, değişken tahminleri artan bir biçimde i noktasına yakın değişkenler bağımlı hale gelecekler ve varyans değerleri artacaktır (Charlton vd., 2006: 2-5).

4.2. Veri Seti

Araştırmanın hem panel veri analizi tekniği hem de CAR tekniği ile gerçekleştirilen kısımları için bağımlı değişken ADNKS kayıtlarına göre bölgelerin aldıkları göç miktarlarını ifade eden Düzey 2 bölgeleri için “alınan göç” istatistiğidir. Söz konusu değişkene ilişkin istatistiki veri TÜİK’in bölgesel istatistikler portalından derlenmiştir. Çalışmada bağımlı değişken olarak kullanılan alt endeks değerleri çalışmanın Üçüncü Bölüm’ünde detaylı şekilde açıklanan, Bölgesel Rekabetçilik Endeksi bileşenleridir. Oluşturulan modellerin bölgesel rekabetçilik düzeyini temsil yeterliliklerinin artırılması amacıyla hem panel veri hem de CAR modelinin oluşturulması esnasında BRE’yi oluşturan üç ana faktör grubunun her birinden farklı göstergeler analizlere dahil edilmiştir. Değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler bir sonraki kısımda yer almaktadır. Analizlerde kullanılan kısaltma ve notasyon Tablo 3.4’de açıklandığı şekildedir. BRE içerisinde yer almayan ve analizlerde bağımlı değişken olarak kullanılan alınan göç istatistiği; “ALGOC” şeklinde kısaltılmıştır.

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen panel veri analizi Eviews 7.1. paket programı ile CAR analizi ise GWR 4 programı vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir.

Panel veri analizi, 26 Düzey 2 bölgesi için 2008-2013 yılları arası 6 seneyi kapsarken; CAR analizi hesaplanan endeksin ilk ve son yılları olan 2008 ve 2013 yıllarını kapsamaktadır.

4.3. Bulgular ve Yorumlar

Bu kısımda panel veri ve CAR analizi kapsamında elde edilen bulgular ve bu bulgular ışığında yapılan yorumlar özetlenmektedir.

4.3.1. Panel Veri Analizinden Elde Edilen Bulgular

2008 ve 2016 yılları arası 6 yıllık zaman diliminde 26 düzey 2 bölgesinin aldıkları göç miktarları ile bölgelerin bölgesel elmas rekabetçilik modelinin farklı ana faktör gruplarına dahil gösterge endeks değerleri arasındaki ilişki panel veri analizi yardımıyla incelenmiştir. Analiz kapsamında oluşturulan modelde BRE’yi oluşturan *Üretim Koşulları Faktörleri* ana faktör grubundan “Yüksekokul/fakülte/yüksek lisans/doktora mezunlarının toplam nüfusa oranı” ile “Otoyol ve demiryolu uzunluklarının toplam yol uzunluğuna oranı”, *Bölgesel*

Rekabetçilik Düzeyini Arttıran Talep Koşulları ana faktör grubundan “Her 1 km² için toplam nüfus yoğunluğu”; *Bölgesel Firmaların Rekabetçiliklerini Arttıran Faktörler* ana faktör grubundan ise “Kişi başına düşen GSKD” ve “İşsizlik oranı” gösterge endeks değerleri bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Bağımsız değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler ve kullanılan notasyon Tablo 4.1’de verilmektedir.

Tablo 4.1 Panel Veri Analizinde Kullanılan Bağımsız Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Kısaltma	Değişken	Ortalama	Standart Sapma
ALGOC	Alınan göç miktarı	83.860,82	73.524,01
YN	Yüksek okul/fakülte/yüksek lisan/doktora mezunlarının topla nüfusa oranı	48,99	24,56
KYU	Otoyol ve demiryolu uzunluklarının toplam yol uzunluğuna oranı	40,48	25,70
NY	Her 1 km ² için toplam nüfus yoğunluğu	41,94	29,10
GSKD	Kişi başına düşen GSKD	42,86	27,30
İŞO	İşsizlik oranı	72,44	25,30

Panel Veri Analizinde HEKK, sabit etkiler ve tesadüfi etkiler tahmincileri arasında doğru seçim yapılması tahminlerin yansız ve tutarsız olmalarının sağlanması açısından oldukça önemlidir. Bu kapsamda öncelikle HEKK ve Sabit Etkiler tahmincileri arasında seçim yapmak için F Testi uygulanmıştır. F testinde boş hipotez model için uygun tahmincinin HEKK yöntemi olduğunu ifade ederken, alternatif hipotez uygun tahmincinin sabit etkiler modeli olduğunu ifade etmektedir. F testinin gerçekleştirilmesi için model öncelikle sabit etkiler varsayımı altında test edilmektedir. Hesaplanan F istatistiği olasılık değeri (P) = 0,00 < 0,05 olduğu için HEKK modelinin geçerli olduğunu belirten boş hipotez reddedilmektedir. Bu durumda sabit etkiler tahmincisi HEKK tahmincisine tercih edilmektedir.

HEKK ve sabit etkiler modeli arasında seçim yapılmasının ardından, sabit etkiler modeli ile tesadüfi etkiler modeli arasında seçim yapılmaktadır. Bu seçim teorik altyapısı bir önceki kısımda detaylı şekilde açıklanan Hausman testi yardımıyla gerçekleştirilmektedir. Hausman testinde boş hipotez model için uygun tahmincinin tesadüfi etkiler yöntemi olduğunu ifade ederken, alternatif hipotez uygun tahmincinin sabit etkiler modeli olduğunu belirtmektedir. Gerçekleştirilen Hausman testinin olasılık değeri (P) = 0,0373 < 0,05 olduğu için %5 hata payı ile boş hipotez reddedilmektedir. Dolayısıyla model için uygun tahminci sabit etkiler yöntemidir.

Sabit etkiler tahmincisi kullanılarak gerçekleştirilen analiz sonuçları Tablo 4.2’de özetlenmiştir.

Tablo 4.2 Panel Veri Analizi Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
C	40295.98	8009.614	5.030952	0.0000
YN	396.8023	128.2353	3.094330	0.0024
KYU	133.5817	63.55225	2.101919	0.0376
NY	294.2757	94.38177	3.117930	0.0023
GSKD	227.8958	84.93252	2.683258	0.0083
İŞO	-46.82259	25.25173	-1.854233	0.0661
R ²		0.982715		
Düzeltilmiş R ²		0.978566		
F Değeri		236.8874		
P Değeri		0.000000		
Durbin-Watson İstatistiği		1.907291		

Analiz sonuçları incelendiğinde bağımsız değişkenlerin tümünün, bağımlı değişken üzerindeki etki derecesini gösteren R² değerinin yaklaşık 0,98 olduğu görülmektedir. R² değerinin 1'e bu kadar yakın çıkması, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişimi açıklama gücünün yüksekliğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, alınan göç bağımlı değişkeni bölgesel rekabetçiliğe ilişkin ana faktör gruplarını temsil eden 5 değişken tarafından %98 oranında açıklanabilmektedir. Kurulan regresyon modelinin bütün olarak anlamlılığının sınaması olan F istatistiği sabit etkiler modelinde yaklaşık 236,89 olarak tespit edilmiştir. F istatistiğinin olasılık değeri (P), modelde sıfıra eşittir. Sonuçlar incelendiğinde sağlıklı bir model kurulduğu ve R² değerinin anlamlı olduğu ileri sürülebilir. Analiz kapsamında bölgesel rekabetçilik seviyesinin farklı ayaklarını temsil eden göstergeler kullanılarak kurulan modelden elde edilen ilk bulgu alınan göç miktarının bölgelerin rekabetçilik düzeylerinden doğrudan etkilendiğidir.

Tablo 4.2'deki değişken katsayıları ve t istatistikleri incelendiğinde; sabit terim, YN, NY ve GSKD değişkenlerinin %1 düzeyinde, KYU değişkeninin %5 düzeyinde, İŞO değişkeninin ise %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Değişkenlerin katsayı işaretleri incelendiğinde; İŞO hariç bütün değişkenlerin ALGOC bağımlı değişkenini pozitif etkiledikleri görülmektedir.

Bölgelerin rekabetçilik düzeyini belirleyen üç ana faktör grubundan biri olan *Üretim Koşulları Faktörleri* içerisinde yer alan ve bölgedeki beşeri sermaye düzeyinin göstergesi olan YN değişkeninin katsayı işaretinin pozitif olması; eğitim düzeyi ile birlikte göç etme eğilimlerinin artması, kalifiye bireylerin işgüçlerine talep duyulan belli bölgelerde yoğunlaşmaları ve bu yoğunlaşmanın göç sürecinin kendi kendini besleyen doğası gereği alınan kalifiye göç miktarını arttırmasından kaynaklanmaktadır. Aynı faktör grubu içerisinde yer alan ve bölgenin fiziksel altyapısı ve coğrafi konumuna ilişkin göstergelerden birisi olan KYU göstergesi; bölgedeki karayolu ulaşım hatları altyapısındaki gelişmişliği ifade etmekte,

bu gelişmişlik de bölge yerleşiklerinin mobilite düzeylerini arttırırken aynı zamanda diğer bölgelerden alınan göçü kolaylaştırmaktadır.

Bölgesel Rekabetçilik Düzeyini Arttıran Talep Koşulları ana faktör grubu içerisinde yer alan ve bölgesel yerel talebin büyüklüğü ve yapısına ilişkin göstergelerden birisi olan NY değişkeninin katsayı işareti de pozitifdir. Türkiye’de özellikle İstanbul, Ankara, İzmir gibi Düzey 2 bölgelerinde ekonomik aktivitenin yoğunlaşması bu bölgelerde yığılmalara, dolayısıyla nüfus yoğunluğunun artmasına sebep olmaktadır. Nüfus yoğunluğunun artması ile birlikte alınan göç miktarının artmasının sebebi; göç literatüründeki ana teorilerden olan Göçmen Ağı (Network) teorisi ile açıklanabilir. Teoriye göre göç eden birey ve geride kalan yerleşik arasındaki sosyal ilişki, göç sürecine ilişkin bilgi akışı ve yardımlaşma imkanı sunarak geride kalan yerleşik de göç etme kararlarını etkilemektedir. Bu kapsamda analiz kapsamında elde edilen bulgu: hali hazırda göç alma miktarlarının yüksek olduğu rekabetçilik düzeyi yüksek bölgeler ile görece daha düşük seviyedeki bölgeler arası kurulan sosyal ilişkiler zincirinin, bu bölgelere olan göç akımlarını beslediği ve alınan göç miktarını yükselttiğidir.

Bölgesel Firmaların Rekabetçiliklerini Arttıran Faktörler ana faktör grubunda yer alan kişi başına düşen GSKD ile işsizlik oranını ifade eden GSKD ve İŞO değişkenlerinden; GSKD değişkeninin katsayı işareti pozitif iken İŞO değişkeninin katsayı işareti negatiftir. Değişkenlerin alınan göç miktarı üzerindeki etkileri, beklenen işaretleri ve göç literatürü ile uyum göstermektedir. Neoklasik göç teorisi ve bu teoriden türeyen İtici ve Çekici Faktörler teorisine göre; göçe neden olan temel sebepler iktisadi niteliktedir. Göç eden kişilerin davranışlarının arkasındaki temel motivasyon daha iyi bir gelir seviyesi elde etme, daha iyi ekonomik fırsatlara sahip olma veya daha iyi istihdam olanakları yakalama gibi ekonomik nitelikteki etkenlerdir. Bu bağlamda yerleşiklerine daha yüksek gelir seviyesi sunan ve işsizlik oranlarının görece daha düşük seyrettiği bölgelerin daha fazla göç alan bölgeler karakteristiğini sergilemeleri beklenen bir sonuçtur.

Panel veri analizi tahmincilerinden sabit etkiler modelinde zaman eğim parametreleri tüm yatay kesit birimleri için aynı iken, sabit parametre birim etki içermesi sebebiyle birimden birime değişmektedir. Diğer bir deyişle, sabit terim her bir yatay kesit birim için farklı değer almaktadır. Bu kapsamda analize konu olan 26 Düzey 2 bölgesi için her bir bölgenin sahip olduğu sabit etki miktarı bir başka ifadeyle sabit terimin ortalama sabit terime göre gösterdiği farklılıklar Tablo 4.3’de gösterilmektedir.

Tablo 4.3 Bölgelere Göre Sabit Etkiler

Bölge Kodu	Sabit Etki	Bölge Kodu	Sabit Etki
TRA1	-28300.50	TR41	-1033.690
TRA2	-19813.79	TR42	-2294.701
TRB1	-18877.99	TR51	36314.44
TRB2	-1729.525	TR52	-17103.71
TRC1	-24570.54	TR61	10538.32
TRC2	-2146.253	TR62	-5829.861
TRC3	-2813.479	TR63	-18099.55
TR10	274361.7	TR71	-16868.06
TR21	-36599.63	TR72	-8554.682
TR22	-36770.91	TR81	-51290.22
TR31	-23971.93	TR82	-25559.24
TR32	-8813.075	TR83	13883.99
TR33	-7269.975	TR90	23212.85

Tablo 4.3’de görüldüğü üzere; TR10, TR51, TR61, TR83 ve TR90 bölgeleri hariç diğer bütün bölgelerde sabit etki pozitif değer almaktayken diğer bölgelerin tamamında bu değer negatiftir.

4.3.2. CAR Analizinden Elde Edilen Bulgular

2008 ve 2013 yıllarında Düzey 2 bölgelerinin aldıkları göç miktarı ile rekabetçilik göstergeleri arasındaki mekansal ilişkiyi ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen CAR Analizi kapsamında oluşturulan modele dahil edilecek değişkenler öncelikli olarak EKK yöntemiyle saptanmıştır. Modelin oluşturulması sırasında öncelikli hedef; olabilecek en az sayıda değişkenin kullanılması olmuştur. Modelde BRE’yi oluşturan *Üretim Koşulları Faktörleri* ana faktör grubundan “İl ve devlet yolu uzunluklarının toplam yol uzunluğuna oranı”, *Bölgesel Rekabetçilik Düzeyini Arttıran Talep Koşulları* ana faktör grubundan “Yeşil kart sahiplerinin toplam nüfusa oranı” ile “Kişi başına düşen ihracat miktarı”; *Bölgesel Firmaların Rekabetçiliklerini Arttıran Faktörler* ana faktör grubundan ise “Kişi başına düşen GSKD” ve “Her 100.000 yerleşik başına düşen toplam ticari işletme sayısı” gösterge endeks değerleri bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Değişkenlerin 2008 ve 2013 yıllarından aldıkları değerlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler ve kullanılan notasyon Tablo 4.4’de verilmektedir.

Tablo 4.4 CAR Analizinde Kullanılan Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Kısaltma	Yıl	2008		2013		
		Değişken	Ortalama	Standart Sapma	Ortalama	Standart Sapma
ALGOC		Alınan göç miktarı	80.732,04	67.735,74	89.978,04	78.381,52
KYA ₂		İl ve devlet yolu uzunluklarının toplam yol uzunluğuna oranı	46,15	22,24	51,65	26,21
YK		Yeşil kart sahiplerinin toplam nüfusa oranı	79,12	29,76	80,22	29,99
KBİ		Kişi başına düşen ihracat miktarı	27,47	27,08	34,07	26,52
GSKD		Kişi başına düşen GSKD	41,76	27,68	43,96	27,68
TİS		Her 100.000 yerleşik başına düşen toplam ticari işletme sayısı	54,40	22,50	50,55	26,57

2008 yılı verileriyle oluşturulan modelin global regresyon sonuçları Tablo 4.5’de verilmektedir.

Tablo 4.5 2008 Yılı Global Regresyon Modeli Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği
KYA ₂	486.25	386.19	1.25
YK	-832.54	395.68	-2.10
KBİ	979.11	415.49	2.35
GSKD	1057.20	527.70	2.00
TİS	1402.66	405.82	3.45
AICc	635.75		
R ²	0.74		
Düzeltilmiş R ²	0.66		

CAR yöntemi ile regresyon tahmin sonuçları ise Tablo 4.6’daki gibidir.

Tablo 4.6 2008 Yılı Lokal Regresyon Modeli Sonuçları

Değişkenler	Fark Kriteri
KYA ₂	-4.27
YK	-5.77
KBİ	1.33
GSKD	0.36
TİS	-0.16
AICc	630.01
R ²	0.87
Düzeltilmiş R ²	0.79

Tablo 4.5’deki global regresyon sonuçları incelendiğinde, bütün değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı oldukları görülmektedir. Global regresyon modelindeki Düzeltilmiş R² değeri 0,66’dır. Bir diğer deyişle, alınan göç miktarındaki değişimin %66’sı modele dahil edilen değişkenler tarafından açıklanabilmektedir. Global regresyon modelinin Düzeltilmiş AIC (AICc) değeri 635,75 olarak bulunmuştur.

Tablo 4.6'daki CAR yardımıyla üretilen lokal regresyon sonuçları incelendiğinde ise ilk göze çarpan husus değişkenlerin aldıkları fark kriteri değerleri olmaktadır. CAR modellerinde fark kriteri değerinin +2 değerine eşit veya bu değerden büyük olması değişkenlerin coğrafi olarak farklılık göstermediğine işaret etmektedir. +2 değerinden küçük fark kriterleri ise inceleme altındaki değişkenlerin mekânsal olarak farklılaştıkları bilgisini vermektedir (Nakaya, 2014: 38). Kurulan modelde bütün değişkenlerin için fark kriteri değerinin +2'den küçük olması nedeniyle, değişkenlerin tümünün mekânsal olarak farklılaştıkları ileri sürülebilir.

Model sonuçlarına ilişkin ikinci dikkat çekici sonuç, R^2 ve AICc değerlerindeki farklılaşmadır. CAR analizinde global veya lokal regresyon tahminçileri arasındaki seçim R^2 ve AICc değerleri arasındaki kıyaslama ile gerçekleştirilir. Lokal modelin global modele tercih edilmesinin ön koşulu; lokal model sonucu R^2 değerindeki yükselme ile AICc değerindeki düşüşün birlikte gözlenmesidir (Propastin vd., 2008: 82). Sonuçlar incelendiğinde lokal modelde düzeltilmiş R^2 değerinin global modele nazaran 0,79'a yükseldiği ve AICc değerinin 630,01'e düştüğü görülmektedir. Dolayısıyla CAR modeli global regresyon modeline göre mekansal farklılıkları kapsayarak daha sağlıklı sonuç vermektedir.

2008 yılı verileriyle kurulan modelin, 2013 yılı verileriyle tekrarlanması aşamasında KYA2 bağımsız değişkeninin t istatistiğinin istatistiksel olarak anlamsız bulunması sebebiyle bu değişken model dışında bırakılmıştır. Bu çerçevede, 2013 yılı verileriyle oluşturulan modelin global regresyon sonuçları Tablo 4.7'de verilmektedir. CAR yöntemi ile regresyon tahmin sonuçları ise Tablo 4.8'deki gibidir.

Tablo 4.3 2013 Yılı Global Regresyon Modeli Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği
YK	-7.21	4.68	-1.54
KBİ	9.96	4.71	2.11
GSKD	6.88	5.77	1.19
TİS	11.38	5.91	1.92
AICc	642.93		
R^2	0.61		
Düzeltilmiş R^2	0.51		

Tablo 4.4 2013 Yılı Lokal Regresyon Modeli Sonuçları

Değişkenler	Fark Kriteri
YK	1.34
KBI	-0.35
GSKD	0.49
TIS	-2.76
AICc	641.30
R ²	0.75
Düzeltilmiş R ²	0.61

Tablo 4.7'deki global regresyon sonuçları incelendiğinde, bütün değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı oldukları görülmektedir. Global regresyon modelindeki düzeltilmiş R² değeri 0,61'dir. Başka bir ifadeyle, alınan göç miktarındaki değişimin %61'i modele dahil edilen değişkenler tarafından açıklanabilmektedir. Global regresyon modelinin AICc değeri 641,30 olarak bulunmuştur.

Tablo 4.8'deki CAR yardımıyla üretilen lokal regresyon sonuçları incelendiğinde ise bütün değişkenlerin fark kriteri değerlerinin +2'den küçük olması nedeniyle, değişkenlerin tümünün mekansal olarak farklılaştıkları sonucu elde edilmektedir. Lokal modelde düzeltilmiş R² değerinin global modele nazaran 0,75'e yükselmesi ve AICc değerinin 641,30'e düşmesi nedeniyle 2008 yılında olduğu gibi 2013 yılında da CAR modeli global regresyon modeline göre mekansal farklılıkları kapsayarak daha sağlıklı sonuç vermektedir.

İncelenen zaman dilimlerinde CAR analizine göre bölgelerin aldıkları lokal R² değerleri Tablo 4.9'da verilmektedir.

Tablo 4.5 CAR Analizine Göre Bölgelerin Aldığı Lokal R² Değerleri

Bölge Kodu	2008 Yılı Lokal R ² Değeri	2013 Yılı Lokal R ² Değeri
TRA1	0.75	0.70
TRA2	0.73	0.74
TRB1	0.76	0.63
TRB2	0.74	0.72
TRC1	0.76	0.70
TRC2	0.74	0.69
TRC3	0.74	0.69
TR10	0.87	0.74
TR21	0.87	0.74
TR22	0.87	0.73
TR31	0.86	0.72
TR32	0.86	0.71
TR33	0.87	0.72
TR41	0.87	0.73
TR42	0.87	0.73
TR51	0.87	0.75
TR52	0.86	0.73
TR61	0.86	0.72
TR62	0.80	0.73
TR63	0.77	0.72
TR71	0.86	0.74
TR72	0.81	0.74
TR81	0.88	0.75
TR82	0.88	0.76
TR83	0.83	0.74
TR90	0.78	0.72

Analiz sonuçlarına göre modelin alınan göç kararlarını açıklama gücü 2013 yılında, 2008 yılına göre daha düşük seviyededir. Dolayısı ile göze çarpan ilk bulgu alınan göç miktarı değişiminin hem 2008 hem 2013 yılında aynı gösterge endeks değerleriyle aynı şekilde açıklanamayacağı yönündedir. Bir başka ifadeyle 2013 yılında farklı etkenler alınan göç kararları üzerinde etkili olmuşlardır. CAR analizi kapsamında elde edilen bölgesel R² değerleri incelendiğinde ise 2008 yılında lokal R² değerlerinin 0,73 ve 0,88 arasında değiştiği, 2013 yılında ise değerlerin 0,63 ve 0,76 arasında değiştiğidir. 2008 ve 2013 yılları lokal R² değerlerinin mekansal dağılımları incelendiğinde; bölgelerin büyük kısmı için BRE sıralamaları ile modelin alınan göç miktarını açıklama gücü arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu görülmekte; ancak bazı bölgeler içinse rekabetçilik endeksi sıralamaları ile R² seviyesi arasında herhangi bir ilişki kurulamamaktadır.

CAR analizi sonuçları kapsamında gerçekleştirilen global regresyon sonuçları incelendiğinde hem 2008 hem de 2013 yılları için; KBİ, GSKD ve TİS değişkenlerinin işaretlerinin pozitif; YK değişkeninin işareti negatiftir. Fiziksel altyapı, gelir düzeyi, ekonomik fırsatlar ve istihdam kaynakları gibi faktörlerdeki endeks değerlerinin yüksekliğini göç için çekici bir faktör rolü oynamaları ve alınan göç miktarını pozitif etkilemeleri Bölüm 2’de detaylı olarak açıklanan göç literatürü ile uyumludur. Aynı şekilde her iki yıl için bölgelerdeki yoksulluk düzeyini ölçen YK değişkeninin negatif işarete sahip olması yani bölge yerleşiklerinin devletin sosyal yardımlarına bağımlılık düzeyi ile alınan göç miktarı arasında ters bir ilişkinin bulunması da literatür ile uyumludur.

Modellerde kullanılan bağımsız değişkenlerin her bir bölge için ayrı ayrı katsayı değerleri EK-2 ve EK-3’de verilmektedir. CAR analizi kapsamında kurulan modellerde yer alan değişkenlerin katsayı değerleri ve işaretleri incelendiğinde; 2008 yılı ile 2013 yılında değişkenlerin katsayı işaretlerinin genel olarak benzeştiği ancak; katsayı değerlerinin 2013 yılında 2008 yılına kıyasla oldukça düşük oldukları görülmektedir. Bu durum daha önce bahsedilen 2013 yıllarında farklı değişkenlerin alınan göç miktarı üzerinde etkili olduğu tezini destekler niteliktedir. KYA₂ değişkeninin işareti 2008 yılında 9 bölge hariç diğer bölgeler için pozitifdir. Diğer bir deyişle toplam 16 bölgede kara yolu ulaşımına ilişkin alt gösterge endeks değerinin yükselmesi alınan göç miktarını arttırmıştır. 2013 yılında söz konusu değişkenin modelden çıkarılması nedeniyle lokal katsayılara ilişkin herhangi bir veri bulunmamaktadır. YK değişkeninin lokal katsayı işaretleri hem 2008 hem de 2013 yıllarında bölgelerin tamamı için negatif işarete sahiptir. Yani, bölgelerin sahip oldukları yeşil kart sahibi kişi miktarlarını kıyaslayan endeks değerleri yükseldikçe alınan göç miktarı azalmaktadır. KBİ değişkeninin lokal katsayı işareti 2008 yılında 9 bölge hariç bölgelerin tamamı için pozitif işaretlidir. Yani bölgelerin büyük çoğunluğu için kişi başına düşen ihracat miktarının parasal değeri arttıkça bölgelerin aldığı göç miktarı artmaktadır. Burada ilgi çekici bir diğer bulgu ise; KBİ ve ALGOC arasında negatif ilişkinin bulunduğu 7 bölgenin aynı zamanda KYA₂ katsayı değerlerinin de negatif olmasıdır. 2013 yılına gelindiğinde ise KBİ değişkeni lokal katsayı değerleri bütün bölgeler için pozitifdir. GSKD ve TİS değişkenleri hem 2008 hem de 2013 yıllarında bütün bölgeler için pozitif katsayı taşımaktadırlar. Bir başka deyişle bölgesel gelir düzeyi ve ekonomik çeşitlilik düzeylerini ifade eden ve BRE’de Bölgesel Firmaların Rekabetçiliklerini Arttıran Faktörler ana faktör grubu içerisinde yer alan GSKD ve TİS alt gösterge endeks değerleri bütün bölgelerde alınan göç miktarını pozitif etkilemektedir.

SONUÇ

Bölgesel rekabetçilik kavramı bir bölgenin sosyal birliktelik ve sürdürülebilirliği sağlayarak iktisadi olarak diğer bölgelerden daha yüksek performans sergilemesidir. Bu tanımdaki sürdürülebilirlik vurgusu yalnızca çevresel düzeyi karşılamamakta; aynı zamanda bölgenin sahip olduğu rekabetçi pozisyonu uzun yıllar devam ettirme kabiliyetini ifade etmektedir. Rekabetçi güce sahip bölgeler yerleşiklerine daha yüksek gelir düzeyi ve daha kaliteli yaşam standartları sunarken; yüksek üretkenlik oranlarıyla bünyelerinde faaliyet gösteren firmaların piyasadaki rekabetçi pozisyonlarını güçlendiren ve yeni firmaları sürekli olarak bünyelerine çeken bölgelerdir.

Bölgesel rekabetçilik kavramı ile göç süreci arasındaki ilişkinin analizi için öncelikle bireylerin göç etme kararlarının nedenlerinin anlaşılması gerekmektedir. İlgili literatür taramasının göre göçe neden olan temel sebepler iktisadi niteliktedir ve gelişmiş ekonomik olanaklara sahip bölgeler göçmenler için çekim merkezi konumundadır. Göç eden kişilerin davranışlarının arkasındaki temel motivasyon daha iyi bir gelir seviyesi elde etme veya daha iyi ekonomik fırsatlara sahip olma gibi faktörlerdir. Bununla birlikte, kişiler bu kararları verirken göç edecekleri bölgedeki eğitim, sağlık, ulaşım, altyapı olanakları gibi sosyo-ekonomik faktörleri de dikkate almakta; diğer bir deyişle yaşam kalitelerinin daha yüksek olacağı bölgelere göç etmeyi tercih etmektedirler. Bölgesel rekabetçilik kavramının yerleşiklerine daha yüksek ekonomik refah ve daha kaliteli yaşam standartları sunan bölgeleri işaret ettiği göz önüne alındığında, göç kararının göç edilecek bölgenin rekabetçilik düzeyinden doğrudan doğruya etkileneceği öne sürülebilir. Bu doğrultuda, ekonomik açıdan rasyonel davranan birey farklı rekabetçilik düzeyindeki bölgeler arasında göç kararı verirken, en yüksek rekabetçilik düzeyine sahip olan bölgeyi tercih edecektir.

Çalışma kapsamında öncelikle 2008 ve 2013 yılları arasını kapsayan 6 yıllık zaman dilimi için, Türkiye İBBS 2 bölgelerinin rekabetçilik düzeylerinin tespiti ve bölgelerin birbirleri arasında sınıflandırılmalarını sağlayan Bölgesel Rekabetçilik Endeksinin oluşturulmuştur. Bu bağlamda çalışma kapsamında 6 yıllık zaman serisi içerisinde 26 gösterge için 156 endeks, gösterge endekslerinin birleştirilmesi yoluyla alt faktör grupları için 36 endeks, alt faktör gruplarının birleştirilmesi yoluyla da ana faktör grupları için 18 endeks oluşturulmuştur. Dolayısıyla çalışma kapsamında oluşturulan ve tek bir bileşik endekste bütünleştirilen alt endeks sayısı toplamda 210'dur.

Çalışmanın ikincil temel hedefine istinaden Türkiye Düzey 2 bölgelerinin aldıkları göç miktarı ile bütünleşik Bölgesel Rekabetçilik Endeksi'ni oluşturan değişkenlere ilişkin alt

endeks skorları arasındaki ilişki ampirik olarak analiz edilmiştir. Bu bağlamda 26 Düzey 2 bölgesi için 2008-2013 yılları arasını kapsayan ve bölgesel rekabetçilik seviyesinin farklı ayaklarını temsil eden göstergeler kullanılarak panel veri analizi yardımıyla kurulan modelden elde edilen ana bulgu alınan göç miktarının bölgelerin rekabetçilik düzeylerinden doğrudan etkilendiğidir.

2008 ve 2013 yıllarında Düzey 2 bölgelerinin aldıkları göç miktarı ile rekabetçilik göstergeleri arasındaki mekansal ilişkiyi ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen CAR analizi için kurulan model sonuçlarına göre, 2008 yılında değişkenlerin tümü mekansal olarak farklılık göstermektedir. Sonuçlar incelendiğinde lokal modelde düzeltilmiş R^2 değerinin global modele nazaran yükseldiği ve AICc değerinin düştüğü görülmektedir. Dolayısıyla CAR modeli global regresyon modeline göre mekansal farklılıkları kapsayarak daha sağlıklı sonuç vermektedir.

2008 yılında olduğu gibi 2013 yılında da CAR modeli global regresyon modeline göre mekansal farklılıkları kapsayarak daha sağlıklı sonuç vermektedir. Analiz sonuçlarına göre modelin alınan göç kararlarını açıklama gücü 2013 yılında, 2008 yılına göre daha düşük seviyededir. Dolayısıyla 2008 yılı için kurulan model 2013 yılında aynı açıklama gücüne sahip olmamıştır. Bir başka ifadeyle 2013 yılında farklı etkenler alınan göç kararları üzerinde etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

- Akan, Y.ve Arslan, İ. (2008). *Göç Ekonomisi*. Ekin Yayınevi, Bursa.
- Albayrak, A. N. ve Erkut, G. (2010). “Türkiye’de Bölgesel Rekabet Gücü Analizi”. *Megaron*, 5(3): 137-148.
- Arı, A. ve Zeren, F. (2011). “CO₂ Emisyonu ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Analizi”. *Yönetim ve Ekonomi*, 18(2): 37-47.
- Barkley, D. L. (2008). “Evaluations of Regional Competitiveness: Making a Case for Case Studies”. *The Review of Regional Studies*, 38(2): 121-143.
- Barkley, D. L. ve Dudensing, R. M. (2011). “Industrial Legacy Matters: Implications for the Development and Use of Indices of Regional Competitiveness”. *Economic Development Quarterly*, 20(10): 1-13.
- Bayraktutan, Y. ve Demirtaş, I. (2011). “Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi”. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2): 1-28.
- Borjas, G. J. (1989). “Economic Theory and International Migration”. *The International Migration Review*, 23(3): 457-485.
- Borozan, D. (2008). "Regional Competitiveness: Some Conceptual Issues and Policy Implications". *Interdisciplinary Management Research*, 41: 50-63.
- Bosma, N., Stam E. ve Schutjens V. (2006). “Creative Destruction and Regional Competitiveness”. *EIM SCALES Paper*, 200206.
- Bristow, G. (2005). “Everyone’s a Winner: Problematising the Discourse of Regional Competitiveness”. *Journal of Economic Geography*, 5(3): 285-304.
- Brioschi, M. S., Cassia, L. ve Colombelli, A. (2005). “Common Frameworks for Regional Competitiveness: Insights from a Number of Local Knowledge Economies”. *ERSA Conference Paper*, Amsterdam.
- Bronisz, U., Heijman, W. ve Miszczuk, A. (2008). “Regional Competitiveness in Poland: Creating An Index”. *Jahrbuch für Regionalwissenschaft*, 28: 133-143.
- Brooksbank, D. J. ve Pickernell, D. G. (1999). “Regional Competitiveness Indicators: A Reassessment of Method”. *Local Economy*, 13: 310-326.
- Bruneckiene J. (2008). *Measurement of Regional Competitiveness Within the Country by Regional Competitiveness Index*. Summary of Doctoral Dissertation, Kaunas University of Technology, Kaunas.

- Brunsdon, C., Fotheringham, S. ve Charlton, M. (1996). "Geographically Weighted Regression: A Method For Exploring Spatial Nonstationarity". *Geographical Analysis*, 28(4): 281-298.
- Camagni, R. (2002). "On the Concept of Territorial Competitiveness: Sound or Misleading?". *Urban Studies*, 39(13): 2395-2411.
- Camagni, R. ve Capello, R. (2010). "Macroeconomic and Territorial Policies for Regional Competitiveness: An EU Perspective". *Regional Science Policy & Practice*, 2(1): 1-20.
- Cebula, R. J. (2005). "Internal Migration Determinants: Recent Evidence". *International Advances in Economic Research*, 11: 267-274.
- Charlton, M., Fotheringham, S. ve Brunsdon, C. (2006). "Geographically Weighted Regression". *ESRC National Centre for Research Methods Review Papers*, 006.
- Cortright, J. ve Mayer, H. (2004). "Increasingly Rank: The Use and Misuse of Rankings in Economic Development". *Economic Development Quarterly*, 18(1): 34-39.
- Crow, H. (2010). *Factors Influencing Rural Migration Decisions in Scotland: An Analysis of the Evidence*. Queens Printers of Scotland, Edinburgh.
- Çağlayan, S. (2006). "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 17: 67-91.
- Çalışkan, Z. (2009). "OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamaları: Panel Veri Analizi". *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 34: 117-137.
- Çelik, F. (2005). "İç Göçler: Teorik Bir Analiz". *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2): 167-184.
- Çelik, N. ve Murat, G. (2014). "Türkiye’de İç Göç Sorununa Yeni Bir Yaklaşım: Stratejik İç Göç Yönetimi". *İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Yönetim Dergisi*, 76: 45-61.
- Çolak, E., "Korelasyon Analizi".
http://www.eczfak.anadolu.edu.tr/bolumSayfalari/belgeler/ecz2014%2012_20140527094539.pdf (erişim tarihi: 20.02.2016).
- Demiral, B. (2013). *Yönetim-Ekonomi-Siyaset Sarmalında Bölge*. Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul.
- Dijkstra, L., Annoni, P. ve Kozovska, K. (2011). "A New Regional Competitiveness Index: Theory, Methods and Findings". *European Union Regional Policy Working Papers*, 02.
- Donan, M. (2014). "Constructing A Novel Competitiveness Index for European Regions". *GREDEG Working Papers Series*, 2014-42.

- Dunn, M. H. (1994). "Do Nations Compete Economically?". *Intereconomics*, 28: 303-308.
- Enyedi G. (2009). "Competitiveness of the Hungarian Regions". *Hungarian Geographical Bulletin*, 58(1): 33-48.
- EC Joint Research Centre. (2013). *EU Regional Competitiveness Index: RCI 2013*. EC Printing, Luxembourg.
- EDAM ve Deloitte. "Türkiye İçin Bir Rekabet Endeksi".
<http://edam.org.tr/document/trkiye%20icin%20bir%20rekabet%20endeksi.pdf>. (erişim tarihi: 9.10.2015).
- European Investment Bank. (2015). *Restoring EU Competitiveness*. EIB Printings, Luxembourg.
- Fan, C. C. (1996). "Economic Opportunities and Internal Migration: A Case Study of Guangdong Province, China". *The Professional Geographer*, 48: 28-45.
- Fotheringham, S., Charlton, M. ve Brunson, C. (1998). "Geographically Weighted Regression: A Natural Evolution of the Expansion Method for Spatial Data Analysis", *Environment and Planning*, 30: 1905-1927.
- Fouarge, D. ve Ester, P. "Factors Determining International and Regional Migration in Europe". <http://edz.bib.uni-mannheim.de/daten/edz-ma/esl/07/ef0709en.pdf>. (erişim tarihi: 19.02.2016).
- Glover, S., Gott, C., Loizillon, A., Portes, J., Price, R., Spencer, S., Sirinivasan, V. ve Willis, C. (2001). "Migration: An Economic and Social Analysis". *Research, Development and Statistics Directorate Occasional Paper*, 67.
- Gordon, I., Travers, T. ve Whitehead, C., "The Impact of Recent Immigration on the London Economy".
http://eprints.lse.ac.uk/23536/1/Gordon_the_Impact_of_Recent_Immigration_On_The_London_Economy_author.pdf. (erişim tarihi: 27.03.2016).
- Grawert, E. (1998). *Making a Living in Rural Sudan – Food Production of Women, Labour Migration of Men and Policies for Peasants' Needs*. MacMillan Press, New York.
- Hagen-Zanker, J. (2008). "Why Do People Migrate? A Review of the Theoretical Literature". *Maastricht Graduate School of Governance Working Paper*, 2008/WP002.
- Hanson, G. H. (2012). "Immigration, Productivity and Competitiveness in American Industry, *Competing for Talent: the United States and High-Skilled Migration Conference Paper*, Washington DC.
- Hu, R. (2015). "Competitiveness, Migration, and Mobility in the Global City: Insights from Sydney, Australia". *Economies*, 3: 37-54.

- Huang, L. ve Hergül, S. (2014). "The Regional Competitiveness of Hungary", *Modern Economy*, 5: 1107-1113.
- Huggins, R. (2003). "Creating a UK Competitiveness Index: Regional and Local Benchmarking", *Regional Studies*, 37(1): 89-96.
- Huovari, J., Kangasharju, A. ve Alanen, A. (2001). "Constructing an Index for Regional Competitiveness". *Pellerwo Economic Research Institute Working Papers*, 44.
- Jones, T. (2009). "Migration Theory in the Domestic Context: North-South Labor Movement in Brazil". *Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge*, 7(4): 5-14.
- Jula, D. ve Jula, N. (2000). "The Romanian Regions Competitiveness". *ERSA Conference Paper*, Barcelona,
- Kara, M. (2008). *Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları*, DPT Yayınları, Ankara.
- Karakülah, S. A. "Biyostatistik – Korelasyon Analizi".
<http://biyoistatistik.med.ege.edu.tr/Dersler/Biyostatistik/20.KorelasyonAnalizi.pdf>.
(erişim tarihi: 20.02.2016).
- Kesici, T. ve Kocabaş, Z. (2007). *Biyostatistik*. Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- King, R. (2012). "Theories and Typologies of Migration: an Overview and a Primer". *Malmö University Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations*, 3/12.
- Kitson, M., Martin, R. ve Tyler, P. (2004). "Regional Competitiveness: An Elusive yet Key Concept?". *Regional Studies*, 38(9): 991-999.
- Kohpaiboon, A. (2009). "International Labour Migration And Competitiveness: Evidence of Thai Clothing Industry at the Border". *Thammasat University Discussion Paper*, 18.
- Krugman, P. (1994). "Competitiveness: A Dangerous Obsession". *Foreign Affairs*, 73(2): 28-44.
- Kumral, N., Akgüngör, S. ve Güçlü, M. (2012). "Rekabet Gücü, Yaşam Kalitesi ve Yaratıcılık: Türkiye Düzey 2 Bölgeleri". *Ege University Working Papers in Economics*, 12/01.
- Kurekova, L. (2011). "Theories of Migration: Conceptual Review and Empirical Testing in the Context of the EU East-West Flows". *Interdisciplinary Conference on Migration, Economic Change, Social Change Paper*, London.
- Lee, E. S. (1966). "A Theory of Migration". *Demography*, 3(1): 47-57.

- Lengyel, I. (2004). "The Pyramid Model: Enhancing Regional Competitiveness in Hungary". *Acta Oeconomica*, 54(3): 323-342.
- Lengyel, I. ve Rechnitzer, J. (2013). "The Competitiveness of Regions in the Central European Transition Countries". *The Macrotheme Review*, 2(4): 106-121.
- Lukas, M. ve Jan, N. (2011). "Application of Econometric Panel Data Model for Regional Competitiveness Evaluation of Selected EU 15 Countries". *J Competitiveness*, 4: 23-38.
- Lukovics, M. (2006). "A Possible Method of Measuring the Competitiveness of Hungarian Counties". *GAZDALKODAS: Scientific Journal on Agricultural Economics*, 50(17), 54-62.
- Martin, P. L., (2013). "Migration and US Economic Competitiveness". *Migration Letters*, 10(2): 125-143.
- Martin, R., "Thinking About Regional Competitiveness: Critical Issues, Policy Paper for East Midlands Development Agency"
<http://irep.ntu.ac.uk/519/1/202832thinkingaboutregionalcompetitiveness2005.pdf>.
(erişim tarihi: 13.12.2015).
- Martin, R. L., "A Study on the Factors of Regional Competitiveness, Draft Final Report for the European Commission Directorate-General Regional Policy"
http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/3cr/competitiveness.pdf. (erişim tarihi: 07.01.2016).
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. ve Taylor, J. E. (1993). "Theories of International Migration: A Review and Appraisal". *Population and Development Review*, 19(3): 431-466.
- McCann, E. J. (2004). "Best Places: Interurban Competition, Quality of Life and Popular Media Discourse". *Urban Studies*, 41(10): 1909-1929.
- Mereuta, C., Albu, L. L., Iordan, M. ve Chilian, M. N. (2007). "A Model to Evaluate the Regional Competitiveness of the EU Regions". *The Romanian Economic Journal*, 25: 81-101.
- Micholas, A. C. (1997). "Migration and The Quality of Life: A Review Essay". *Social Indicators Research*, 39: 212-166.
- Moon, H. C., Rugman, A. M. ve Verbeke, A. (1998). "A Generalized Double Diamond Approach to the Global Competitiveness of Korea and Singapore", *International Business Review*, 7: 135-150.
- Mutluer M. (2003). *Uluslararası Göçler ve Türkiye*, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Nakaya, T., "GWR 4 User Manual"

https://geodacenter.asu.edu/drupal_files/gwr/GWR4manual.pdf (erişim tarihi: 02.05.2016).

Newman, W. I., Haynes, M. P. ve Terzian, Y. (1994). "Redshift Data and Statistical Interference". *The Astrophysical Journal*, 431(1): 147-155.

OECD. (1992). *Technology and the Economy: The Key Relationships*, OECD Press, Paris.

Papademetriou, D. G.ve Sumption, M. (2011). *The Role of Immigration in Fostering Competitiveness in the United States*. Migration Policy Institute Prints, Washington DC.

Poot, J. (2008). "Demographic Change and Regional Competitiveness: The Effects of Immigration and Ageing". *International Journal of Foresight and Innovation Policy*, 4(1-2): 129-145.

Porter, M. E. (1990). "The Competitive Advantage of Nations". *Harvard Business Review*, March-April: 73-91.

Porter, M. E. (2003). "The Economic Performance of Regions". *Regional Studies*, 37(6-7): 549-578.

Porter, M. E., "Regional Competitiveness in a Global Economy".

http://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/20080611_BrookingsSummitForAmericanProsperity_MichaelPorter_2c6e1787-526b-4b23-82d0-f8c99dbc6591.pdf.

(erişim tarihi: 17.10.2015).

Portes, A. (1995). "Economic Sociology and the Sociology of Immigration: A Conceptual Overview". A, Portes (Ed.). *Economic Sociology of Immigration, The: Essays on Networks, Ethnicity, and Entrepreneurship*. Russell Sage Foundation, New York.

Propastin, P., Kappas, M. ve Erasmi S. (2008). "Application of Geographically Weighted Regression to Investigate the Impact of Scale on Prediction Uncertainty by Modelling Relationship Between Vegetation and Climate". *International Journal of Spatial Data Infrastructures Research*, 3: 73-94.

Ritsila, J. ve Ovaskainen, M. (2001). "Migration and Regional Centralization of Human Capital". *Applied Economics*, 33: 317-325.

Rutkauskas, A. N. (2008). "On the Sustainability of Regional Competitiveness Development Considering Risk". *Technological and Economic Development of Economy*, 14(1): 89-99.

- Sindi, K. ve Kirimi, L. (2006). "A Test of the New Economics of Migration Hypothesis: Evidence from Rural Kenya". *American Agricultural Economics Association Annual Meeting Paper*, California.
- Snieska, V. ve Bruneckiene, J. (2009). "Measurement of Lithuanian Regions by Regional Competitiveness Index". *Engineering Economics*, 61(1): 45-57.
- Spittel, M. (1999). "Testing Network Theory Through an Analysis of Migration from Mexico to the United States". *University of Wisconsin-Madison CDE Working Paper*, 99-01.
- Stark, O. ve Bloom, D. E. (1985). "The New Economics of Labor Migration". *The American Economic Review*, 75(2): 173-178.
- Taş, H. Y. ve Özcan, S., "Türkiye’de İç Göçün Yoksulluğa ve İstihdama Etkileri". <http://avekon.org/papers/609.pdf>. (erişim tarih: 04.03.2016).
- Tatoğlu, F. Y. (2003). *Panel Veri Ekonometrisi*. Beta Basım, İstanbul.
- Thet, K. K., "Pull and Push Factors of Migration: A Case Study in the Urban Area of Monywa Township". <http://www.worldofstatistics.org/files/2014/03/Pull-and-Push-Factors-of-Migration-Thet.pdf>. (erişim tarihi: 08.01.2016).
- Todaro, M. (1980). "Internal Migration in Developing Countries: A Survey". R. A., Easterlin (Ed.). *Population and Economic Change in Developing Countries*. University of Chicago Press, Chicago, 361-401.
- Viassone, M. (2008). "Regional Competitiveness Index as a Tool to Improve Regional Foresight: Theory and Evidence From Two Western-Europe Regions". *8th Global Conference on Business & Economics Paper*, Florence.
- Wokoun, R., Damborsky, M., Kourilova, J. ve Krejcova, N. (2012). "The Competitiveness of Regions in the EU". *ERSA Conference Paper*, Bratislava.
- Wolverton, S., "Normality Tests in SPSS". <http://geography.unt.edu/~wolverton/Normality%20Tests%20in%20SPSS.pdf>. (erişim tarihi: 22.02.2016).
- World Economic Forum. (2014). *The Europe 2020 Competitiveness Report: Building a More Competitive Europe 2014 Edition*. WEF, Geneva.
- Yaffee, R., "A Primer for Panel Data Analysis". https://www.researchgate.net/publication/244998453_A_Primer_for_Panel_Data_Analysis. (erişim tarihi: 05.03.2016).
- Yakar, M. (2013). "Türkiye’de İller Arası Net Göçlerle Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Arasındaki İlişkinin Coğrafi Ağırlıklı Regresyon ile Analizi", *Ege Coğrafya Dergisi*, 22(1): 27-43.

Yap, L. Y. L. (1977). "The Attraction of Cities: A Review of Migration Literature". *Journal of Development Economics*, 4: 239-264.

EK 1- ÜKF, RDTK VE FRAF ENDEKS DEĞERLERİ

<i>Bölge Kodu</i>	<i>Bölgedeki İller</i>	<i>ÜKF 2008</i>		<i>ÜKF 2009</i>		<i>ÜKF 2010</i>		<i>ÜKF 2011</i>		<i>ÜKF 2012</i>		<i>ÜKF 2013</i>	
		<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	40.07	17	47.14	13	44.79	14	43.61	14	43.61	15	43.61	18
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	20.04	23	20.63	23	20.63	23	18.27	23	17.68	24	17.68	24
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	39.48	19	40.07	18	39.48	18	39.48	18	40.07	17	44.20	17
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	15.91	26	16.50	26	17.09	25	17.09	26	17.09	26	16.50	26
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	33.00	22	27.11	22	25.34	22	24.75	22	24.16	22	28.88	21
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	19.45	24	18.86	24	18.27	24	17.68	24	19.45	23	18.86	23
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	16.50	25	17.68	25	17.09	26	17.68	25	17.68	25	17.09	25
TR10	İstanbul	79.55	3	81.91	3	82.50	2	81.32	1	81.91	1	86.04	1
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	61.29	9	64.82	6	63.64	6	61.29	6	61.88	6	65.41	6
TR22	Balıkesir, Çanakkale	57.75	11	55.39	9	55.98	8	53.04	9	51.86	9	54.21	9
TR31	İzmir	88.39	1	86.63	1	78.38	3	78.38	3	77.20	2	83.09	2
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	63.05	8	53.63	10	55.39	9	49.50	10	53.04	8	54.21	10
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	64.23	7	58.93	8	60.70	7	58.93	7	55.98	7	60.70	7
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	74.25	4	77.20	4	74.25	4	74.84	4	74.84	4	73.66	4
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	71.30	5	71.30	5	68.95	5	67.77	5	68.36	5	72.48	5
TR51	Ankara	82.50	2	84.86	2	83.09	1	79.55	2	77.20	3	77.79	3
TR52	Konya, Karaman	61.29	10	49.50	12	45.96	12	48.91	11	44.79	13	51.86	11
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	66.00	6	61.88	7	54.21	10	54.21	8	51.27	10	57.75	8
TR62	Adana, Mersin	56.57	12	50.09	11	46.55	11	44.79	13	45.38	12	50.68	12
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	35.36	20	35.36	20	34.77	20	29.46	21	28.88	21	28.29	22
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	45.38	13	43.61	16	42.43	17	43.61	15	45.96	11	47.73	14
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	43.61	15	43.61	17	43.61	16	41.84	17	40.07	18	44.79	16
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	45.38	14	45.96	14	44.20	15	45.96	12	44.20	14	50.09	13
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	33.00	21	34.18	21	33.00	21	34.18	20	34.77	20	35.36	20
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	40.07	18	37.13	19	36.54	19	34.77	19	34.77	19	36.54	19
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	43.02	16	45.38	15	45.38	13	43.02	16	43.61	16	46.55	15

<i>Bölge Kodu</i>	<i>Bölgedeki İller</i>	<i>RDTK 2008</i>		<i>RDTK 2009</i>		<i>RDTK 2010</i>		<i>RDTK 2011</i>		<i>RDTK 2012</i>		<i>RDTK 2013</i>	
		<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	36.54	20	34.18	21	40.07	18	36.54	22	31.82	23	34.18	24
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	29.46	23	24.75	26	23.57	25	23.57	26	21.21	26	21.21	26
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	34.18	22	30.64	22	30.64	22	44.79	17	44.79	11	41.25	18
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	25.93	25	25.93	25	24.75	24	28.29	25	23.57	25	25.93	25
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	47.14	11	55.39	9	57.75	9	69.54	5	61.29	6	54.21	10
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	28.29	24	29.46	24	22.39	26	29.46	24	29.46	24	38.89	19
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	25.93	26	30.64	23	28.29	23	35.36	23	34.18	21	41.25	17
TR10	İstanbul	84.86	1	84.86	1	89.57	1	86.04	1	84.86	1	82.50	1
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	50.68	8	49.50	10	43.61	16	49.50	14	41.25	14	51.86	11
TR22	Balıkesir, Çanakkale	47.14	10	47.14	11	58.93	8	54.21	11	57.75	7	66.00	7
TR31	İzmir	76.61	2	82.50	2	86.04	2	80.14	3	84.86	2	82.50	2
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	57.75	7	60.11	6	80.14	3	63.64	7	57.75	8	70.71	4
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	35.36	21	40.07	19	53.04	11	53.04	12	44.79	11	42.43	16
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	62.46	5	68.36	5	73.07	4	73.07	4	68.36	5	68.36	6
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	69.54	3	75.43	4	70.71	5	69.54	6	70.71	4	75.43	3
TR51	Ankara	64.82	4	78.96	3	66.00	7	82.50	2	73.07	3	69.54	5
TR52	Konya, Karaman	40.07	17	42.43	17	47.14	14	55.39	10	40.07	16	44.79	15
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	58.93	6	57.75	7	68.36	6	63.64	8	53.04	9	58.93	8
TR62	Adana, Mersin	49.50	9	56.57	8	50.68	12	61.29	9	49.50	10	54.21	9
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	41.25	16	44.79	14	37.71	19	37.71	20	35.36	19	49.50	12
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	42.43	15	43.61	16	49.50	13	47.14	15	40.07	15	35.36	23
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	40.07	18	41.25	18	36.54	20	53.04	13	40.07	17	37.71	20
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	43.61	13	44.79	14	44.79	15	42.43	18	42.43	13	45.96	13
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	43.61	14	45.96	12	42.43	17	37.71	21	34.18	20	36.54	22
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	37.71	19	36.54	20	35.36	21	40.07	19	34.18	22	37.71	21
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	45.96	12	45.96	12	55.39	10	47.14	16	38.89	18	45.96	14

Bölge Kodu	Bölgedeki İller	FRAF 2008		FRAF 2009		FRAF 2010		FRAF 2011		FRAF 2012		FRAF 2013	
		<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	58.93	11	58.93	9	67.86	4	58.93	13	58.93	14	55.36	14
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	57.14	14	50.00	15	44.64	18	39.29	21	53.57	18	53.57	17
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	28.57	22	30.36	22	35.71	20	41.07	20	51.79	21	55.36	15
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	26.79	23	23.21	25	19.64	26	28.57	24	42.86	23	35.71	24
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	26.79	24	26.79	24	33.93	22	21.43	26	39.29	24	46.43	21
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	23.21	26	21.43	26	28.57	25	30.36	23	37.50	25	23.21	25
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	26.79	25	33.93	20	33.93	23	25.00	25	21.43	26	21.43	26
TR10	İstanbul	71.43	1	62.50	5	64.29	9	69.64	5	80.36	1	76.79	2
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	60.71	9	55.36	13	71.43	1	69.64	6	76.79	7	73.21	7
TR22	Balıkesir, Çanakkale	60.71	10	62.50	6	62.50	10	64.29	10	67.86	11	64.29	10
TR31	İzmir	58.93	12	57.14	12	53.57	16	53.57	16	67.86	12	64.29	11
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	57.14	16	50.00	16	57.14	13	62.50	12	76.79	8	69.64	8
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	58.93	13	58.93	10	66.07	6	71.43	2	78.57	3	75.00	4
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	62.50	8	58.93	11	66.07	7	71.43	3	78.57	5	75.00	6
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	69.64	3	62.50	8	66.07	8	67.86	7	78.57	6	78.57	1
TR51	Ankara	67.86	5	69.64	1	67.86	5	76.79	1	80.36	2	76.79	3
TR52	Konya, Karaman	46.43	17	50.00	17	55.36	15	55.36	15	58.93	15	58.93	12
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	71.43	2	67.86	2	69.64	2	71.43	4	78.57	4	75.00	5
TR62	Adana, Mersin	33.93	20	33.93	21	35.71	19	46.43	18	53.57	19	46.43	22
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	32.14	21	30.36	23	35.71	21	39.29	22	50.00	22	39.29	23
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	46.43	18	42.86	18	46.43	17	50.00	17	57.14	17	53.57	18
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	44.64	19	37.50	19	32.14	24	42.86	19	53.57	20	50.00	19
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	69.64	4	67.86	3	57.14	14	66.07	9	73.21	9	66.07	9
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	57.14	15	53.57	14	60.71	11	64.29	11	60.71	13	50.00	20
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	64.29	7	62.50	7	60.71	12	58.93	14	58.93	16	55.36	16
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	67.86	6	67.86	4	69.64	3	66.07	8	69.64	10	58.93	13

**EK 2- CAR MODELİ DEĞİŞKENLERİNİN BÖLGESEL KATSAYI DEĞERLERİ
(2008 YILI)**

Bölge Kodu	KYA₂	YK	KBİ	GSKD	TİS
TRA1	-250.25	-242.963	10.01	1575.50	211.97
TRA2	-352.31	-16.0743	-87.16	1434.26	34.67
TRB1	-183.76	-298.187	-61.60	1561.79	209.32
TRB2	-301.17	-164.293	-14.45	1548.06	131.12
TRC1	-159.55	-307.968	-117.26	1544.61	186.13
TRC2	-265.62	-180.161	-66.95	1529.31	122.56
TRC3	-265.62	-180.161	-66.95	1529.31	122.56
TR10	888.60	-1748.73	1011.26	1137.66	1565.32
TR21	912.52	-1768.9	1007.73	1146.37	1547.84
TR22	914.95	-1752.07	998.20	1151.57	1531.34
TR31	916.96	-1735.99	988.13	1157.12	1514.45
TR32	867.39	-1625.79	948.91	1163.40	1475.39
TR33	866.32	-1662.67	978.22	1147.46	1522.63
TR41	864.68	-1682.25	991.43	1140.30	1545.10
TR42	864.68	-1682.25	991.43	1140.30	1545.10
TR51	720.07	-1425.83	892.65	1162.68	1476.95
TR52	703.53	-1367.97	822.57	1199.26	1371.87
TR61	829.80	-1561.19	924.85	1166.88	1456.62
TR62	36.66	-550.821	-94.31	1562.47	357.52
TR63	-114.34	-352.62	-151.98	1535.00	203.09
TR71	419.58	-1023.48	498.55	1364.45	1093.74
TR72	72.04	-616.468	-42.62	1574.37	435.88
TR81	786.06	-1575.01	976.45	1128.52	1569.61
TR82	644.70	-1362.3	896.74	1151.75	1558.77
R83	108.31	-699.573	284.40	1531.34	869.64
TR90	-157.12	-409.127	98.53	1621.79	421.33

**EK 3- CAR MODELİ DEĞİŞKENLERİNİN BÖLGESEL KATSAYI DEĞERLERİ
(2013 YILI)**

Bölge Kodu	YK	KBİ	GSKD	TİS
TRA1	-4.44	4.17	9.96	8.48
TRA2	-5.13	6.81	9.31	8.33
TRB1	-3.75	1.93	11.23	6.72
TRB2	-4.61	5.14	9.72	8.46
TRC1	-4.28	2.94	11.78	6.07
TRC2	-3.94	3.48	10.77	7.00
TRC3	-3.94	3.48	10.77	7.00
TR10	-18.43	14.71	3.31	18.38
TR21	-16.64	14.03	4.42	16.66
TR22	-16.61	13.51	5.12	15.83
TR31	-15.65	12.86	5.78	14.74
TR32	-14.81	10.76	7.43	12.52
TR33	-25.42	12.85	5.76	17.27
TR41	-25.40	14.27	3.82	19.49
TR42	-25.40	14.27	3.82	19.49
TR51	-10.53	8.04	8.52	11.38
TR52	-8.81	6.93	9.88	8.97
TR61	-12.46	9.62	8.08	11.34
TR62	-5.88	5.05	10.79	7.60
TR63	-4.95	4.08	11.49	6.40
TR71	-6.66	4.98	10.88	8.00
TR72	-6.16	5.42	10.32	8.39
TR81	-12.54	11.71	4.88	15.62
TR82	-9.10	8.70	7.12	13.06
TR83	-6.33	5.66	9.10	10.69
TR90	-5.22	4.72	9.42	9.90

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI :Emre KURNAZ

Doğum Yeri - Tarihi:Kars - 16/04/1989

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise :Metin Nuran Çakallıklı Anadolu Lisesi, Antalya, 2007

Lisans Diploması :Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü (İngilizce), Ankara, 2011

Yüksek Lisans

Diploması :Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Antalya, 2016

Tez Konusu :Türkiye’de Bölgesel Rekabet Gücünün Ölçümü ve Rekabetçiliğin Göç Üzerine Etkisi

Yabancı Dil :İngilizce

İş Denevimi

Projeler :Enterprise Europe Network Turkish WEST-MED Consortium - Proje Koordinatörü (2015-Devam)

Çalıştığı Kurumlar :KOSGEB Antalya Müdürlüğü – KOBİ Uzmanı (2012-Devam)

E-Posta :emre.kurnaz@kosgeb.gov.tr